

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ТОМ II

**TYSZCZENKO & BILOUS
PUBLISHING Co.**

NEW YORK

diasporiana.org.ua

LESYA UKRAINKA

WORKS

VOLUME II

LYRICS

PRINTED IN U.S.A. BY
G. TYSZCZENKO A. BILOUS PUBLISHING CO.
New York, 1953

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Т В О Р И

ТОМ II

ЛІРИКА

За загальною редакцією
Б. ЯКУБСЬКОГО

ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ТИЩЕНКО БІЛОУС

Нью Йорк

ЛІРИКА ЛЕСІ УКРАЇНКИ
НА ТЛІ ЕВОЛЮЦІЇ ФОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ.

Стаття Б. Якубського

I.

В творчій спадщині Лесі Українки більшу частину становлять і більшу вагу набули її драматичні твори. Проте Леся Українка займає почесне місце і зокрема в історії української ліричної поезії. Як лірик, вона є певний цікавий та визначний етап в еволюції української ліричної поезії. Накреслити власне це значіння лірики Лесі Українки є завдання цієї статті.

Коли перш за все охонити загальним оглядом всю лірику нашої поетки, то відразу кинеться в очі, як характерна внутрішня риса цієї лірики, властива їй ідея необхідности здвигу української лірики з того місця, що його вона досі мала, тон певного свідомого новаторства.

Про цей здвиг, про це новаторство говорять перш за все ранішні поетичні кроки молодої поетки—звернення до зразків європейської поезії, як джерела нової тематики та нової форми. Коли велична її оригінальна, цілком національна поетика Шевченкова велетепською тіпню легла на десятиліття української поезії, коли поетичний націоналізм, у найкращому розумінню цього слова, Шевченкової поезії надовго примусив мати його для дальшої української поезії за єдине джерело і незрівняний зразок, Леся Українка в дуже молоді роки зважилася своєю поетичною школою зробити, головним чинном, у першу чергу—європейську поезію. Говоримо отже—головним чинном, бо і Леся Українка в молодих своїх поезіях відчула чималий вплив міцної Шевченкової традиції. Про цей вплив вже не раз згадувано в усіх, присвячених творчості Лесі Українки, працях. Такі перші речі Лесі, як «Конвалія», «Надія», «Пісня», «Вечірня година», «На роковини Шевченка», цикл «В дитячому крузі» і низка інших

переважно користуються ще Шевченкової доби лексикою поетичною, одима відомими зменшеними «панночка», «музиченька», «квіточка», «таночок», «могилки», «рута зелененька», «дівчинонька молоденька» і багатьома подібними, Шевченківською простою та чисто-народньою сянтаксою; значно менше в перших же поетичних спробах Лесі Українки ми побачимо впливу Шевченкової метрики чи ритміки. В цій царині в неї вже на самому початку, була ота згадувана поетична школа європейської поезії, певна для її віку тодішнього широка поетична срудичія. Нам невідома точна дата «Останньої пісні Марії Стюарт», але вже 1888 року її було видруковано, значить, коли Лесі було ледве 16 років, і це є вже перша спроба її такої незвичайної для української поезії форми, як форми сонету. Так само, вже перші поетичні спроби Лесі Українки шукають нових для себе строфічних форм: в першому десяткові надрукованих поезії маємо вже всі чотири форми чотирьохрядкової строфи: *аааа* («На провесні»), *авсв* («Сафо»), *аавв* («Чого-то часами»), *аавв* («До натур»), маємо згаданні перший сонет, маємо гекзаметра («Завітання»), двохрядкову строфу (*аавсс...*) («Надія») та дві поезії Шевченкового «коломийкового» ритму («Конвалія» та «Пісня»). Тематика таких перших віршів її, як ті самі «Сафо», «Завітання», «До природи», вже дуже ясно показує нехай слабий, нехай дитячий, але безперечний вихід за межі традиційної тоді української ліричної тематики.

Взагалі, беручи для розгляду так званої «ранішньої» лірики Лесі Українки її першу, майже дитячу, книжку «На крилах пісень» Львівського видання року 1892-го, маємо виразні вже зразки того новаторства у віршовій техніці і того тематичного здвигу, що на нього ми вказуємо. Візьмемо, наприклад, строфіку цієї ранньої доби,—вона найбільш виразно це свідчить. Крім названих восьми строфічних форм у першому десяткові, знаходимо далі:

- 1) п'ятирядкову строфу типу: *аавва*; («Досвітні огні»),
- 2) п'ятирядкову строфу типу: *аааав*; («Надсонова домівка», «Місяць ясененький»...)
- 3) шостирядкову строфу типу: *аавосс*; («В'язень»)
- 4) шостирядкову строфу типу: *аавсс*; («Мій шлях»)

5) шостирядкову строфу типу: *аавссс*; («Єсть у мене одна»...)

6) п'ятистоповий ямб, білий («Коли втомлюся я», «Заспів»)

8) восьмискладовий козачковий (танковий, шумковий) ритм народній («Реве гуде негодонька»)

8) десятискладовий варіант колядкового ритму народнього («Вечірна година»)

9) такі поезії, як «У путь» та «Мамо, іде вже зима», де строфіка й метрика вільні й різноманітні

10) нарешті такі витончено-класичні форми ліричні, як сонети (в першій книжці їх шість), терцини («Вайдари»), рондо («Соловейковий спів»...), сеттина («Сім струн я торкаю»...), нарешті—октава незвичайної метричної конструкції, цілком оригінальної («Сосна»).

Ця строфічна вибагливість та різноманітність ніколи не трапляється в постів випадково; звичайно, дозрілий поет має свої улюблені строфічні прийоми; Леся Українка пізніше так само їх набуває; можна сказати, що її улюбленою ліричною формою пізніших часів були білі п'ятистопові ямби,—метр, що її досі вважається для ліричної медитації в поезії за один з найкращих, найбільш придатних. Але в молоді роки— вона шукала. Нової, свіжої строфіки шукала особливо старанно. Конче хотіла внести до рідної ліричної поезії як мога більше різноманітних європейських віршових конструкцій.

Після строфічної композиції віршу, друге місце в шуканнях формальних у молодій поетки займає метрика. Прекрасна і оригінальна метрика Шевченкова (кілька народніх розмірів, переважно коломийковий, та в другу половину діяльності поетичної—оригінальний, зовсім не «пушкінський», а свій, типово-шевченківський чотирьохстоповий ямб) все ж таки дуже одноманітна. Треба внести в українську поезію і всю складність європейської метрики; українська мова, багата й гнучка, не тільки знає свою (народню) ритміку, не тільки здавна володіє прищепленою їй польською силабікою, але в повній мірі здібна розвинути в себе пайтиновішу для Європи тонічну систему віршування. Для її засвоєння українською поезією чималу роботу зробили до Лесі Українки такі лірики українські, як Куліш та Щоголів, але Леся Українка при-

несла з собою в дії галузі найбільшу широкість та різноманітність. Ранішня **Лєся Українка** (першої збірки року 1892) вже дає такі метричні ходи: хорей—чотирьохстопові («Тиша морська...»), чотирьох і трьохстопові («Я сьогодні в тузі...») шости—і трьохстопові («На човні», 5—9 строфи), п'ятистопові («Татарочка», («На давній мотив»); ямби—шостистопові та п'ятистопові («До мого фортеп'яно», всі сонети), чисті п'ятистопові ямби («В'язень», «Коли втомлюся...», «Мій шлях», «Сон», «Заспів»), чотирьохстопові ямби («Скрізь плач і стогін...»). Але найбільше приваблюють її метри трьохскладові, так звані «трехдольники»,—в світовій тонічній поезії специфічно-ліричні метри, особливо анапест—їх вона вносить в нашу поезію відразу в великій кількості та залишається їм вірною до кінця своєї ліричної творчості. В першій збірці **Лєсі Українки** маємо дактилю різного—сім поезіях, амфібраху—чотирнадцять, анапесту—п'ятнадцять, при тому, що ця збірка містить 57 поезій. Можна нагадати, що ці «трехдольні» метри, наприклад, в сусідній поезії російській, добре відомій молодій **Лєсі Українці**, в невеликій кількості зустрічалися тільки в **Жуковського**, в меншій—у **Лермонтова**, майже чужі були для **Пушкіна** і розквітли для російської лірики тільки в роки п'ятдесяті 19-го століття—в **Некрасова** та **Фета**. Перший з цих російських поетів «трехдольника» був не чужий для **Лєсі Українки**—переважно через молоді впливи поезії **Старницького**.

Ми торкнулися поки що тільки-но формального новаторства молодої **Лєсі Українки**; треба сказати, що і в галузі поетичного змісту, поетичної тематики вона навіть першою своєю книжкою не менший «здви́г» з традиційних позицій української поезії зробила. Подати українській ліриці такі теми, як «Сафо», «Остання пісня **Марії Стюарт**», «Натура гине—вся в оздобах», цикл «**Кримських спогадів**» і спромогтися на таку оригінальну тематичну лірику, як її поезії «**Contra vres vrego**», «У путь», «Ігидні весняні ночі», чи «Як що прийде журба» і «До мого фортеп'яно»—це справжній «здви́г», ролю якого можемо оцінити тільки в аспекті традиційної української ліричної тематики тої доби. Тут безперечно є відгомін пізньої інтимної лірики **Кулішевої** книжки

«Цвін», може до певної міри й Щоголівих елегій, але обрїй цих поезій Лесі Українки (не кажемо художній рівень,—бо це перші спроби Лесинї) значно ширший, не стільки навіть інтимний, скільки якийсь «вселюдський».

Ми зупинилися досї на «новаторствї» та «здвиговї» Лесиних тільки ранішньої доби (першої її збірки), це було досить показово, особливо для 14-20-літньої поетки. Але ці риси новаторства, незадоволення сучасними їй обрїями української лірики, як з боку змістового, так і з боку формального, характеризують всю лірику Лесі Українки і роблять з неї безперечно нову, свіжу, несподівану і тематичну, і мотивами, і настроями і, нарешті, формальним виглядом віршів—українську лірику. Нам доведеться далі це показати на розгляді нових мотивів її різноманітної то сумно-елегічної, то уперто-бадьорої ліричної тематики, нових ліричних жанрів, що вона їх старанно, в міру сили, їй даної, вносила в свою лірику, нових і свіжих та різноманітних метро-ритмічних її ходів, її евфонічних засобів та образного матеріалу її лірики, взагалі того нового, що вона внесла в український поетичний стиль своєї доби.

II.

Тематика лірики Лесі Українки виразно еволюціонувала за час її поетичної діяльності. І еволюція ця полягала в неперестанному вношенні в теми ліричних віршів все нових та нових мотивів, все більш оригінальних, все дальших від традиційної тематики української лірики тих часів. Треба розібратися в цьому й з'ясувати ті основні комплекси мотивів, що їх наново вносила в українську лірику поетка.

Вже перша збірка лірична «На крилах пісень» р. 1892-го цікава в цьому відношенні. Перш за все впадають в очі мотиви неукраїнські, чужі й невідомі до того часу ліриці українській. Такі речі, як «Сафо», «Остання пісня Марії Стюарт» становлять початок тим мотивам. Цикл з тринадцяти поезій «Кримські спогади», як вже побіжно вказував М. Драй-Хмара, походить від «Кримських сонетів» Міцкевича і для української лірики є цілком нова, незвичайна тема. Дуже рано починає з'являтися тема самоусвідомлення поетового. Сюди від-

носяться такі поезії, як «Чого то часами, як сяду за діло», «Завітання», «Співець», «Contra vres vrego», «Мій шлях», «До тебе, Україно, наша бездольна мати...», «Реве гуде негодонька»..., «Соловейковий спів на весні...», «Сім струн я торкаю...» Перша ж з цих поезій—«Чого то часами...» свідчить про внутрішні вагання й сумніви поетки. Кругом—недоля та сльози—«що з нею подіють слабі мої сили?» Сподівання поетки досі ще не високі:

Все ж може ся пісня якую людину
Розважить успіє хоч би на хвилину,—
І щиро промовленням словом моїм
Збуджу огонь я у серці чийм!

В поезії «Співець»—так само скарги та «жаль глухий»:

Чому я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?
Може б та щира, гарячая мова
Зломила зиму?

Але вже в поезії «Contra vres vrego» хоч ще й виступають традиційні «барвисті квітки» та «сльози гіркі», але перемагає настрій бадьорого оптимізму:

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити!—Геть думи сумні!

Значіння цієї теми самоусвідомлення поетового полягає поки-що тільки в тім, що її поставлено. Розв'язання теми прийшло значно пізніше, в роки дозрілої творчості. Доки-що—«тільки і чуються вільні пісні—у сві...» Навіть висловлюються надії, що, може, десь іще «кобза найдеться, що гучно на струни озветься». Значно пізніш, як побачимо, Леся Українка усвідомила нарешті остаточно собі роль поетову і спромоглася дати їй яскраве, мідне й свіже окреслення.

Так само в цій першій ліричній збірці Леся Українка в новому й свіжому ліричному освітленні ставить громадську тему. В цій молодій її постановці ще чується вплив громадської тематики Старидького. Сюди відносяться такі поезії, як «Досвітні огні», «Скрізь плач, і стогін, і ридання», «Безсонна

ніч»; тут уже вперше брелять інші мотиви, більш активні. Вона, поетка, вже свідомо того, що «кайдани сами ніколи не спадають», і кличе—

Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя!

Нарешті, дала ця перша лірична книжка її зразки нової інтимної лірики, як в поезіях: «Зоряне небо», «У путь», «Якщо прийде журба», «До мого фортеп'яна», «Сосна». Не можна говорити ще про силу цієї інтимної лірики, про її глибину; їй ще далеко дими рисами до таких інтимно-ліричних поезій, як, наприклад, «І широкою долину»... та «І золотої й дорогої»... Шевченка, чи «Я знав тебе маленькою, різвою»... Куліша. Але характеризує цю молоду інтимну лірику Лесі Українки якась диференціація ліричних мотивів. У Шевченка, в Куліша в їхній інтимній ліриці—все ж таки основні, ґрунтовні почуття її переживання; лірика далі дробиться, бере невеличкі, настройові мотиви, разом з тим деталізуючи їх, витончуючи, ускладняючи до найдрібніших рухів свідомості та підсвідомості. Нарешті, тематика ліричного утвору ніколи не може бути цілком відірвана, при розгляді її, від її оформлення. І з цього погляду навіть ранішня інтимна лірика Лесі Українки знає в порівнянні з такою ж лірикою старшою низку ритмічних, ефонічних, мелодійних засобів, що за їх допомогою мотиви цієї лірики брелять особливо виразно й захоплююче. Візьмемо на зразок хоч би таку синтаксичну будову:

Ой, не зеленого шума співала
Вічно смутная сосна...
Ні, не зеленого шума!

Чи такі несподівані «звуківі повтори»:

Краще йди в темний гай, у зеленій розмаї...
Або пісню утни голосу, не смутну...

Чи таку виразну і несвідому, певне «алітераційність»:

Далеко линув думок легкій рій...

Але, певна річ, не перша збірка «На крилах пісень» може вважатися за кращий доказ еволюції тематичної Лесинової лі-

рики. Ця книжка ще занадто дитяча її взагалі ще мало характерна, хоч про те тенденція до оновлення тематичного, як це ми бачили, її тут вже є.

Книжка «Думи і мрії»—незрівняно мідніша, і з цієї книжки можна і навіть треба Лесю Українку мати за дозрілого лірика. Ліричний відділ цієї книжки починається циклом з семи поезій за назвою «Мелодії», і вже цей цикл сразу звертає увагу читачеву на свою витончену настройовість, що ріднить його з такими ліричними класиками, як поетичні вчителі Лесні—Мюссе та Гайне. Лесі Українці тут вже відомі найскладніші формальні засоби європейської лірики для зміцнення ліричної емоції поезії, як от «кільцева» композиція строфічна першої поезії циклу («Нічка тиха і темна була»), як засіб емоційно зміцнюючих тему «повторів»: «Душа моя плаче, душа моя рветься», «Знов весна і знов надії», «Ви, зорі, байдужії зорі»..., «Вона мені співала про любов—Вона мені переспівала знов» і т. п.

Уявлення про ліричну силу поезій цієї доби Лесі Українки та про засоби, щонимидосагається ця сила, могла б подати невеличка поезія «То була тихая ніч чарівниця»... Метр—трьохстоповий анапест—належить до найбільш мелодійних та специфічно-ліричних метрів; низка образів—«ніч-чарівниця» «серце—кидається, б'ється розпачем»; епітетів—«ніч тиха», «покривало—спокійне, широке», «озеро—тихе, глибоке», «крило—лебедине—біле», «сплеск лебединого крила—яскравий», «змагання криваве» і низка образів порівнянь, як от «ніч—покривало», «зірниця край неба—мов сплеск лебединого крила над озером», «серце—кидається, б'ється замирає в тяжкій боротьбі»; а до того всього—ще й оригінальна строфічна будова, за схемою *авсаавс*.

Коли для нас є зараз твердо встановлений науковий постулат поезії, що поезія є мистецтво, яке певну ідею подає в певному оформленні (в данному разі—словесному), коли твердо встановлено й те, що мистецьким стає твір тільки тоді, коли ідея та оформлення її цілком гармонують між собою, коли ідею влучно втілено в певні мистецькі форми, то з цього погляду поетичні заслуги Лесі Українки в історії української поезії здобувають повного свого визнання. Поетка підійшла

до своєї поетичної роботи в повному озброєнні як на свій час, та завдяки цьому внесла в українську лірику своєї доби силу нових, міцніших, художньо-влучних творчих засобів.

Тематика збірки «Думи і мрії» поширює та поглиблює ті основні ліричні теми, що їх відразу, з самого початку свого поетичного шляху, обрала собі Лєся Українка. Тільки тут ці теми вже набувають цілком виразних, суворо й точно окреслених характеру й плану. Перший розділ лірики збірки—тема поетового самоусвідомлення. Це, поперше, вже згадуваний цикл «Мелодії», з якого ми знаємо, що поетка

«Хотіла-б... пісню стати
У сюю хвилину ясну,
Щоб вільно по світі літати,
Щоб вітер розносив дуну.
Щоб геть аж під ясні зорі
Полинути снівом дзвінким,
Упасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким.

«Мрії та співи» прокинулися владно в поетки, бо—«весно, весно, твоя перемога!» Вона вже «не має сил до бою» і «боротися не хоче», а хоче «тільки думкою на світі жити» та слухати урочу річ своєї музи. Але весна, весна—«якої не було й не буде», знов «весняною силою» в душі її грає, і поетка закінчує розділ заявою:

Я вийду сама проти неї (бурі)
І стану—поміряю силу!

Другий ліричний розділ збірки «Думи і мрії»—за назвою «Невільничі пісні» є дальшим розвитком тих громадських тем, що їх ще накреслено в першій збірці було. Це вже—повний розквіт Лєсі Українки, як лірика; Лєся Українка виявляє готовий, викінчений громадський світогляд і в гострих та гірких рядках своїх поезій дає йому повний, міцний та художньо-виправданий ліричний вираз.

Тут—гіркий біль, що не можна ще сподіватися, щоб хоч діти наші побачили звільнення поневоленого подства, тут славетце «і все таки до тебе думка лине, мій запашаний,

нещасний краю», тут—«руки, не учені до зброї—зводяться від судороги злості», тут поетка самовіддан о рветься туди. де

без упину лютує страшна, невсипуща війна
і люди гинуть у тяжкому, лютому бою.

Виразно ставиться гостра громадська проблема її, поетки, покоління: чи—«докажім, що ми бойці сами», чи ж хай матимемо «сумну одвагу сказати старим бойцям: «не ждїть, не прийдем ми»!

В цю пору поетка приходить до висновку:

Що ж! тільки той ненависти не знає,
Хто цїлий вїк нікого не любив.

У Лесі Українки знайшлася цїлком нова для української лірики бадьора, воївничча лексика—«ми—паралітики з блискучими очима», «ми—раби, невольники продажні, без сорому, без чести»..., вона ганьбить пекучими словами своєї кволе, пасивне покоління і героїчно протиставляє його м'явому примиренчеству та терпінню—

Нїхто не має більшої любови,
Як той, хто душу покладає за друзів.

і ще:

Мене любов ненависти навчила.

Тематично—розділ про ролю поета та розділ про долю рідного краю з'єднуються в поезії «Слово, чому ти не твердав криця», де слово повинно стати «єдиною зброєю» та «справжнім мечем на катів».

За всіма цими героїчними ліричними вигуками стоїть трагічна постать слабенької, хворої поетки, яка з мукою почувала, що може тільки на словах закликати до зброї, а сама безсила, має в руках єдину зброю—художнє слово.

Останній розділ книжки—за назвою «Відгуки» є, справді, тільки відгуки здебільшого на ту європейську лектуру, що її старанно засвоювала все життя Лесі Українка, та на ті ідеї її рефлекси, що їх повинна була викликати у вражливій психіці нашої поетки ця лектура. Тут, між іншим, знову знаходимо цикл творів за назвою «Кримські відгуки»; це з одного боку—безпосередні враження Криму, як «Імпровізація» чи

«Уривки з листа», а з другого боку—низка складних культурних та літературних асоціацій. Але ж тільки життєві обставини повертають Лесю з кримського лікування до рідного краю, як зараз же кудись на задній план відходять «весни зимові», і «Еолові арфи»—і настирливо бренять все ж ті самі, все-ж ті самі палкі мотиви поетки-громадянки:

Коли б кайданів брязкіт міг ударить
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом захмарить
І нагадать усім, що зброя жде борця.

В третій ліричній збірці Лесі Українки—«Відгуки» (р. 1902-го) тематика ще значно ускладняється; поперше, маємо більшу різноманітність тем, подруге, деякі з тем попередніх ще ускладнено та поглиблено (темū «самоусвідомлення» поетового в циклі «Ритми»). Разом з цим у цій збірці збільшується потяг її авторки до широких, світових тем,— той потяг, що пізніш призвів її до світових тем її драматичної творчості. Тематично збірку «Відгуки» можна було б уявити собі в такому вигляді. Основні теми—дві: умовно зазначимо їх термінами «екзотична» та «інтимна». До «екзотичної» теми належать дві поезії за спільною назвою «Єврейські мелодії». Перша з них («Як Ізраїль діставсь ворогам у полон»), очевидно, є алегорією становища України, що в ній пригнічений, можна робити, на користь переможцям, всяку роботу, крім роботи поетичної: поезія ніколи не може служити гніту. Дальші «екзотичні» тематично поезії то:—«Сфінкс», «Легенди», «Саул», «Ра-Менеіс», «Трагедія» (проте, в цій останній сюжетна «екзотика», певна річ, алегорична; це алегорія тематики занадто інтимної). Так само, складніша, ніж психологічний парис біблійної доби, поезія «Жертва». Очевидно її тут маємо захищену алегорію: звичайні люди цінують тільки те, що корисно; але вищі душі розуміють цінність і тих речей, що ніякої користі в собі не мають; маємо момент естетичного світогляду, типового для певної категорії поглядів Лесі Українки. Темам «екзотичним» ніби протиставлено у «Відгуках» теми лірики чисто-інтимної.

«Інтимні» теми—це перш за все цикл з чотирьох поезій «Хвилини», при чому найміцнішою з цього циклу є остання

поезія—«Талого снігу платочки сивенькії», в якій лірична сила, поєднана з ліричною ніжністю, досягає досконалости тонкої ліричної емоції разом з не меншою досконалістю мелодії віршу; поезія «Ох, як то тяжко тим шляхом ходити» є сумне передчування власної загибелі, що виходить з почуття неможливости залишатися на «широкому, битому, курявою вкритому» шляху. Одним з кращих ліричних досягнень поетки є поезія «Забуті слова»; тема її—одя «мелодія раптова» давно «забутих слів» про волю, що бренить несвідомо, а повсякчасно в душі—розроблена надзвичайно влучно, так з боку образности, як і з боку ритмічно-ефонічного. Якоюсь широкою і повною звучить в свою чергу і мелодія цієї поезії Лесини, хоч би одя строфа:

Шумів зелений лист, а голос той коханий
Про волю золоту співав мені,—
В вінку мінявся золотом ряст весняний,
І золотим дощем лились пісні.

Тонке почуття любови до «світла без зорі» висловлено і в поезії «Минаю я було долини й гори». Близько до неї стоять ідеалістичні поривання на «золоті верхівля», до «нагірного, чистого світла» в поезії «Чом я не можу злинути у гору». І простою алегорією наболілого серця бrenить така щира поезія, як «Хочеш знати, чим справді було»... Поруч з нею якомсь так зворушливо виглядає присвячена дитячим спогадам поезія «Віче», спогадам тепер, коли «уже не до дитячих мрій».

І якесь окреме місце у «Відгуках» займає з боку тематики поезія «Епілог». Ніби це є зв'язок циклу тематики «екзотичної» з циклом тематики «інтимної». Колись «було огнисте; вино, те, що сп'яняло молодь героїчну», колись так легко було «спалити молодість і полягти при зброї», колись життя було незвичайним, небуденним, екзотичним, а зараз—

Минув час оргії, не було вінців
І на вино не стало винограду.

І вдатний заголовок «Епілог» освітлює цю поезію якимсь огнем останнього кострища, що в ньому горять всі «іптимні» молоді сподівання.

Крім цих двох зазначених та розглянутих тем «екзотичного» та «інтимного», «Відгуки» мають ще цикл, присвячений «традиційній» для Лесі Українки темі—знову поглибленій, доведеній до свого логічного розв'язання, вирішення—темі істотності поетичної творчості, темі завдань поетових, темі самоусвідомлення, конче потрібного, з боку поета цих завдань. Це—шість поезій, об'єднаних назвою «Ритми». В книжці «На крилах пісень» були ще вагання поета з самим собою, в книжці «Думи і мрії» ці вагання призвели до виклику ненависному оточенню—«поміряєм силу!» Тут, в третій книжці, ще заглиблюється проблема поетового слова, і врешті наприкінці циклу Леся Українка приходять до остаточних визначень, що слово поетове—то є «пісня безумна»,—«шалена пісня», «вільна, вільна пісня», що цій пісні «треба тільки волі і простору»—і тоді сила її стане незрівняною.

Летить безумна пісня—стерезіться!
Бо жаль ваги не має, так як смерть!

Ця книжка Лесі Українки, третя книжка лірики «Відгуки», багато дає для розуміння психології її ідеології її авторки. В душі Лесиній було два начала. Одно, що вона його старанно протягом довгої життєвої роботи над собою виховала, зміцнила, загартувала—це стихія справжньої революційності, відкидання традиції, боротьби не на життя, а на смерть, безкінечної самовідданості ідеї революції в її романтичному розумінні—і це начало дало в ширій, з глибини серця вирваній ліриці Лесиній, палкі, вогненні іноді теми заклику до боротьби, боротьби упертої, з лозунгом: «убий—не здамся». Ця частина лірики Лесі Українки ще довго не втратить своєї актуальності, і коли втратить—буде в нашій поезії високим зразком того, як уміли любити, ненавидіти та вірити романтичні революціонери. Так,—любити, ненавидіти та вірити в перемогу майбутню, але не боротися. Леся Українка добре знала про свою нездатність до боротьби—і ця свідомість була другим началом в її духовній організації. Поруч з палкими закличками йде не менш довга нпзка поезій з щирим визнанням своєї квоности, свого безсилля і свого суму з приводу цього безсилля. Одна з поезій книжки «Відгуки»—«Завжди терпівший

вінець буде кращий, ніж пишна корона, завжди величніша путь на Голгофу, ніж хід тріумфальний» якимось несподівано розкриває перед нами цю органічну ваду інтелігентської психології її доби, дню страшну спадковість вікових гніту та насила, що дозволяє естетику страждання та поразки ставити вище естетики сили, перемоги, тріумфу...

Осторонь стоїть у «Відгуках» кілька поезій «під народню пісню», як «Гей піду я в ті зелені гори», «Темна хмара, а веселка ясна», «Ой здається—не журюся, таки ж я не рада», «Ой піду я в бір темнесенький, там суха смерека», та ще одна поезія, що не ввійшла у «Відгуки», але зроблена в тому-ж стилі та в ті ж дні перебування Лесі Українки в Кімполунзі, в червні року 1901-го, як і всі інші, тут згадані,—поезія «Калина», що її було вперше надруковано тільки року 1923-го («Червон. Шлях», кн. III, стор. 51). Осторонь стоїть у «Відгуках» з погляду тематичного ця група поезій, бо вона не входить у той послідовний процес підіймання все вище й вище на шляху поетичному Лесі Українки і в ту боротьбу в ній певних протилежних прагнень і настроїв, а стоїть в звязку з давньою та довгою уважністю та любов'ю Лесиною до народньої пісні.

Збірка лірики Лесиної «На крилах пісень», Київ, р. 1904-й, не була новою книжкою, а тільки була «збірник творів», як на її заголовному листі й зазначено, підсумовання того, що вона, як лірик, до того часу зробила. Але ж дим «підсумованням» не закінчилася лірична діяльність поетки. Вона писала ліричні вірші до смерті, та лірика останнього десятиліття (1902—1913 роки) має своє значіння й грає свою ролю в творчому шляхові Лесі Українки, як українського лірика.

В дій останній ліричній спадщині Лесі Українки перш за все звертає на себе увагу велика кількість таких поезій, що ми їх відносили до жанру «екзотичного». Це «Ніубел», «Бранець», «Напис в руїні», «Ізраїль в Єгипті», «Було се за часів святої Германдади», «Пророк», «Народ пророкові», низка психологічних спостережень на тлі тої екзотичної старовини, що її любила й знала добре Леся Українка.

Одиноко стоїть поезія «Де тії струни, де голос потужний», що в ньому поетка ще в останній раз шукає те «слово кри-

лате», яким можна було-б перекласти на людську мову «пісню, що звонять кайдани».

Її неослабно турбує доля рідного пригноченого краю і вона питає:

Чом же свого Єрмеї не має
Наша зруйнована воля?

До певної міри рідний край коханий стоїть в уяві поетки в поезії «Дим», може трохи розтягненій (Леся Українка трохи грішила дим явищем), але все ж таки в істоті своїй міцній задумом, темою.

Значне збільшення дістала в ці останні роки Лесі Українки в її ліриці тема природи—маємо: «На Земмерінгу» та два цикли—«Весна в Єгипті» і «З подорожньої книжки». Треба було б спеціально порівняти лексику, синтаксис та образові засоби цих останніх двох циклів з поезіями на теми природи в першій збірці для того, щоб побачити, яку еволюцію—виключну своїми розмірами—проробила Леся Українка за двадцять років ліричної праці. Яка художня сміливість і жадного сліду традиції Шевченка та Старицького хоч би в таких виразах:

...Мов сопілка,—
Співа пісок, зірвавшись зненадька
З важкої нерухомости своєї...

Якісь таємні вітряні дівчата,
Веселі діти смутної пустині...

Пустиня дише. Рівний подих, вільний,
Гарячий він та чистий, мов святий...

(Чорна-чорна та глибока ніч—
Є такі тут погляди жіночі)...

Плакати довго Єгипет не вміє...

і багато подібних.

А коли приглянутись до циклу поезій 1911 року під назвою «З подорожньої книжки», як змінилася метрика Лесина, як вона легко розсталася зі своїми молодими ритмами і опанувала віршовою мелодичною складністю, тоді повстане перед нами картина величезної, напруженої роботи поетки над своїми тематикою, метрикою, ритмікою, мелодикою.

Ми не маємо права і не хочемо після всього вказаного виставити тезу про довершеність Лесиної ліричної тематики, про досконалість бездоганну її метрики, ритміки чи римування. Не в цьому зараз справа. Варто підкреслити зараз і добре усвідомити, що лірична творчість Лесі Українки в еволюції послідовній української лірики є короткий, сміливий, добре продуманий і далекий скік уперед. 1884-й рік, коли Леся надрукувала свою першу дитячу поезію, та рік 1913-го, коли Леся за кілька місяців перед смертю дала свою ліричну казку, дотенну, гостру й легку, як народня музика, «Про Велета»—це дати—для історії української лірики—незрівняні.

III.

Говорючи про ролі лірики Лесі Українки в еволюції української поезії, особливо цікаво відзначити її значіння в галузі жанристики української лірики. В цій галузі «новаторство» нашої поетки може найбільше звертає на себе увагу дослідникову.

Ліричні жанри в літературі взагалі не дуже різноманітні. Клясична поетика знала урочисту оду, сумну елегію, поважну думу, дрібні жанри епіграми, мадригали, трохи осторонь стояв віршовий жанр, проте не ліричний, а тематично фабульний—баллада; були й другорядні, рідко вживані ліричні жанри, наприклад жанр листа (віршовий лист); порівнюючи в занепаді знаходиться в XIX столітті жанр сатири.

Жанристика кожного письменника є особливо складне питання, через те, що літературний жанр не є ніколи факт постійний. Самий розподіл літературних творів на жанри полягає в тому, що вся сума літературних засобів використовується кожним жанром своєрідно, по-своєму: жанр є якесь особливе, типово поєднання певних літературних засобів, якийсь вибір і комбінація певних літературних засобів. Але ці вибір та комбінація постійно, поволі змінюються, немає стійких, постійних літературних засобів для певного жанру. Жанр, як ми звикли це говорити, постійно «еволюціонує». Стара епічна поема брала для себе одні літературні засоби, сучасна лірична поема бере другі, чи в кожному разі багато інших. Еволюція жанристики є, таким чином, для характеристики письменника одним з важливіших, хоч і складніших питань.

Для того, щоб зважити жанрове значіння лірики Лесі Українки, так би мовити, чи значіння її лірики в еволюції ліричних жанрів української поезії, треба оглянути хоч побіжно стан ліричної жанристики української, що його застала наша поетка в той момент, коли тільки починала свої поетичний шлях.

Минаючи можливі дрібніші впливи інших зразків, можна сказати, що Леся Українка знайшла в українській поезії, як до неї вона прийшла. поперше, міцні надзвичайно Шевченковські традиції, подруге — європеїзовану лірику Кулішеву, значно складнішу та й значно слабшу за Шевченкову, третє,— громадську лірику Старицького, особливо близьку та впливову на Лесю просто з причин біографічних та причин її сучасности для молодої поетки.

Шевченко давав історичну поему з великим ліричним зафарбленням, давав думу, стилізовану під народню, та думу ліричну, як певний поетичний роздум над якимсь важливим життєвим явищем, порівнюючи рідко давав жанр ліричного опису, часто—жанр сатиричний і не менш часто чисту елегію, порівнюючи рідко—баяду.

Куліш, плодучий і різноманітний, використав майже всі можливі ліричні жанри,—ми зустрінемо в нього й думи, й поеми, баяди, пісні, елегії, оди, низку більш рідких жанрів. Власне для нього жанрово типові тільки дума (роздум) та елегія; рідко трапляються жанри звертання («До України», «До Дунаю», «До славян», «До М. В. Інсенка»), оди, ліричного некрологу.

Але ж жанристика взагалі не є різноманітна, і еволюція поетична полягає не тільки в утворенні нових жанрів, а значно більш і головним чином—в зміні жанру, в еволюції самого жанру шляхом зміни тих літературних засобів, що їх вживає для канонічного жанру письменник. І в ліриці Лесі Українки наша увага звертається не на утворення нових жанрів, а на зміну, еволюцію їхню. Для аналізу жанрової цікаво, чим різняться між собою елегії Шевченка, Куліша, Старицького та Лесі Українки. Що нового могла внести в жанр думи Леся Українка в порівнянні з думами Шевченка, Куліша, Старицького?

Жанр поеми Леся Українка знала вже на перших кроках своєї поетичної діяльності. Такі перші її поеми, як «Русалка», «Місячна легенда» справді—Шевченківського походження, але не безпосереднє, а через шевченківське епігонство. Майстерність композиції Шевченкових поем, глибина задуми, драматизм ситуацій—цього якраз вже не було в поемах шевченківського епігонства; збереглися, як це завжди в епігонічних явищах, стиль та тематика, та й то спорожнілі, шаблоновані. Пізніші поеми Л. Українки далеко відійшли від поем Шевченкових та шевченківських, при чому жанр таких поем, як «Самсон», «Роберт Брюс», очевидно, має зв'язок з подібними поемами на історичні та героїчні теми Кулішевими, з тим, що тематично—вони ширші. Кращі поеми з безсумнівним ліричним офарбленням, як пізніші—«Одно слово», «Віла-Посестра», «Ізольда Білорука» далеко відійшли від Шевченка і Куліша головуванням в них ситуацій переважно сучасно-психологічних. Переходячи власне до лірики, можна поширити останню думку і сказати, що основна риса жанрової еволюції ліричних творів Лесі Українки від подібних творів попередніх переважно полягає в їхній психологізації, найчастіш у Лесі—досить складній.

Найвизначніший ліричний жанр, спільний для Шевченка, Куліша та Лесі Українки—це елегія. Такі з кращих елегій Шевченкових, як «Мені однаково, чи буду», чи «Огні горять, музика грає»—недосяжні і надовго залишаться класичними зразками незрівняного елегійного жанру. Так само до вищих досягнень української елегії належить Кулішівська: «Ще любо дивляться на мене карі очі». Але Леся Українка, не перевищивши дух шедеврів, проте все ж таки знайшла для своїх елегій новий тон, нову, більш витончену, ще більш інтимну тематику та відповідно цьому і своєрідне, високе оформлення, себто образкові засоби, ритмічні ходи, декламаційні (синтаксичні) ефекти. Такі, можна сказати, класичні теж елегії Лесі Українки, як «Давня весна», наприклад, чи «Талого снігу платочки сивенькії»—вони володіють вже тонкощами того елегійного імпресіонізму, що був ще невідомий попереднім поетам. Дати сумне переживання настрою немичучого надходження осені життя такими несподівано-свіжими,

дрібними аксесуарами художніми, як «талого снігу платочки сивенькі», як «дощик дрібненький, холодний вітрець»; примусити конструкцію поезії зробити композиційне коло; і знову закінчити:

Провесни тільки нехай не нагадує
Дощик дрібненький, холодний вітрець...

вибрати для дієї картини ритмічну мелодію сумного чотирьох-стопового дактилю; збудувати елегічну поезію на майстерньому повторенні риторичних питань:

Се була провесна, щастя вінець?..
Осінь віщує—чи тож і мою?—

і протиставити їм безнадійну формулу останньої строфи:

Що ж, хай надходить! Мене навіть радує...

—де така багата й витончена майстерність, яка варта елегійної сили Шевченка чи Куліша.

Крім того, елегії Лесі Українки глибші тематично. Її звичайно приводять до сумного, елегійного настрою не зовнішні події, а якась внутрішня розлада, якась глибоко-захована душевна катастрофа. Основний патос елегій Лесі Українки — повна самотність та засудженість на нерозуміння. Це тонко зв'язується то з важкою хворобою поетки, то з громадськими завданнями поета, що їх він безсилий виконати.

Літературний жанр думи, певного аналітичного роздуму, часто жорстокої рефлексії, зближує Лесю Українку з Старидьким. Розсуду, міркувань, логіки та доказів багато в одного та й в другої. Але між ними ґрунтовна різниця. Дума Старидького—переважно жанр, так би мовити, декламаційний, ораторський. В Лесі Українки він складніший, трохи иноді навіть заплутаний, але наскрізь-ліричний. Патос її громадських «дум» полягає не в ораторських формулах, а в глибокому їхньому справжньому, хвилюючому ліризмові. Читач ніби відчуває, як кожна думка десь виховується, виношується глибоко-глибоко в серці, щоб нарешті в хвилину лірич-

ного екстазу впрватися в мало не невідьних, мало не в несподіваних словах:

Ні, я покорити її не здолаю,
Ту пісню безумну...

чи:

І все таки до тебе думка ліне,
Мій занапащений, нещасний краю...

Цікаво відзначити, що мимо того несвідомого ускладнення чи певного деформування канонічного жанру, що його припускає не так рідко Лесля Українка, вона свідомо ставиться до жанристики своєї лірики, як такої. Лесля,—це видно з багатьох моментів її літературно-новаторських спроб,—свідомо ставила собі певні технічно-літературні завдання з метою поширити, урізноманітнити літературні традиції й засоби рідної поезії. До таких спроб поширення належала для неї і проблема поетичних жанрів. Переглядаючи теми її лірики, доводиться прийти до висновку, що багата й різноманітна жанристика Леслі Українки є одно з її постійних «шукань нового» для рідної поезії. Жанри елегії та думи—це її властиві жанри, вона б без них, не в них не могла б висловитися. Але вона, заглядаючи до жанрів європейської, добре їй відомої, лірики, намагається як мога більш з них перенести й до поезії української. Вона дає, наприклад, чимало зразків жанру штучної пісні та жанру «романсу». Останній жанр, такий популярний в європейській ліриці, очевидно внесений до української лірики власне Лесею Українкою. Це робиться цілком свідомо, бо й заголов подано «Романс» (Не дивися на місяць весною...) Охоче Лесля Українка використовує жанр легенди з ліричним обарвленням, і легенди їй як раз влаються. На нахил до жанру «діалогічного», на спроби розгорнути ліричну медитацію в формі діалогу,—вже вказувалося критикою, як на зародок майбутнього Лесяного драматизму. Є в неї і спроба дати жанр ліричного листа (Уривки листа до І. М. Стешенка). З дрібних жанрових ходів вона не раз використовувала сон, як своєрідний поетичний засіб. Є в неї і спроба жанру «імпровізації» («В гаю далекім, в гущавині пишній...») Характерні, також, спроби зв'язати жанри пое-

тичні з музичними. В Лесі Українки зустрінемо «На давній мотив», «Заспів», «Граї, моя пісне!», «Сім струн», «Мелодію», «Єврейські мелодії», «Східня мелодія», «Ритми», «Осінні співи». Це свідчить, що в її уявленні жанри поетичні та жанри музичні були поєднані.

Цікаво ще зазначити одну особливість Лесі Українки, близьку до поняття літературного жанру: вона дуже любила з'єднувати низку поезій в цикли. Поетичний «цикл», як певна жанрова формація, її часто приваблює. В її ліриці маємо таку низку «циклічних» поєднань: «Зоряне небо» (тематично зв'язані 5 поезій); «В дитячому крузі» (4 поезій); «Кримські спогади» (13 поезій); «Сім струн» (7 поезій); «Мелодія» (7 поезій); «З пропащих років» (2 поезій); «Сльози-перли» (3 поезій); «Кримські відгуки» (7 поезій); «Єврейські мелодії» (2 поезій); «Хвилни» (4 поезій); «Ритми» (6 поезій); «Осінні співи» (4 поезій); «Весна в Єгипті» (6 поезій); «З подорожньої книжки» (6 поезій), останній—Триптих (3 речі). 15 ліричних циклів—це не часто можна зустрінути в поета. Риса цікава її варта зауваження, бо це є показовий момент поетичної «організації матеріалу», тематичної та жанрової об'єднаності.

IV.

Для розуміння ставлення Лесі Українки до формального боку своєї творчості цікаво нагадати, що в її поетично-учбові роки на найвище явище української поезії, на творчість Шевченкову, був розповсюджений такий погляд: поезія Шевченкова геніяльна своїм змістом, своєю ідейною вагою, але на жаль, форма поезії Шевченка слабенька, він не умів як слід володіти ритмом, мабуть, бідолаха, не знав законів віршу, вживав бідні та одноманітні ритми, і взагалі форма його поезії не дорівнюється її геніяльному змістові. Шевченкові, проте, це в вину не ставилося: що ж, «мужицький поет», а подай освіту—як-би міг писати! Ось же тільки недавно, в 20-х роках нашого століття, вдалося кількома працями про метрику та ритміку Шевченкову довести нарешті, що її в галузі віршової форми був він високим та оригінальним майстром.

Леся Українка, певна річ, знала цю однобоку та неправдиву оцінку великого Кобзаря і в тій чи іншій мірі поділяла її. Принаймні з її лірики видно, що вона свідомо рвала з деякими «шевченківськими традиціями» і власне раніш всього вийшла на самостійну путь в галузі метрики й ритміки віршової, віддавши невеличку данину в наймолодші роки впливам метрики й ритміки шевченкових та швидко порвавши їх.

Леся Українка, в своєму молодому поетичному вихованні, дуже швидко звернула увагу на певні бідність та одноманітність в царині метрики й ритміки віршів в українській, такій ще молодій поезії, та зазнайомилась добре з так званою метро-тонічною системою віршування і далі весь час працювала, як поет, власне нею. Маючи свідоме завдання опанувати всіми відомими метрами тодішньої європейської поезії, вона внесла з цього погляду в свою творчість велику метричну різноманітність та прищепила її українській поезії. Подаємо таблицю, яка покаже метричне багатство Месяної лірики:

Народніх ритмів 10 поезій.

Хорею: 4-х стопового 9 поезій

5 » 3 »

4—3 » 2 »

6—3 » 1 »

Разом . . 15 поезій.

Ямбу: 3-х стопового — 1, 4-х стопового — 3, 5-тистопового—18, 5—6-тистопового — 37, 6-тистопового — 1, 1—2—4 стопового 1, 4—3 стопового—2, 5—6—3 стопового—1, 5—6—4 стопового—1, разом 65 поезій.

Дактилю: 2-х стопового — 2, 3-х стопового — 2, 4-х стопового—5, 4—3 стопового—9, 4—3—5 стопового—1, 4—5—6 стопового—2, 5—6—7 стопового—1, 5—6 стопового—1, разом 23 поезій.

Амфібрахія: 2—3 стопового—2, 4—2 стопового—1, 5—3 стопового—1, 6—5—4—3 стопов.—1, 4—5—3 стопового—1, 7—6—5—4—3 стопов.—1, 4—3 стопового—6, 3—4 стопового—1, 3-х стопового—5, 4-х стопового—7, разом 26 поезій.

Анапесту: 3-х стопового—21, 4-х стопового—1, 4—3 стопового—9, 2—3 стопового—1, разом 32 поезії.

Крім того, мішаними метрами:

3 стопов. анапест—2 стопов. амфібрах—1
4 стопов. дактиль—4 стопов. амфібрах—1
4 стопов. дактиль—2 стопов. амфібрах—1
3-й пеон 2
2 стоповий ямб—2—3 стопов амфібрах—1
Трьохдольник (перемішані дактиль, амфібрах, анапест) 4

Разом 10 поезій.

Ці цифри показують нам, в порівнянні з найбільш звичайною метрикою поетів дев'ятнадцятого століття велику кількість так званих різних трьохдольників (дактилю, амфібраху, анапесту)—81 поезія, переважає найбільш бадьорий, енергійний з трьохдольників — анапест. Перевага взагалі трьохдольників свідчить про більшу співучість, мелодійність поезії, бо комбінація метру трьохдольного складніша за комбінацію метра двохдольного. В існуючому зараз в теорії поезії розподілі віршів на «розмовні» та «співучі» одною з ознак того чи іншого складу є ямби, як метри «розмовний» та трьохдольники, особливо—амфібрах, анапест—як метри «співучі». 65 ямбів на 192 ліричних поезій Лесі Українки — це порція пересічно мала, хоч 5—6 стоповий ямб був в пізніші роки лірики Лесиної її улюбленим метром, особливо для віршів на громадські теми. «Громадські» теми вимагають звичайно поважної розмови, інтимна лірика найчастіш іде в ритмах співучих трьохдольників. Двохдольники, (хорей та ямби) становлять разом в ліриці Лесі Українки 70 поезій. Крім зазначених метрів окремо потрібно підкреслити увагу Лесі Українки до строфіки, особливо—канонізованої. Канонічних строфічних будов в її ліриці зустрічаємо 11 поезій, а власне—7 сонетів, 1 гекзаметр, 1 тердину, 1 рондо та 1 сеттину.

Строфічна будова особливо завжди приваблювала інтерес Лесі Українки. Строфіка її надзвичайно різноманітна. Просто впадає в очі, що Леся ніби грає строфічними конструкціями, шукаючи весь час найцікавіших та найвибагливіших.

Це знов таки дуже характерно для її старань у бік «новаторства», бо до того часу до строфічної будови віршу в українській поезії ставилися не дуже уважно. Шевченко мав чн чотирьохрядкову строфу (коломіїки чи чотирьохстопового ямбу) чи нанизував рими вільно, без строфічного поділу; Куліш мав свої улюблені строфи і вже цікавився взагалі строфікою (його спроби писати «онегинською» строфою, його семирядкова строфа схеми «ааавсс»). Старичський був до строфіки майже байдужий, і так ставилась до цього більшість тої доби українських поетів.

Ось перелік строфічних схем лірики Лесі Українки:

Строфа двохранкова	(аа, вв, сс, дд...)	— 4	поезії
"	трьохрядкова (ааа, ввв, ссс...)	— 1	"
"	чотирьохрядкова (авсв)	— 21	"
"	" (авав)	— 10	"
"	" (авав)	— 63	"
"	" (авва)	— 9	"
"	п'ятирядкова (ававв)	— 1	"
"	" (ававв)	— 2	"
"	шостирядкова (ававсс)	— 3	"
"	" (ававсс)	— 6	"
"	" (ававсс)	— 1	"
"	" (авсссс)	— 1	"
"	" (ававсс)	— 1	"
"	" (ававсс)	— 2	"
"	" (ававсс)	— 1	"
"	" (ававав)	— 1	"
"	" (ававав)	— 1	"
"	" (ававав)	— 2	"
"	" (ававсс)	— 1	"
"	" (ававав)	— 1	"
"	сьомирядкова (авававв)	— 1	"
"	" (ававссс)	— 1	"
"	восьмирядкова (авававсс)	— 1	"

(«Сосна») це—не октава, бо писана різностопним (4-3-3) дактилем.

Вільного віршу — 2 поезії
 Вілого віршу — 52 поезії

Все ж таки маємо двадцять різних строфічних форм, до того більшість з них дуже оригінальні, незвичайні. Це

безперечно доводить особливо уважне ставлення нашої поетки до цього формально-композиційного моменту.

Що ж до якості римування цих різноманітних строф, то статистика Лєсного римування в ліричній ч. лінії дає такі висновки. Ми нарахували 1592 рими. З них роблячи найпримітивнішу класифікацію, багатих рим — 628 та бідних — 964. За багаті рими вважались римування різних частин мови чи однакових частин мови в різних граматичних формах. За бідні рими вважали рими однакової граматичної форми, причому з 964-х бідних рим дієслівних є 317, прикметникових — 255 та речівників — 392.

Треба погодитися, що відсоток багатих (оригінальних) римів, як на ті часи української поезії (в нас і досі рима не розроблена і досить різноманітна) цілком гарний.

З так-званих багатих рим Лєсі Українки можна подати для прикладу такі: пекучі — кручі; весна — чудесна; хліб — загриб; діймає — немає; ночі — дівочі; тремтяче — плаче; золота — літа; перелозі — на морозі; панів — посмутнів; простувати — палати; згасне — ясне; скорботи — до роботи; синку — крашлінку; скупці — голубці; зелене — про мене; здалеченька — місяченька; гармати — разламати; тополі — поволі; кривава — слава; черешенькі — зелененьким; надаремне — темне; рукою — спокою; сторожа — божа; відреклись — колись; погасне — нещасне; уневолі — мозолі; тисне — писне; блисне (прикметник — річівник — дієслово); невидиму — вестиму; корогви — тепер ви; родина — янголина; Палестині — по дитині; досаду — винограду; смерека — здалека; навколо — чоло; недоріка — велика; закоханці — вранці; величезне — чезне; серед ночі — пророчі; серця — на борця; волошки — трошки; до зірок — пророк; ранком — серпанком; до ранку — землянку; за плече — потече; без кінця — молодця; браха — страта; розкоші — за гроші. В кожному разі, це свідчить, що Лєся працювала старанно над своїм римуванням.

Аналіза образів засобів лірики Лєсі Українки вимагала б завеликого для вступної статті місця. Отже доводиться на цей раз обмежитися загальною характеристикою цієї справи. Епітети надзвичайно численні. Порівняння епітетології Шевченкової з епітетологією Лєсною показує, що Лєся обставляє свої речівники епітетами в три рази більше.

Епітети її не дуже ще оригінальні, переважно—конкретні, дуже часто, як те їй треба було чекати у романтичної все ж таки поетки, традиційні для епітетології романтизму. Широко користуючись епітетами, Леся Українка частіш, ніж інші поети, накопичує епітети до одної речі. Наприклад, «горда, ясна, огнистая мова»; «розпачлива, сумна, одинока, лагідная зірка»; «грізні, люті, білогриві вали»; «червоні, дикі, непевні скелі»; «загублений, таємний, забутий, незабутній паземний рай»; «весела, щедра, мила веспа», «горді, ясні, золоті проміні» і т. п. Щодо епітетів, характерних для Лесинової лірики, найчастіш вживаних, то можна відзначити особливо такі: лагідний, срібний (сріблястий), білий, вільний, ясний, самотній, чистий, тихий, темний,—все типові для романтичної лірики, а з властивих особисто Лесі Українці—хіба єдиний—«палкий». В неї палкі слова, палкі гадки, палкі сльози, палкий погляд, палка жага, палке серце, палке сонце, палка Зорема, палкий жаль, палка бурля-негода. Для запальної тематики значної частини лірики Лесі Українки це слово «палкий», взагалі — не затерте ще шаблоном, досить характерне.

Щодо метафоричного засобу поетичного виразу, то значимо тут тільки, що більш типові для стилю ліричного Лесі Українки не метафори, а порівняння. Це до певної міри характеризує поетичну мову, бо метафори є в своїй істоті тільки скорочене порівняння, де опущено одну половину порівняння, власне — не названо того, з чим порівняно, і тому метафора є до певної міри загадка, символ. Те, що Леся Українка воліє ширше користуватися порівнянням, ніж засобами метафоричними, свідчить про її більше наближення в цій галузі до реалізму, ніж до символізму. Але взагалі символіка, не як світогляд чи літературний напрямок, а як поетичний, один з найбільш художніх, засіб має досить широке вживання в ліриці Лесі Українки—і чим пізніш, тим більш.

Обмежуючи, покищо, цим розгляд лірики Лесі Українки на тлі еволюції української поезії, ми вважаємо, що творчість Лесі Українки, як і творчість кожного іншого письменника, можна найкраще зрозуміти й висвітлити тільки на певному тлі, на тлі його літературного оточення, особливо

Його літературних попередників. Суто-монографічні досліді ніколи не приведуть нас до розуміння найголовнішого в літературі — процесу літературної еволюції. А далі — тільки повне наукове усвідомлення літературної еволюції дасть нам змогу порівняти цю еволюцію з еволюцією історичною, життєвою, соціальною тієї доби, що до неї належить певне явище літератури. І всяке таке порівняння, як-найкраще впевнить нас у тому, що літературна еволюція, мимо її суто-специфічних моментів, є відбиття — хай не примітивне, а складне, хай не моментальне, а з певним запізненням — еволюції життєвої. І тоді це вже буде не просто порівнянням, а кавзальним взаємовідношенням, в якому явище літературне буде складним мистецьким виразом явища життя.

Б. Якубський.

Л І Р И К А

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

SECRET

TOP SECRET

З П Р О П А Щ И Х Р О К І В.

(Ц и к л).

93.

І. Я ЗНАЮ, ТАК...

Я знаю, так, се хворії примари,—
Не час мені вмирати не пора.
Та налягли на серце чорні хмари
Лихого пречуття, душа моя вмира!

Вдяглися мрії у смуткові шати
І понесли мене в дивний, мовчазний край,
І там прийняв мене в зеленії палати
Плакучих верб і кипарисів гай.

Серпанком чорним жалібниці-мрії
Мені покрили очі, змеркнув світ,
І залунали скарги жалібнії
Моїх покинутих пісень-сиріт.

Пісні вернулись плакати на могили
Палкого серця, що носило їх,
Вони були між людьми гості милі,
Та не прийняв ніхто їх за своїх.

28/XII. 1896.

II. ОБГОРТА МЕНЕ ТУГА...

Обгорта мене туга, болить голова,
 Стіна й стеля гнітять мов, темниця...
 Де-ж ви, де, мої щирі, одважні слова?
 Де поділась моя чарівниця,

Молода моя муза, і горда й смутна,
 Жалібниця-порадниця тиха?
 Я ж без неї тепера така самотна
 Серед сього безкрайого лиха.

Сеє лихо моє, мов туман вбсени,
 Без краси-блискавиці, без грому,
 Без раптового вихрю буйної весни,
 Що гуляє по гаю густому.

Навіть муза боїться вступити сюди,
 В сей осінній туман небарвистий,
 Кличе здалека: «Встань і за мною ходи
 Тим шляхом, що сіяє сріблистий.

«Кожна зірочка свігу нам буде в очах
 Наче справжня зірка зоріти,
 Будуть зорі встилати розложистий шлях,
 Наче шлях тріумфатора квіти.

«Будуть сніжні зорі таночки вести
 З буйним вітром, мов коло дівоче.
 Адже правда, моя вихованко, і ти
 До зірок полинула б охоче?..»

Вабить, кличе далекая муза мене,
 Мов гарячка наводить примари,
 А навколо туман наче сумне...
 Чом його не розвіють сі чари?

19/1, 1897.

ДО ТОВАРИША.

Чи згадали хоч раз ви про мене в тюрмі,
 Як про вас я спогадую, хвора?
 Як ростинам бракує життя в вогкій тьмі,
 Так обом нам бракує простора.

Ох, тепера мене у недолі моїй
 Не один добрий друг потішає:
 «Не годиться журитись в пригоді такій,
 Адже іншим ще гірше буває!»

Та які се слова і даремні й нудні,
 Хоч порадики щирі й охочі.
 Якби знали сі люди, які то сумні
 Дні без сонця, без місяця ночі!

Та ще гірше, ніж болі й неволя тісна,
 Ся єдина думка вбиває,
 Ся розвага людська і ганебна, й страшна:
 «Адже іншим ще гірше буває!»

В тім і жаль, що хоч би ми черпати могли
 Непомірними чашами горе,
 Скільки б ми таких кубків гірких не пили,—
 Ще зостанеться цілеє море;

В тім і лихо, що скільки б вінків не плели
 Для робітників діла і слова,
 Скільки б терну на тії вінки не стягли,—
 Ще зостанеться ціла діброва!

19/1, 1897.

ЯК ДИТИНОЮ БУВАЛО...

Як дитиною бувало
Упаду собі на лихо,
То хоч в серці біль доходив,
Я собі вставала тихо.

«Що, болять?» мене питали,
Але я не признавалась—
Я була малою горда—
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться драма,
І от-от зірватись має
Гостра, злобна епіграма,—

Безощадній зброї сміху
Я боюся піддаватись
І, забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

2/II, 1897.

РОМАНС.

Не дивися на місяць весною,
Ясний місяць наглядач цікавий,
Ясний місяць підслухач лукавий,
Бачив він тебе часто зо мною
І слова твої слухав колись.
Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивися на місяць весною.

Не дивись на березу плакучу.
На березі журливеє віття
Нагадає тобі лихоліття,
Нагада тобі тугу пекучу,
Що збратаła обох нас колись.
Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивись на березу плакучу.

2/II, 1897.

С Л Ь О З И - П Е Р Л И.

(Ц и к л).

(Посвята І. Франкові).

98.

І. СТОРОНОНЬКО РІДНА!..

Стороненько рідна! коханий мій краю!
Чого все замовкло в тобі, заніміло?
Де-не-де озветься пташина несміло,
Немов перед бурею в темному гаю,
І знову замовкне... як глухо, як тихо...
Ой лихо!

Ой де-ж бо ти, воле, ти зоре таємна?
Чому ти не зійдеш на землю із неба?
Осяяти землю безщасною треба!
Ти бачиш, як все в нас покрила ніч темна?
Ти чуєш, як правду неправда скрізь бере?
Ой горе!

О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку хто розбить нам поможе?
Ой Боже!

Коли ж се минеться? Чи згинем без долі?
Прокляття рукам, що спадають без сил!

Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой леле!

99.

II. УКРАЇНО! ПЛАЧУ...

Україно! плачу сльозми над тобою...
Недоле моя! що pomoже ся туга?
Що вдію для тебе сією тяжкою журбою?
Гай, гай, невелика послуга!

Ой сльози палкі—вони душу палили,
Сліди полишили огнисті навіки.
Ті жалі гіркії—вони мені серце зв'ялили!
Даремні для нього всі ліки.

Чи ж мало нас плаче такими сльозами?
Чи можем ми, діти, веселими бути,
Як ненька в недолі, в нужді, побивається нами?
Де ж тут веселого слова здобути?

Говорять, що матері сльози гарячі
І тверде, міцнеє каміння проймають;
Невже найщиріші кривавії сльози дитячі
Ніякої сили не мають?

100.

III. ВСІ НАШІ СЛЬОЗИ.

Всі наші сльози тугою палкою
Спадуть на серце, серце запалає...
Нехай палає, не дає спокою.
Поки душа терпіти силу має.

Коли ж не стане сили, коли туга
Вразить украй те серденько зомліле,
Тоді душа повстане недолуга,
Її розбудить серденько зболіле.

Якже повстане—їй не буде впину,
Заснути знов, як перш, вона не зможе,
Вона боротись буде до загину:
Або загине, або переможе.

Або погибель, або перемога,
Сі дві дороги перед нами стане...
Котра з сих двох нам судиться дорога?
Дарма! повстанем, бо душа повстане.

Так, плачмо, браття! мало ще наруги,
Бо ще душа терпіти силу має:
Хай серце плаче, б'ється, рветься з туги,
Хай не дає спокою, хай палає!

КРИМСЬКІ ВІДГУКИ.

(Цикл).

101.

I. ІМПРОВІЗАЦІЯ.

В гаю далекім, в гущавині пишній,
Квіти гранати палкі роздвітають,
Мов поділунки палкі на устах
Іншим палким поділункам назустріч,
Мов поділунки рубінових уст...
Спи, моє серце! нехай там у гаю
Квіти гранати палкі роздвітають...

Вітри північні тремтять, затихаючи
Між запашними кущами лавровими,
Наче зітхання жаги,
Наче ті лаври стрівання таємнеє
Любо ховають од світа цікавого
Листом ласкавим густим...
Спи, моє серце! Хай вітри північні
В лаврах лагідних тремтять, затихаючи...

До кипариса магнолія пишная
Чолом завітчаним ніжно схилилася,
Як молода до свого нареченого.
Білії квіти тремтять в темних кучерях.
Але серпанка немає на їх.
Щире кохання, некрите серпанками...
Спи, моє серце! Хай пишна магнолія
До кипариса стрункого схиляється.

З темного моря білявая хвилечка
До побережного каменя горнеться,
Пестоші, любоші, сяєво срібнеє
Хвиля несе в подарунок йому;
Темне чоло побережного каменя
Хвилі коханій назустріч засяло.
Пестоші, любоші, сяєво срібнеє...
Спи, моє серце! Хай хвиля білявая
До побережного каменя горнеться.

Ялта. 1897.

102.

II. УРИВКИ З ЛИСТА.

(До І. М. Стешенка).

Товаришу мій! не здивуйте з лінивого вірша,
Рими, дочки безсонних ночей, покидають мене,
Розмір, неначе химерная хвиля,
Розбивається раптом об кожную малу перешкоду,
Ви даремне шукали б у ньому дев'ятого валу,
Могутньої хвилі, що такт одбива течії океана.
Думки навиває мені тепер Чорнеє море—
Дике, химерне воно, ні ладу, ні закону не знає:
Вчора грало-шуміло воно
При ясній, спокійній годині,
Сьогодні вже тихо й лагідно до берега шле свої хвилі,
Хоч вітер по горах шалено жене сиві хмари.
Так би й лежала я завжди над сею живою водою.
Дивилась би, як без жалю силіє перли вона й
На побережне каміння, [самоцвіти
Як тіні барвисті від хмарок злотистих
Проходять по площині срібно-блакитній
І раптом зникають,
Як білая піна рожевіє злегка,
Немов соромливе обличчя красуні,

Як гори темніють, повиті у білі серпанки,
Вони так спокійно стоять,
Бо їх стереже колонада сумних кипарисів,
Поважних, високих...

.....
Я тільки що знов прочитала
Ваш дужий, неначе у крицю закований,
Мідно узброєний вірш.
Як же за нього я маю віддячити вам?
Байку хіба розкажу, а «мораль» ви сами вже виводьте.

Битим шляхом та крутим
Їхали ми на узгір'я Ай-Петрі;
Вже поминули сади-виногради рясні, кучеряві,
Що покривають підвіжжя гори, наче килим
Ось уже й лаврів, поетами люблених, [розкішний.
Пишних магнолій не видно,
Ані струнких кипарисів, густо повитих плющем,
Ані платанів розкішних наметів.
Тільки стрічалися нам земляки наші, білі берези,
Явори й темні дуби, до негоди та борвію звиклі,
Але й вони вже zostались далеко за нами,
Тільки терни, будяки та полинь товаришили нам у
Потім не стало і їх. [дорозі,
Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння
Скрізь понад шляхом нависло неплодне та голе,
Наче льоди на північному морі.
Сухо, нігде ні билини, усе задавило каміння,
Наче довічна тюрма.
Сонце палке сипле стріли на білую крейду,
Вітер здійма порохи,
Душно... води ні краплини... се наче дорога
Країну всесильної смерті... [в Нірванну,
Аж ось на шпилі,
На гострому, сірому камені блиснуло щось наче
племінь:
Квітка велика, хороша свіжі пелюстки розкрила,
І краплі роси самоцвітом блищали на дні.

Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг,
Що задавив і могутні дуби,
І терни непокірні.
Квітку ту вченії люди зовуть Saxifraga,
Нам, поетам, годиться назвати її—«ломикамінь»
І шанувать її більше від пишного лавру.

Ялта. 1897.

103.

ІІІ. СХІДНЯ МЕЛОДІЯ.

Гори багрянцем кривавим спалахнули,
З промінням сонця західнім прощаючись,—
Так моє серце жалем загорілося,
З милим, коханим моїм розлучаючись.

Геть понад морем, над хвилями синіми
В'ються, не спиняться чаєчки білії,—
Де тебе мають шукати на безвісті,
Милий мій, думи мої бистрокрилії?

В себе на вежі вогонь запалила я,
Любий, твого вороття дожидаючись,
Хай він просвітить по морю доріженьку,
Щоб не зблудив ти, з чужини вертаючись.

Світе мій! буду тебе дожидатися,
В чорну, смутну фереджію¹ повитая,
І посажу кипарисову гілечку,
Буде щодня вона слізьми политая.

А як повернешся, я покажу тобі
Той кипарис мій в садочку квітчатому,
Здійметься він над всіма мінаретами
В краю сьому, на мечеті багатому.

Ялта. 27/І,
1897.

¹ Ф е р е д ж і я—покривало магометанок.

IV. МРІЇ.

У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарства.

Тільки дивно, що не принци,
Таємницею укриті,
Не вродливі королівни
Розум мій очарували.

Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що, сперечника зваливши,
Промовляють люто: «здайся!»

Погляд мій спускався нижче
На того, хто розпростертий,
До землі прибитий списом,
Говорив: «Убий, не здайся!»

Не здававсь мені величним
Той завзятий, пишний лицар,
Що красуню непокірну
Взяв оружною рукою.

Тільки серце чарувала
Бранки смілива відповідь:
«Ти мене убити можеш,
Але жити не примусиш!»

Роки любії, дитячі,
Як весняні води зникли,
Але гомін вод весняних
Не забудеться повік.

Він було мені лунає
У безсонні довгі ночі
І еднається так дивно
З візерунками гарячки:

Мріє стеля надо мною,
Мов готичнеє склепіння,
А гілки квіток сплелися
На вікні, неначе ґрати.

Од вікна до мене в хату
Червонясте світло впало,—
Чи то вуличнеє світло,
Чи то полиски пожежі?

Що се так шумить невпинно?
Нависний безладний гомін!
Чи в крові гарячка грає,
Чи війна лютує в місті?

Чи се лютий біль у мене
Тихий стогін вириває,
Чи то стогне бранець-лицар,
Знемагаючи на рани:

«Хто живий у сьому замку?
Хто тут має серце в грудях?
Другом будь, зійди на вежу,
Подивись на бойовисько!

Подивись на бойовисько,
Хто кого перемагає?
Чи над лавами ще в'ється
Корогва хрещата наша?

Колн ні,—зірву завої!
Хай джерелом кров поллється,

Будь проклята кров ледача,
Не за рідний край пролита!

Ні, я чую наше гасло!
Ось воно все голосніше...
Зав'яжить тісніше рани,
Шкода кров губити марне!»...

Так дитячі мрії грали
Між примарами гарячки,
А тепер?—гарячка зникла,
Але мрії не зникають.

І не раз мені здається,
Що сиджу я у полоні
І закута у кайдани
Невидимою рукою.

Що в руці у мене зброя
Неполамана зосталась,
Та порушити рукою
Не дають мені кайдани.

Глухо так навколо, тихо,
Не шумить гарячка в жилах,
Не вчувається здалека
Дикий гомін з бойовиська.

Так і хочеться гукнути,
Наче лицар мрій дитячих:
«Хто живий? Зійди на вежу,
Подивися наоколо!

Подивись, чи в полі видно
Нашу чесну короговку?
Коли ні, не хочу жити,
Хай мені відкриють жили,

Хай джерелом кров поллється,
Згину я від згуби крові.
Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!»...

Ялта.
18/ХІ. 1897.

105.

У. ЗИМОВА НІЧ НА ЧУЖИНІ.

«Розваж мене, Музо, моя ти порадо!
Так важко в сей вечір на серці мені!
Де ж ти забарилась? Колись ти так радо
Летіла на поклик мій в кращії дні».

Муза.

Дарма нарікати! Не я забарилась,
Я часто край тебе стояла, ждучи
Твого привітання, але ти журилась
Самотно, мовчазнії сльози ллючи.

«О Музо, не згадуй ту люту годину,
Журби не буди, бо вона сторожка,
Мов хижа птиця,—засне на хвилину
І зо сну її кожний шелест ляка.

Настрій свою ліру гучну, невидиму,
Струна струні стиха нехай промовля,
І вслід за тобою я голос вестиму,
А думка хай вільно по світу гуля».

Муза.

Співай же за мною
Про те, як весною

Усе відживається знов,
Про квіти весняні
І речі кохані,
Про першу весняну любов.

«Ні, Музо, ся пісня незграйно лунає,
Чомусь я на голос її не зведу,
Мій голос журливеє щось починає,
А струни твої на веселім ладу.
Лишімо сю пісню...»

Муза.

Утнімо другої,
Поки не розстроївся лад!
«Підківки іскристі,
Дівки танцюристі!
Гей, пари, ставайте всі в ряд!»...

«Ми, Музо, не щиро сю пісню співали,
Мені вона завжди чужая була,—
В той час, як навколо усі танцювали.
Я тільки таємні сльози лила.»

Муза.

Нема нам з тобою
Веселого строю,
Судились нам інші пісні.
Співаймо поважно
Про те, як одважно
Герой умира на війні.
Він рад серед бою
Лягти головою,
Аби не впустить корогви.
Він чесно поляже,
Товаришам скаже:
«Я вдержав, держіть теєр ви!»

«Ой, Музо! ся пісня двусічна, мов зброя,
І будить одвагу й жалю завдає:
Ти згадаєш в пісні погибель героя,
Я згадую в думці безсилля моє.

Поки я недужа, не клич до відваги,
В заржавілих піхвах меча не воруш.
Мені тепер сумно, я прагну розваги,
Прошу тебе, свіжої рани не руш».

Муза.

Химерні ви, люди! серця ваші хори
Від всього займаються жалем страшним.
Згадай, як колись ти на яснії зорі
Зо мною дивилась під небом рідним.

Чи в сій стороні закривають так щільно
Небесну красу кипариси сумні,
Що пісня твоя не літає так вільно
До самого неба, як в давнії дні?

Невже отсих гір золота верховина
Для тебе сумна, мов тюремна стіна?
Замовкни ж ти, пісне моя лебедина,
Бо хутко порветься остання струна!

«Стій, Музо, ображена, горда богине!
Даремне твій спів безнадійно луна.
Скоріш моє серце раптово загине,
Ніж в тебе порветься остання струна!..

Згадай, як у літнії ночі безхмарні
Крізь ті кипариси світили зірки,—
Були наші мрії хоч смутні, та гарні,
Немов у жалобі вродливі жінки.

Нехай же тепер тумани непрозорі
Вкривають і небо, і серце моє,—

В піснях наших завжди сіятимуть зорі,
Вони там лишили проміння своє.

Згадай, як ми співом стрівали світання:
Мінилася ясна зоря, мов рубін,
Шарілося море від сонця вітання,
По той бік затоки лунав тихий дзвін.

Нехай тепер щастя зайшло, як і сонце,
Марею насунулась ніч дощова,
А завтра знов сонце загляне в віконце
І збужене серце моє заспіва.

Згадай, як удень ми стояли з тобою
На скелі гарячій, на кручі стрімкій,
Я вчилася пісні в морського прибою,
А ти прислухалась, який в ньому стрій.

Нехай я отруєна злою журбою,
Та в пісні на всяку отруту є лік;
Ми слухали пісню морського прибою,—
Хто чув її раз, не забуде повік.

Згадай, як захід у вогнистії шати
Верхівля гори одягав крем'яні,—
Палали в гущавині квіти гранати,
А в серці мойому палали пісні.

Нехай мої співи й садочки квітчаті
Заснули, оковані сном зпмовим,—
Весною й пісні, і квітки на гранаті
Вогнем загоряться новим!»

Ялта.
5/XII, 1897.

VI. ІФІГЕНІЯ В ТАВРИДІ.

(Драматична сцена).

Діється в Тавриді, в місті Партеніті, перед храмом Артеміди Тавридської. Місце над морем. Море вдається затокою в скелястий беріг. При самому березі голі, дикі, сіро-червоні скелі, далі узгір'я, поросле буйними зеленощами: лаврів, магнолій, олив, кипарисів. Цілий гай. Високо над кручею великий півкруглий портик. Скрізь по узгір'ю межі деревами біліють сходи, що спускаються до храму Артеміди з дорійською колонадою і широкими сходами. Недалеко від храму між двома кипарисами статуя Артеміди на високому подвійному п'єдесталі; долішня частина п'єдесталу робить чималий виступ, немов оltар, на виступі горить огонь.—Від храму до моря йде стежка, виложена мармуром, вона спускається в море сходами. З храму виходить хор дівчат тавридських у білих одежах і в зелених вінках. Дівчата несуть квіти, вінки, круглі, плосковітні кошики з ячменем і сіллю, амфори з вином та олієм, чарки і фіяли. Дівчата прикрашують п'єдестал статуї квітками та вінками і співають.

Хор дівчат.

Строфа.

Богине таємна, велична Артемідо,
 Хвала тобі!
 Хвала тобі, холодна, чиста, ясна,
 Недосяжна!

Антистрофа.

Горе тому, хто зухвалий подивиться
 На непокриту богині красу,
 Горе тому, хто руками нечистими
 Шати пречисті богині торкне,—
 Тіні, спотворені місячним сяєвом,
 Кращими будуть, ніж образ його,

Рідная мати, на нього споглянувши,
Рідного сина свого не пізна.

С т р о ф а.

Заступнице міцна коханої Тавриди,
Хвала тобі!
Хвала тобі, потужна, невблагана
Богине стріл!

А н т и с т р о ф а.

Горе тому, хто словами безчельними
Грізну богиню образить здола,
Горе тому, хто не склонить покірливо
Гордее чоло—богині до ніг.
Місячний промінь скоріш не дістанеться
До океана глибокого дна,
Аніж не влучить стріла Артемідина
В серце безумця зухвале, налке.

(З храму виходить Іфігенія в довгій одежі із срібною дія-демою над чолом).

С т р о ф а.

Іде богині жриця наймиліша,—
Віддаймо честь!
Віддаймо честь; її сама богиня
Обрала нам.

А н т и с т р о ф а.

З краю далекого, з краю незваного
Нам Артеміда її привела,
Все таємниця в дівчини величній.
Рід її, плем'я і ймення само.
В гаю святому у ніч Артемідину
Жертву таємну приносили ми,

Там показала нам в сяєві срібному
Сюю дівчину богиня сама.

(Іфігенія тим часом бере велику чарку в одної з дівчат і фіал у другої, третя дівчина наливає їй в чарку вина, четверта олій у фіал. Іфігенія зливає вино і олій на вогонь, шотім посипає олтар свяченим ячменем та сіллю, беручи те з кошиків, що подають дівчата).

Іфігенія.

(Приносячи жертву).

Вчуй мене, ясна богине,
Слух свій до мене склони!
Жертву вечірню, сьогодні подану, ласкаво прийми.
Ти, що просвічуєш путь мореходцям на хвилях
Наші серця освіти! [заблуканим,
Щоб ми стояли, тебе прославляючи,
Серцем, і тілом, і думкою чистіи,
Перед твоїм олтарем.

Хор.

Слава тобі!
Срібнопрестольная,
Вічно-осляйна,
Дивно-потужная!
Слава тобі!

Іфігенія.

Ти, переможная, стрілами ясними
Темряву ночі ворожу поборюєш,—
Нам свою ласку з'ясуй!
Темнії чари, таємні насланія Еребові,
Нам поможи побороть!

Хор.

Слава тобі!
Срібнопрестольная,

Вічно-осійная,
Дивно-потужная,
Слава тобі!

(Іфігенія віддає дівчатам чарку і фіал, робить знак рукою, і дівчата йдуть у храм. Іфігенія ворухить багаття на оltарі, щоб ясніше горіло, поправляє покраси).

Іфігенія.

(Сама).

Ти, срібнолука богине-мисливице,
Чести і цноти дівчат обороннице,
Поміч свою нам подай!..

(Падає на коліна перед оltарем і простягає в розпачі руки до статуї).

Прости мене, величняя богине!
Устами я слова ці промовляю,
А в серці їх нема...

(Встає, одступає від оltаря і дивиться на море).

А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю!
Все, все, чим красен людський вік короткий,
Лишила я в тобі, моя Елладо.
Родина, слава, молодість, кохання
Зосталися далеко за морями.
А я сама на сій чужій-чужині,
Неначе тінь забутої людини,
Що по Гадесових полях блукає,
Сумна, бліда, безсила, марна тінь...

(Іде на сходи портала і притулюється до колони).

Холодний мармор—тільки ж і притулку!
А як було я голову схилила
До матері коханої на груди
І слухала, як рідне серце билось...
Як солодко було тримать в обіймах
Тоненький стан мого хлоп'ятка-брата,
Мого золотокудрого Ореста...

Латони дочко, сестро Аполлона!
Прости своїй рабині спогад сей...
Хоч би мені вітри принесли звістку,
Чи там живий ще мій шановний батько
І любя матінка... Сестра моя, Електра,
Вже досі одружилась. А Орест?
Він досі вже на грищах олімпійських
Отримує вінці. Як мусить гарно
Оливи срібне листя одбивати
Проти злотистих кучерів його.
Та не за прудкість візьме нагороду,
Хіба за диск, бо завжди Ахіллес
Вінці за прудкість брав. Чи він живий,
Мій Ахіллес?... Тепер уже не мій,—
Там може еллінка, або троянська бранка
Зове його своїм... О, Артемідо,
Рятуй мене від мене, захисти!

(Сходить знов додолу і сідає на найнижчому щаблі сходів, під кипарисом).

Як зашуміли смутні кипариси!
Осіній вітер... Хутко вже й зимовий
По сій діброві звірем зареве,
Закрутиться на морі сніговиця
І море з небом зіллється в хаос!
А я сидітиму перед скупим багаттям,
Недужа тілом і душею, хвора;
Тоді ж у нас, в далекій Арголіді,
Цвістиме любо вічна весна,
І підуть в гай аргоської дівчата
Зривати анемони та фіялки,
І може... може спом'януть в піснях
Славутню Іфігенію, що рано
Загинула за рідний край... О, Мойро!
Невже тобі, суворій, грізній, личить
Робити посміхи над бідними людьми?!..
Стій, серце вражене, вгамуйся, горде,
Чи нам же, смертним, на богів іти?

Чи можем ми змагатись проти сили
Землерушителей і громовладців?
Ми, з глини створені... А хто створив нас?
Хто дав нам душу і святий вогонь?
Ти, Прометей, спадок нам покинув
Великий, незабутній! Тая іскра,
Що ти здобув для нас від заздрих Олімпійців,
Я чую пал її в своїй душі,—
Він, мов пожежі племін, непокірний,
Він висушив мої дівочі сльози
В той час, як я одважно йшла на жертву
За честь і славу рідної Еллади.
Ви, еллінки, що сльози проливали,
Як Іфігенію на славну смерть вели,
Тепер не плачете, що ваша героїня
Даремне, на безслав'ї тихо гасне?

(Стає перед олтарем).

Навіщо ти мене, богине, врятувала,
В далеку чужину завела?
Кров еллінки була тобі потрібна,
Щоб погасити гнів проти Еллади.—
Чому ж ти не дала пролити кров?
Візьми її,—вона твоя, богине!
Нехай вона не палить жил моїх!

(Дістає з-за олтаря жертвний ніж, одкидає плащ і заміряється мечем проти серця, але раптом пускає меч додолу).

Ні, се не варт нащадка Прометей!
Коли хто вмів одважно йти на страту,
Той мусить все одважно зустрічать.
Коли для слави рідної країни
Така потрібна жертва Артеміди,
Щоб Іфігенія жила в сій стороні
Без слави, без родини, без імення,—
Хай буде так.

(Смутно похиливши голову, йде до моря, спиняється на найвищому щаблі сходів, що спускаються в море, і дивиться який час у простір).

Аргóсе, рідний мій!
Волила б я сто раз в тобі умерти,
Ніж тута жити! Води Стикса й Лети
Не вгасять спогадів про любий рідний край!
Тяжкий твій спадок, батьку Прометею!

(Тихою, рівною ходою віддаляється в храм).

Ялта. Villa Iphigenia.
15/I, 1898.

107.

VII. ВЕСНА ЗИМОВА.

Тихо і тепло, так наче і справді весна,
Небо неначе спалахує часом від місяця ясного світла,
Міняться білі хмаринки то сріблом, то золотом;
Ледве на місяць наплине прозора хмара,
Коло на ній засія, мов одсвіт далекий веселки.
Зорі між дрібними хмарками наче таночки заводять,
Сніг на верхівлі узгір'я блищить так яскраво,
Що видається не раз, мов займаються раптом вогні
Матовим сріблом біліють дахи на будинках, [вартові;
Тіні різкі вирізняють балкони, тонкі балюстради,
А кипариси між ними здаються високими вежами
Листя широке магнолії важке, нерухоме, [замків;
Кованим сріблом здається;
Тінь фантастична латаній лягла на блискучий поміст
мармуровий,
Лаври стоять зачаровані, жаден листок не тремтить,
Тихо в садку, тихо в місті, бо пізня година.
Вже в горі, у будинках, вогнів не багато лишилось
Злотом червоним горіти.—Скрізь тихо;
Тільки потік невидимий гірський, як млиновеє коло,
Пісня часами озветься десь, ледве лунає... [шумить;
Часом по вулиці люди проходять безгучно, мов тіні,
Море далеко ледіє так ніжно, як мрія.
Легкі тумани серпанками сонні долини вкривають.

Тихо і тепло... І сон не бере і робота не йде.
Я похожаю по свому балконі, що довгий, високий,
Мов корабельний чердак. Видко звідти всі гори,
Неба широкий намет і далеке море.
Звідти легше й думкам розлітатись по всіх країнах...
Довго я так похожала, а мрії та думи снувались,
Мов на колівроті прядиво тонке, порветься, та й знову
Часто літали думки мої в сторону рідну, [прядеться.
Снігом повита, закована льодом лежить вона ген за
горами.

Інші гори згадалися мені, вулиці інші й будинки,
Тільки той самий ясний місяченько освічує їх в сю
хвилину.

Хто там спить? хто не спить? в кого в вікні видко
світло?..

Раптом чогось я згадала велику сувору будову,
Брами з важкими замками, сторожу й високу ограду,
А за огорою—вас, мій товаришу, в клітці тюремній.
Що коли ви не спите в сю хвилину?

Що коли місяць кріз ґрати освічує стіни порожні
Світлом холодним і жаским?—Ви може в вікно
подивились,

Може вам видко при місяці місто і вулиці й гори...
Сон не бере і робота не йде, ніч така ясна і—довга...
Раптом зійшла я з балкону і двері засунула міцно.
Тяжко чогось мені стало в тому чарівному садочку.
Зорі чогось затремтіли і небо стемніло,—
Може туман застелив, може погляд у мене змінився...

Ялта. 1898.

ПОРВАЛАСЯ НЕСКІНЧЕНА РОЗМОВА.

...Порвалася нескінчена розмова.
Тремтить вона, мов порвана струна,
В моєму серці. Від одного слова
Розкрилася в душі моїй труна.

Повстала туга, сном важким приспана,
Повстала велетом і досягла до хмар,
Жаль запалав, прибоєм океана
Загомонів страшний його пожар.

Ох, той пожар у других будить силу
Ту, що Бастилії тиранів розбива,
Що визволя з кайданів волю милу,—
У мене будить він слова, слова!

Товаришу! не можу я мовчати.
Лежить таке прокляття на мені.
Що мушу тугу словом зустрічати:
Вони дзвінки, мої думки сумні.

Часи глухонімії не заглушать
Дзвінких думок, вони брешуть, брешуть,—
Отак невільники руками ледве рують,
Як на руках кайдани задзвенять.

І там, де на всьому лежить печать мовчання,
Де стримані і скарги, і пісні,

Де здавлені прокльони і ридання,
Вість людям подають кайдани голосні.

Нехай же дзвонять голосно кайдани,
Не буду заглушати. Коли б могли
Вони збудить луну і розстроюють рани
В серцях людей, що мохом поросли;

Коли б могли вони так людям нагадати
Про поневолених, замучених братів,
Посаджених поза залізні ґрати,
Відданих в руки навісних катів.

Коли-б кайданів брязкіт міг ударить
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом захмарить
І нагадуть усім, що зброя жде борця;

Коли-б та зброя здійнялась до бою,
Загомонила-б так, мов туча градова,—
Тоді-б замовкли вже самі собою
Кайданів брязкіт і такі слова.

14/VIII, 1898.

У ПУСТИНІ.

Сказав господь: «Мені належить помста!
 Той, хто не вірить у дива господні,
 Не вартий бачить їх. Поки не згине
 Останній з вас, отруєних зневір'ям,
 Не ввійде мій народ в обітовану землю!»
 Так говорив Господь через свого пророка,
 І слово божеє лунало сумно
 Серед пустині. Потім наш пророк
 Зійшов на гору, щоб здалека глянуть
 На ту недосяжну обітовану землю,
 І більше не вернувся. Ми сами
 Зосталися у сій німій пустині.

Тепер куди? На схід? на захід сонця?
 На північ? на полудне? Все одно.
 Лягти б отут, на сей пісок гарячий
 І ждати, поки вихор налетить
 І нам насипле золоту могилу.
 Але дітей, маленьких немовлят,
 Їх тільки шкода. Чи на те вродились,
 Аби у сповитку пізнати голод, спрагу
 І смертю марною загинути в пустині?
 Ми підемо пісками навмання,
 Приспавши в серці гадину зневір'я,
 Одважно дивлячись дочасній смерті в очі.
 Чого боятись нам? Палив нам душу розпач,
 Поливсь по людях, мов лиха зараза.

І серце розтинав, мов гострий меч.
Умер пророк—на нас мов грім ударив!
Хто наш провóдар? Та далека мрія,
Недосяжна, як марево пустині.
Ми вже покарані. Страшніше покарати
Сам грізний бог Адоної не може.
Ходім! ачей се гіркеє страждання
Нащадкам нашим скоротить дорогу
До ясної і певної мети.

9/IX, 1898.

НА СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

У кожного люду, у кожній країні
Живе такий спогад, що в його в давнині
Були золотії віки,
Як пісня і слово були у шанобі
В міцних сього світа; не тільки на гробі
Складались поетам вінки.

За пишнії хрїї, величнії оди
Король слав поетам-співцям нагороди,
Він славу їх мав у руці;
За ввічливі станси, гучні мадригали
Вродливиці теж нагороду давали,
Не знали погорди співці.

І що-найпишнішії дами з придворних
Вдавали на сцені субреток моторних,
Щоб слави і втіхи зажить:
Сама королева здіймала корону,
Спускалась додолу з найвищого трону
Поетовій мрії служить.

Богам були рівні співці лавреати
І гордо носили коштовнії шати
У панським магнатським гурті;
Цвіли в них і лаври, і квіти барвисті,
І навіть терни їх були позлотисті,
Кайдани—і ті золоті!

Так... в кожній країні є спогоди раю!
Нема тільки в тебе їх, рідний мій краю!
 Були й за гетьманів співці;
З них деякі вічнії співи зложили,
А як їх наймення? і де їх могили,
 Щоб скласти хоч пізні вінці?

Цурались вони кучерявої хрїї
І вабили очі їм іншії мрії,
 Не вів до палацу їх шлях:
Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославили милої вроду,
 А в тихих, журливих піснях...

Ті вічні пісні, ті єдинії спадки
Взяли собі другі поети нащадки
 І батьківським шляхом пішли;
Ніхто їх не брав під свою оборону,
Ніхто не спускався з найвищого трону,
 Щоб їм уділяти хвали.

Чоло не вінчали лавровії віти,
Тернів не скрашали ні злото, ні квіти.
 Страждали співці в самоті;
На них не сіяли жупани-лудани,
Коли ж на руках їх дзвеніли кайдани.
 То вже не були золоті.

1898.

ЗОРЯ ПОЕЗІЇ.

Імпровізація.

Через тумани лихі, через великеє горе
 Ти світиш мені, моя зоре!
 Ти се була, що встала вогнем опівночі,
 Шлях проклала ясний через темне, бурливеє море
 І чарувала новою надією втомлені очі,—
 Ти се була, моя зоре!
 Хто ти, мрія чи сон? я не знаю,
 Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю,
 А як зламаю, зломлюсь тоді певне сама,
 Бо задавить ворожая тьма.
 Ти мене до життя пробудила,
 Ти мені очі відкрила,
 Раптом вирости в мене і сплеснули крила
 І понесли мене вгору шляхом променистим,
 Вгору, все вгору,
 В твою країну простору.
 Де моя зірка зорить світлом рівним і чистим.
 В твою країну, де щастя і горе однаково милі.
 В твою країну, де усміх і сльози однаково ясні,
 В твою країну, де чола підводять похилі,
 Де не сльозами, а співом ридають нещасні.
 Я не журюся чи рано, чи пізно загину,
 Я не журюся, що світ сей хороший покину,
 Я не журюся—нехай там життя моє гасне.
 Зоре моя! в тебе світло повік буде ясне.

Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Поєднаються в яснім акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.

12/X, 1898.

ЗАБУТА ТІНЬ.

Суворий Дант, вигнанець флорентійський,
 Встає із темряви часів середньовічних.
 Як ті часи, такі й його пісні,
 Він їх знайшов в містичнім, темнім лісі,
 Серед хаосу дивовижних марищ.
 Чий дух одважився б іти за ним блукати
 По тій діброві, якби там між терням
 Квітки барвисті вічні не цвіли?
 Зібрав співець мистецькою рукою
 Оті квітки і сплів їх у вінок,
 Скропив його небесною росою
 І положив на раннюю могилу
 Вродливій Беатріче Портінарі,
 Що раз колись до нього усміхнулась,
 А в другий раз пройшла, не глянувши на нього,
 А в третій раз на неї він дивився,
 Коли вона в труні лежала нерухома.
 Вона була для нього наче сонце,
 Що світло, радощі й життя дає,
 Не знаючи, кому дає ті дари.
 І хоч зайшло те сонце променисте,
 Він не забув його ні в темряві понурій,
 А ні при хатньому багатті привітному,
 Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю
 Він не забув своєї Беатріче.
 Вона одна в піснях його панує,
 Бо в тій країні, де він жив душею,

Він іншої дружини не знайшов.
Він завітчав її вінцем такої слави,
Якою ні одна з жінок ще не пишалась.

Безсмертна пара Данте й Беатріче,
Потужна смерть не розлучила їх.
Навіщо ж ти, фантазіє химерна,
Мені показуєш якусь убогу постать,
Мов сон зомлілої людини невиразно?
Нема на ній вінця, ні ореола,
Її обличчя вкрите покривалом,
Немов густим туманом. Хто вона?
Тож ні один співець її не вславив
І ні один мистець не змалював;
Десь там, на дні історії, глибоко
Лежить про неї спогад. Хто вона?
Се жінка Дантова. Другого ймення
Від неї не зосталось, так мов зроду
Вона не мала власного імення.
Ся жінка не була провідною зорею,
Вона, як вірна тінь, пішла за тим,
Хто був проводарем «Італії нещасній».

Вона ділила з ним твердий вигнання хліб,
Вона йому багаття розпалила
Серед чужої хати. І не раз
Його рука, шукаючи опори,
Спиралась на її плече, запевне;
Їй дорога була його співецька слава,
Але вона руки не простягла,
Аби хоч промінь перейнять єдиний;
Коли погас огонь в очах співецьких,
Вона закрила їх побожною рукою.
Так, вірна тінь! А де ж її життя,
Де ж власна доля, радощі і горе?
Історія мовчить, та в думці бачу я
Багато днів смутних і самотних,
Проведених в турботному чеканні,

Ночей безсонних, темних як той клопіт,
І довгих як нужда, я бачу сльози...
По тих сльозах, мов по росі перлистій,
Пройшла в країну слави—Беатріче!

25/X, 1898.

ПРОКЛЯТТЯ РАХІЛІ.

(Апокриф).

Чутно крик в Рамі, великий плач і
 скарги; Рахіль плаче по дітях своїх
 і не хоче потішитись, бо їх немає.
 (Єв. Матв. II, 18).

I.

З'явилося новеє світло в світі,
 У Віфлеємі, в тихому селі,
 І засвітилась у темній блакиті
 Нова зоря, щоб і старі й малі
 Дорогу знали до свого Мессії,
 Малого сина вбогої Марії.
 Пішли усі поклон йому віддати:
 Волхви, царі і вбогі пастухи.
 Втішалася обрана Богом мати,
 Словнялась материнської пихи,
 Святої гордості, що кожна мати має,
 Як на руках своє дитя тримає,
 Бо кожній матері дитя її Мессія,
 Давно сподівана і справжня надія.
 О, матері, щасливі тричі ви!
 Коли про вашу любую дитину
 Не дбають ні царі, ні мудрії волхви,
 Коли нова зоря очей не вабить синну,
 Тоді не треба кидати господи

І йти на безвість у далекий край,
Щоб рятувать від лютої пригоди
Свою дитину, свій єдиний рай,—
Так як Марія сина рятувала,
Свій скарб єдиний, скарб той світовий,
Що сила темная на страту роковала,
Бажаючи вгасить вогонь новий.

Вночі зібралася мала родина
І подалась в пустиню крадькома.
В пустиню їх зоря провадила сама,
Оберегала їх сторожа янголина.
Безлюднії шляхи пісковаті білили.
По них вигнанці йшли замислені сами,
Як мрії крила янголів леліли,
А винокол був схований у тьмі...

Шука Мессію Ірод в Палестині
І млеться кров, як на весні вода.
Так падає дитина по дитині,
Як з дерева роса тремтячая спада.
Скрізь голосіння, плач і крик великий,
Риданням Іудея поїнялась.
В Шеолі темному озвався гомін дикий
І давня Рахіль із гроба підвелась;
По дітях страчених вона ридає,
Марою білою до трупів припадає.
Прокляття, скарги, мов пожежі дим,
Знялись до неба. Вчув їх Елогім
І посланця свого послав він до Рахілі.
І з неба злинув Серафим зорею,
Наметом засіяли крила білі,
Як потішаючи схилився він над нею.

С е р а ф и м :

Вгамуйся, бідна мати, не ридай!
Нехай тобі сіяє так надія,
Як та зоря нова! Рахіль, згадай:

«З Єгипту має вам прийти Мессія».
Радій, Рахіль, Ізраїль оживе,
Мессія дасть йому життя нове!

Рахіль:

Радіти, кажеш ти? Мені радіти?
О, Серафим! У вас на небесах
Не плачуть матері і не вмирають діти,
Вам невідомий смерти страх.
Мессія! Що йому до нашої недолі?
Він пан землі, безсмертний божий син.
Мої сини в понурому Шеолі,
Не вернеться вже звідти ні один,
Ніхто їх звідти визволить не може,—
Важкий, холодний сон наліг на груди їм...
Ягвё, страшний Ягвё! Таємний Елогім!
Адонаї-Шаддаї, грізний боже!
До тебе я за помстою вдаюсь,
Тобі я, тинь ображена, молюсь!
Ніхто не може літери змінити
Твоїх міцних одвічних установ,
Чотирнадцять колін заледве може змити
Пролитую безвинно людську кров,—
Дивись, тепер її пролито ціле море
Для того, щоб живим zostавсь один!
За кров дітей моїх, за материне горе
Нехай заплатить сёй, Марії син!
Бо коли ні, то в день страшного суду
На Йосафатовій долині стану я
І перед зборищем мерців волати буду:
Себе суди, неправий судія!..

Поблід від жалю ясний Серафим
І тихо знявся мовчазний угору,
Закривши вид крилом сіяючим своїм.
Рахіль стояла посеред простору
Неначе стовп могильний... Чорна мгла

Тремтіла й никла під Зорею Сходу,
Що ясне й тихе проміння лила,
Немов живущу і цілющу воду.
На зірку глянула з ненавистю Рахіль,
Блідії руки здійняла з грізьбою:
«Гори, проклята зірко, на сто миль
Марії й синові освічуй путь собою!
Маріє, радуйся! Твій син, твоя любов,
Живий, у захисті! Та прийде та година,
Даремне згине так твоя дитина,
Як сі мої нащадки! Кров за кров!»

1898.

ПОВОРІТ.

Країно рідная! ох, ти далека мріє!
 До тебе все летять мої думки.
 Їм страшно й радісно, якась надія мріє...
 Так з вірю в свій край летять пташки.

Чи не здається їм, що принесуть з собою
 Новії, ще не співані пісні,
 Що в краю темному, сповитому журбою
 Блиснуть пісні, мов блискавки ясні.

Се вже було колись... Се вже не раз бувало:
 Я на чужому йшла шукать надій—
 Як в рідній стороні мені їх бракувало—
 І обновлення силі молодій.

Я марила весь час про вороття хвилину
 Серед чужого, іншого життя,—
 Та завжди першу колючую тернину
 Приносила хвилина вороття.

Холодний зброї блиск, от перше привітання,
 Кордонні вартові непривітні...
 «Чи ми вертаємось, чи йдемо на вигнання?»
 Питалися мої думки й пісні.

Мене знов обступала тісна, щільна
 Цивільної рідної знайома стіна

І кожна думка там, що народилась вільна,
Враз блідла, мов невільниця сумна.

Там ангел помсти злий, суворий дух темниці,
Проймав мене знов зором огневим,
І мрії чистії, мої гірські орлиці,
Геть розганяв мечем своїм кривим.

Спотворено тоді пісні мої бренили,
Оті нові, неспівані пісні:
Стурбовано думки крилами тріпотіли,
Мов над огнем метелики нічні.

Не раз було мені так прикро, непривітно,
Як у безлистім гаю під дощем,
Мов у глухую ніч і жаско й неохвітно,
І серце знов заходилося плачем.

Тоді мені ота далекая чужина
Здавалась краєм вічної весни.
Так перелітна приборкана птащина
Про вирій смутно марить восени.

5/VI, 1899.

ПОЛЯРНА НІЧ.

(Фантазія).

Сиділи ми при згаслому багатті
 Усі гуртом,—а гурт нас був чималий,—
 Дивилися, як вогники блакитні
 Тремтіли і конали, як між вуглям
 Вилися прудко золоті гадючки
 І чезли, а за ними чорний вугілля
 Сивизною вкривався, наче старів.
 Нам хата все тіснішою здавалась,
 Бо темрява з кутків давно вже вийшла
 Та й обступала нас немов облога.
 Остання свічка наша догоріла,
 І вже не видно стало ні стола,
 Ні плям з вина червоного на ньому,
 Ні чарочок порожніх та побитих,
 Ніяких решток з бенкету... Той бенкет
 Немов останній був на сьому світі,
 Так сумно нам було тепер по ньому.
 Один з нас обізався: «як погасне
 Се вугля—буде чорно, як у гробі».
 «То принеси ще топлива,—хтось мовив.
 «Принеси? Звідки? Ти хіба не чуєш,
 Як хуртовина грає? Коли хочеш
 Позбутися життя, то вийди з хати»,
 Понуро перший відказав і змовк.
 «Та що, посидьмо в темряві, братове»,
 Озався наймолодший веселенько,—

Припас для їжі є, живитись будем
Навпомацки, а там настане день...
«День? Кажеш день? Ти звідки знаєш?»
На його всі сердито загукали,
Та не збентежився ні крихти хлопець.
«Відомо всім, що ніч була по днєві,
А день по ночі!» ще й зареготався.
«Ото сказав!—промовив злісно дід,—
Раденький, що дурненький; ще й сміється.
«Відомо всім!» Либонь ще й те відомо,
Що смерть була і поночі приходить,
І до схід сонця»... «Ба! коли вмирати,
То день, чи ніч надворі—все одно,—
Для мертвого і сонце в небі чорне»,
Перечився хлопчина невгамовний,—
«Ви б краще те подумали, дідушко:
Як довга ніч, то й день же буде довгий,
Полярний, вічний день!» «Ніщо не вічне!»—
Пробовкнув дід. Ніхто його не слухав,
Бо хлопець розбудив надію нашу
І всі його питали мов пророка:
«Коли ж той день? Чи довго ще ся ніч?»
«Недовго, ні!» «А ти ж по чому знаєш?»...
«Перед світом буває найтемніше,
А темряви, як ся, ще не бувало!»
І в голосі озвалась перемога
У юнака. Хто мовив: «правда, правда!»
А хто почав пригадувати вголос,
Чи вже давно ся ніч нас обгорнула;
Один казав: «два тижні!», другий: «місяць!»,
Ще інший: «Де! Давніше!»—«Ні, недавно!»—
Змагався ще якийсь. «Одно відомо,—
Знов дід проворкотів понурим гласом,—
Що всі ми й доби й тижні погубили
В сій клятій тьмі, шкода їх і шукати!
Про найтемнішу ніч—ніхто не знає,
Чи се вона остання... Може перша
З тих, що без просвітку». «Та ну вже, діду,

Хоч би мовчали. Справді, ви мов пугач
Віщуєте лихе»... жіночий голос
Бренів сльозами, теє промовлявши,
Зате дитячий, мов злотиста стрілка,
З уст вирвався, аж темрява схитнулась.
«А я вже бачу день!» «Коли?!» «Не знаю.
«Який же він?» «Хороший! Дуже славний!
Червоний, золотий—який ще, мамо?
Ти знаєш, ти тоді мені казала».
«Ет,—байдуже озвалася матуся,—
То був не день, то сполох був та й годі».
«А ти ж казала!» «То я помилилась».
Дитина вже заплакати збиралась,
Коли замріли в хаті стіни й лави,
І наш юнак покликнув: «Сонце сходить!
Бач, я казав!» Ми кинулись до вікон.
За сніжною пустинею далеко
Займалося півкругом сяйво... «Де ж там!—
Сказала жінка,—се ж був знову сполох».
«У сніжні ночі сполохи не сяють»,—
Промовив дід. «Се просто місяць сходить».

ГОДИНИ ПРАЦІ.

Як я люблю оді години праці,
Коли усе навколо затиха
Під владою чаруючої ночі,
А тільки я одна неподолана
Врочистую одправу починаю
Перед моїм незримим олтарем.
Летять хвилини—я не прислухаюсь.
Ось північ вдарила—найкращий праці час,—
Так дзвінок вдарила, що стрепенулась тиша,
І швидше у руках забігало перо.
Години йдуть—куди вони спішаться?
Мені осіння ніч короткою здається;
Безсоння довге не страшне мені,
Воно мені не грозить, як бувало,
Непевною і чорною рукою,
А вабить лагідно, як мрія молода.
Перед світом чорніє ніч надворі,
І час гасити світло, щоб його
Не засоромив день своїм сіянням.
Погасне світло та палають очі,
Аж поки досвітки в вікно тихенько
Заглянуть сивими очима, і всі річі в кімнаті
Почнуть із темряви помалу виступати,
Тоді мене перемагає сон.
А ранком бачу я в своїм свічаді
Біде обличчя і блискучі очі,
А в думці, мов тривога, промайнуть

В дитячих літах чутиї легенди
Про «перелесника». Розказує, бувало,
Стара бабуся нам, маленьким дітям:
«Була собі колись дівчина необачна»...
Про необачну дівчину, що довго
За кужілем сиділа проти свята
І не молилася, й на дзвони не вважала,
І спати не лягала, от за те
До неї уночі з'являвся «перелесник»,
Не дьяволом з'являвся, не марою,—
Спадав летучою зорею в хату,
А в хаті гарним парубком ставав,
Облесливим—речами і очима.
Він їй приносив дорогі дарунки,
Стрічки копитовні й золоті квітки.
Він дівчину квітчав і молодю
Своєю називав, і коси розплітав їй,
Речами любими затроював їй серце
І поділунками виймав із неї душу.
На ранок, як співали треті півні,
Зникав той «перелесник», а дівчина
Уквітчана, убрана засинала
Камінним сном. А потім цілий день
Бліда ходила, мов яка сновида,
І тільки ждала, щоб настала ніч,
Щоб з «перелесником» стояти на розмові,
А тим розмовам був лихий кінець.
«А хто ж був перелесник той, бабусю?»
Питала я в старої, та вона
Хрестилась тільки завжди і казала:
«Та не при хаті й не при малих дітях,
Не при святому хлібові казати.
Не згадуй проти ночі, бо присниться!»
Так, я тебе послухала, бабусю,
Не згадую ніколи проти ночі
Про «перелесника», моє свічадо тільки
Нагадує мені про нього вдень.

19/X. 1899.

ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ.

(Цикл).

117.

I. ЯК ІЗРАЇЛЬ ДІСТАВСЬ...

Як Ізраїль діставсь ворогам у полон,
То рабом своїм бранця зробив Вавилон,

I, схиливши чоло, подолані борці
Переможцям своїм будували дворці.

Тії руки, що храм боронили колись,
До чужої роботи з одчаю взялись;

Тая сила, що марна була на війні,
Будувала підвалини й мури мідні.

Все здалось до роботи: перевесло й шнур,
Плуг, сокира й лопата виводили мур;

Всяк, хто мав який знаряд, мав працю собі,—
Тільки арфу співець почепив на вербі.

118.

II. ЄРЕМІЄ, ЗЛОВІСНИЙ ПРОРОЧЕ...

Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі!
Певне, серце Господь тобі дав із твердого кришталю;
Ти провидив, що люд буде гнить у ворожій тюрмі,—

Як же серце твоє не розбилось від лютого жалю?
Як ти міг дочекатись, чи справдиться слово твоє?
Роєм стріли ворожі на божеє місто летіли,—
Певне, чарами ти гартував тоді серце своє,
Що на ньому ламалися навіть ворожії стріли!
По війні ти на звалищах міста лишився один
І палкі твої сльози точили холодне каміння,
І луна розлягалась така серед смутних руїн,
Аж найдальші нащадки почули твоє голосіння.

Єреміє! ти, вічная туга, тебе не збагну:
Як же серце твоє не розбилось від лютого жалю?
Бо джерело гаряче і скелю зрива крем'яну.
Так, було твоє серце з твердого, мідного кришталю!

2/II, 1899.

Х В И Л И Н И.

(Ц и к л).

119.

I. LIED OHNE KLANG.

Якби мої думи німії
Та піснею стали без слова,
Тоді б вони більше сказали,
Ніж вся оця довга розмова.

Якби мої думи німії
На струни проречисті впали,
Зайшлись-би плачем мої струни
І сміхом дитячим заграли.

Мов хвиля морська в ясну бурю,
І темна, й блискуча, й раптова,
І сонцеві рідна й безодні
Була б моя пісня без слова.

Важкі побережніі скелі
Зрива переможнеє море;
Невже переможная пісня
Важкого жалю не поборе?

Невже моя пісня не хвиля?
Ой леле! Даремні питання...
Німі мої думки, а руки
Дають лиш німії стискання...

5/II, 1900.

120.

II. СВЯТА НІЧ.

В темну ніч ми зібрались громадкою йти
Так поважно, немов у пригоді
Мали стати кому, а проте без мети,
Ми дивились на зорі та й годі.

Тихі, тихі й спокійні були
Ліс і поле на цілім просторі,
І, здавалось, неначе ми чути могли,
Як спадали летючії зорі.

Всі розмови, нескінчені тут на землі,
Десь кінчалися там, між зірками,
Проти вічності неба були ми малі,
Але небо схилялось над нами.

Ніч без тінів і світло без проміння хвиль...
Все було і далеко й близьенько.
І сяли нам зорі за тисячі миль
І між нами світили низенько.

І немов над святими зірки золоті
У корону сплітались огнисту.
Одже й справді, здається, були ми святі
В тую зоряну ніч урочисту.

18/VII, 1900.

121.

III. ВИ ЩАСЛИВІ...

Ви щасливі, пречистії зорі,
Ваші промені—ваша розмова;
Якби я ваші промені мала,
Я б ніколи не мовила слова.

Ви щасливі, високії зорі,
Все на світі вам видко з висока;
Якби я так високо стояла,
Хай була б я весь вік одинока.

Ви щасливі, холоднії зорі,
Ясні, тверді, неначе з кришталю;
Якби я була зіркою в небі
Я-б не знала ні туги, ні жалю.

18/VII, 1900.

122.

IV. ТАЛОГО СНИГУ...

Талого снігу платочки сивенькії,
Дощик дрібненький, холодний вітрець,
Проліски в рідкій травиці тоненькії,—
Се була провесна, щастя вінець?

Небо глибоке, сонце ласкаве,
Пурпур і злото на листі в гаю,
Пізніх троянд процвітання яскраве,
Осінь віщує—чи тож і мою?

Що ж, хай надходить! мене навіть радує
Душного літа завчасний кінець;
Провесни тільки нехай не нагадує
Дощик дрібненький, холодний вітрець.

11/VII, 1900.

СФІНКС.

Колись давно під сонцем полудневим,
Серед мовчазної розлогої пустині
І розпачливо-мертвого простору,
В душі раба, що зріс в тяжкій неволі,
Вродилась мрія і запанувала
Над ним, своїм творцем, потужно й міцно,
Міцніш від влади сильних фараонів.
І наказала мрія взяти камінь
З гарячих скель лібійської пустині
І з нього витесать дивну подобу
На вічну загадку вікам потомним.
І став тесати раб гарячий камінь,
І все було палким в годину творчу,—
І небо, і земля, і камінь, і різець,
І серце майстра; мов гарячий присок
Летіли з-під різця уламки дрібні
І згодом на розпеченім піску
З'явився твір, немов жива потвора;
Линиве тіло лева простяглося,
Мов спекою пригнічене в-полудне,
Та загадкова людська голова
Здіймалась гордо і дивилась просто
Камінним поглядом поперед себе;
А на устах був усміх зловорожий.
Той погляд і той усміх був страшніший,
Аніж убійче сонце у пустині.
І та потвора стала в людях богом,

Їй будувалися просторі храми,
З важкими колонадами; а барки,
Убрані лотосом, несли їй жертви;
Легенди почали складать про неї,
Закрашені у густу барву крови;
Співали їй свої пісні поети,
А вчені будували піраміди
З книжок, що мали загадку вгадати
Очей таємних і ворожих уст.
Там списані були усі імення
Тії потвори: Сонце, Правда, Доля,
Життя, Кохання і багато інших;
Та краде всіх пристало слово Сфінкс:
Воно таємне, як сама потвора.

Зелений Гай.
24/VII, 1900.

РА-МЕНЕЇС.

Ра-Менеїс була горда цариця, дочка фараонів,
 Гарна й страшна, мов Урея, змія золотая,
 Що обвивала подвійний вінець двох Єгиптів,
 Мала чоло діамантове й темні рубінові очі.
 Вдача цариці була немов Ніла підступній воді.
 Що випливають з таємних джерел, невідомих нікому;
 Влада цариці була немов африканськеє сонце,
 Мов потужний самум, що не хоче й руїни лишити.
 Весь Єгипет стогнав, мов співучий колоєс у пустині.
 Владу важку несучи гордої Ра-Менеїс;
 Часом він ворухивсь, наче лев у кайдахи закутий,
 Глухо порикував, наче підземний вогонь,
 Тяжко придушений гнітом гори кам'яної;
 Але як тільки з'являлась до люду цариця
 З гордим, немов діамантовим чолом, як тільки
 В темних, карих очах прокидались рубінові іскри,
 Миттю лев той народній під ноги цариці лягав,
 З усміхом сфінкса цариця йому наступала на шию.

Ра-Менеїс панувала і в храмах нарівні з богами.
 Всі камінні богині робились до неї подібні,
 Руки майстрів заселили пустиню навколо Єгипту
 Людом колоєсів з обличчям гордої Ра-Менеїс,
 І не було ні одної струни на єгипетських арфах,
 Щоб не співала хвали повновладній цариці Єгипта.
 Ра-Менеїс будувала собі піраміду в пустині,—
 Більше лягло там людей, ніж каміння паленого сонцем.

Але не встигла вгорі загостритися царська могила,
Як над Єгиптом було вже одно тільки сонце — небесне:
Ра-Менеїс на пурпурове ложе злягла і не встала.
Тихо лежала цариця в сповивачах, повних бальзаму,
З блідо-злотистим обличчям, непаче з слоневої кости.
А над чолом, як і перше, сіяла корона—
Двох Єгиптів вінець і змія золотая Урея...

Ра-Менеїс положили у барку червону
І поніс її, тихо колишучи, далі, все далі,
Ніл жовтоводий, свята непрозора річка.
В білих убраннях жерці в срібній сестри дзвонили,
Плачем великим ридали невільниці чорні,
Шати свої роздираючи, раничи тіло до крові;
Густо червоної краплі падали в жовту воду;
Арфи сумні голосили, квилили єгиптянок співи;
Лотосу квіти блакитні в'януци гулились додолу.
І плила так червоная барка, мов сонце на захід.
Ледве ж на берег пісковатий, де вже виднілись високі
Гори-могили царські, випесли тіло цариці,
Люд заступив йому путь. Бачив лев, що розбиті кайдани.
Білих жерців розігнав, потопив усіх чорних невільниць,
Вирвав арфи в єгиптянок і на тріски поламав,
Лотосу квіти стоптав і барку спалив на кострищі,
Тіло цариці закинув далеко в пустиню, в піски,
Там їй вихри щороку могилу рухому робили.
Сонце лило свіії огнистий бальзам на дочку свою
[вмерлу.

Час летів і пройшли над Єгиптом віки незчисленні.
Вже й могили царські почали западати в руїну,
Вже й імена царські почали западати в непам'ять,
Руйнувать стали руки безбожних гробниці і храми,
І не раз, як рука, чи повітря, чи сонце торкались
Тисячолітнього трупа, він розпадався на порох.
І сміялись безумні нащадки, що й мумії предків
не вічні...
Раз на північ ішов караван, щоб одправить за море

Награбовані скарби з руїн фараонів забутих.
Пепереду везли саркофаг величезний порожній;
Чорний камінь на сонці блищав, мов розпечена бронза,
Ледве сунули десять верблюдів тягар той пекучий.
Раптом передній погонич, ідучи, спіткнувся.
Глянув додолу й відскочив, ужалений страхом,—
Під ногами у нього лежала гадюча голівка
І палали, мов іскри, на сонці червоні очі.
«Дя Ілляга!—сказав йому шейх каравана,—
Ся гадюка не з тих, що збавляють життя правовірним.
Гляньте, вона золота, в неї очі—коштовні рубіни».
І власноручно почав підводити з піску ту гадюку;
Але слідом за змією з піску піднялося зненацька
Мертве обличчя в подвійній короні Єгипта.
Ра-Менеїс підвелася, дивно-нетлінна цариця.
І здавалось, мов погляд таємний ховають закриті
[повіки,
А блідії уста ледве стримують усміх ворожий.
Скам'яніли погоничі, вглядівши мертву царицю.
Тільки шейх правовірний не втратив святого спокою,
Він не лякався жінок, ні живих, ані мертвих,
Звик тільки ціну складати їм на гучних базарах.
Він подумав: «Ся жінка ціни в нашім краю не має,
Але безумнії джаври заплатять безумнії гроші»,—
І наказав обережно забрати з піску ту царицю
І покласти її в саркофаг, не грабуючи злота.
Царським ложем здавалася чорна важка домовина,
Як заблищала над нею змія золотая Урея.
Але закрилося гучно каміннеє віко,
Ра-Менеїс заховалась назавжди від ясного сонця...

Далі пісками сипкими до моря подавсь караван,
Без перешкоди дійшов до приморського людного міста.
Не помилився розсудливий шейх, справді, джаври
[безумні
Гроші безумні йому заплатили за мертву царицю,
І повезли її геть через море на північ.
Там на півночі, далеко, в тім місті, що вкрите туманом,

Де так шумує життя, мов холодний потік верховини,
Люди північні поставили храм для богів всього світу,
Він же гробницею був для всього, що колись панувало,
Тільки боги не були вже богами, а все неживеє
Там на віки втеряло надію воскреснути знову.
Отже в тім храмі покласти хотіли гордою Ра-Менеїс.

Плив корабель, роздираючи хвилі, не день, не годину,
Витримав бурі, не збився з дороги в тумані,
Тишу морську переждав, минув усі скелі підводні.
Далі та далі все мчав, пронизаний вітром холодним;
І чим далі на північ плила нежива цариця,
Тим холодніша ставала пекуча колись домовина.
І виступали на чорному камені сльози солоні;
Як привезли саркофаг до брами новітнього храму,
Був він холодний, важкий, мов крижина з північного
моря.

Як підняли його білі раби, щоб понести й поставити
в храмі,
Руки не здержали, впав саркофаг і земля застоїлася.
Десять рабів він скалічив і сам розколовся надвоє.
Леле! Розбилося ложе гордої Ра-Менеїс.

І сказали один до другóго нові фараони,
Ті, що платили за неї безумні гроші арабам:
«Хай там розбилась трупа, але наша цариця зосталась,
Тисячоліття минали, вона ж не змінилася й досі,
Наша цариця коштовна, владарка Ра-Менеїс».
І відхилили розколоне віко того саркофагу.
Що ж там було? Жмут сповивачів тонких твердих
[від бальзаму,
Жовтії кості, покриті порохом вохким,
Чорні пасма волосся,—між пасмами тими
Матовим блиском ясніла подвійна корона Єгипта
І сяли рубінові очі змії золотої Уреї.
Холод безжалісний, вогкий, ізнищив безсмертну
царицю,
Що пролежала віки під єгипетським сонцем жерущим,

Дивну нетлінність і вроду черпаючи з хвиль проме-
[нистих.
Ра, бог південного сонця,—в північній країні не
правив.
Правив там холод ворожий і вогкість байдужа туману...
Мусіла в землю вернутись гордая Ра-Менеїс.

25/VII. 1900.
Зелений Гай.

ЖЕРТВА.

Се було в ті часи, як Мессія
 Живий був між людьми.
 Се було в ті часи, як його ще
 На хрест не прибили.
 Зготували вечерю для нього
 Апостоли вірні:
 Хто приніс йому хліба, хто риби,
 Вина та олії;
 Всі злягли за столами і вкупі
 З учителем їли,
 І не зчулись, як більше від нього взяли.
 Ніж для нього принесли.
 Тільки потім уже по вечері,
 Прийшла до господи
 Жінка якась «одержима»—їй дав
 Колись поміч Мессія—
 І принесла для Мессії олії
 Пахучої мірри,
 Що не годилась ні в страву,
 Ні в лямпу до світла.
 Правду казали апостоли: жертва
 Була непотрібна,
 Їх Мессія не звик
 До царської розкоші,—
 Нащо йому та олія, що тільки
 Царі уживали?
 Чом не сказав він тій жінці: яке

Тобі діло до мене?
Він же до рідної матері так
Обізватись одваживсь,—
Нащо приймав він олію і тії
Гарячії сльози,
Що застидали розширений погляд
Отій одержимій,
Нащо він мовив апостолам: дайте
Їй спокій, тій жінці?..

1/VI. 1900.

126.

ЛЕГЕНДИ.

(Товаришці .І. Старицькій-Черняхівській).

У легендах стародавніх
Справедливости немає.
Все там річ іде про жертви
Та кривавії події.

В тих легендах ми читаєм,
Як дитяча кров рожева
Рани гоїла на тілі
Жебрака, старого діда,

Як раз дівчина убога
Хрестоносця врятувала
Від прокази сараценів,
Свого серця кров віддавши.

Як людей лихії чари
В мертвий камінь обертали,
Але кров невинна знову
Оживляла те каміння.

Ті легенди червоніють,
Наче пишна багрянниця,
Наче пурпур благородний
Від крові людей невинних.

Та горить у мене серце,
Коли я їх пригадаю,—
Проти сих легенд червоних
Білий світ блідим здається.

1/VII, 1900.

ЕПЛОГ.

Чи сумно вас, чи радісно читать.
Оповідання про велику драму?
То хочеться над вами заридать,
То заспівать з раптового нестяму.

То був якийсь блискучий карнавал,
Червона оргія буяла на просторі.
Здавалось, налетів дев'ятий вал
І прокотився бурею по морі.

Дев'ятий грізний вал! У глибині
Якісь печери позіхали чорні,
Та високо здіймались гребіні,
І тремтячи огнем, здавались несорбні.

Плавким багаттям вал на гору наступав,
Гора стояла твердо, міцно, стало,
Холодна та німа. Розбився вал,
Утихла буря—більш валів не стало.

Зоставсь на дрібних хвилях марний шум,
Та дрібні камінці безсило торохтіли.
Нещасні камінці! той побережний тум
Ні море, ні гора приймати не хотіли.

Дев'ятий вал... Чи тож була вода,
Що марне так розбилася об кручу?

Тож сіль землі, тож сила молода
Ішла на смерть, на згубу неминучу.

Лягала молодь у труну жива
З одважним усміхом, немов байдужа.
Отак індійська молода вдова
Іде вмирати на кострищі мужа,

З вином в руці, весела та хмільна
Іде обнять в огні дружину любу.
Хто знає, чи любов, чи просто чад вина
Веде її на огнище до шлюбу?

О, то було огнистеє вино,
Те, що сп'яняло молодь героїчну!
По жилах розливалось воно,
Палило кров, до хмелю непривичну.

Правдиве «п'яне-чоло» з буйних мрій.
Святої віри, молодого палу,—
Та хто б не кинувся від нього в бій
З широким розмахом збунтованого валу?

Чи сльози, чи квітки від нас належать вам,
Підкошені в розцвіті сил герої?
Коли б то так судилося і нам
Спалити молодість і полягти при зброї!

Не те судилось нам. Найкращі дні
Своєї провесни ми зострівали сумом;
Тоді як раз погасли всі вогні
І вкрилось темне море синім шумом;

Порікування дрібних камінців
Наводило оспалість і досаду:
Минув час оргій, не було вінців
І на вино не стало випограду;

Старі мечі поржавіли,—нових
Ще не скували молодії руки;
Були поховані всі мертві, а в живих
Не бойової вчилися ми науки;

Стих карнавал, а тії, що пили,
Для нас покинули важке похмілля—
Ми, лицарі без спадку, не могли
Так бучно справити собі весілля...

О, ви, що полягли в таку смутну весну,
Як вдарили недосвіти-морози,—
Нащадки не складуть вінців вам на труну;
Вам не квітки пристали, тільки сльози!

8/VIІ, 1900.

ОХ, ЯК ТО ТЯЖКО...

Ох, як то тяжко тим шляхом ходити,
 Широким, битим, курявою вкритим,
 Де люди всі отарою здаються,
 Де не ростуть ні квіти, ні терни!
 Здалека вабить, мріє те верхівля,
 Що так палає золотим пожаром!

Непереможно прагну я поставити
 Там високо червону короговку,
 Де й сам орел гніздо не сміє звити!

Як порива мене палке бажання
 Піти туди пісками, чагарами,
 Послухати гірської пущі гомін,
 Заглянути в таємну безодню,
 З потоками прудкими сперечатись,
 Поміж льоди дістатись самоцвітні,
 Збудити в горах піснею луну!

Проводарем хай служить короговка,
 Нехай тримає на слизькій дорозі,
 Аж поки на верхівлі не замає,
 Змагаючись проти гірського вітру.

Коли ж мене на півдороги стріне
 Важка лавина і впаде, мов доля,
 На голову мою, тоді впаду я
 На сніг нагірний, мов на білу постіль.

Хай по мені не плачуть смутні дзвони,
Хай заспіває вільний, дзвінкий вітер,
Закрутиться метелиця весела,
І зарояться сніжні зорі колом,
Та поділунками холодними закриють
Мені палкі та необачні очі...

16/VIII, 1900.

129.

САУЛ.

(Монолог).

...І дух господній відступив від Саула і гнітив його дух лукавий від Господа.

...І бувало, як тільки дух лукавий находив на Саула, брав Давид гусла і грав рукою своєю. І відпочивав Саул, і добре йому було і відступав від нього дух лукавий.

...Як вернувся Давид з перемоги над чужинцем... вийшли жінки, радіючи і промовляючи: переміг Саул з тисячами своїми, а Давид із тьмами своїми... І почав Саул підозрівати Давида від того дня і потім. І нападав дух лукавий від бога на Саула і пророкував він посеред дому свого; Давид взявся рукою за гусла, як і щодня, а спис був у руді Саулової. І взяв Саул списа і сказав: приб'ю Давида до стіни.

І вхилився Давид від лиця його двічі ».
(Книга Царств I, гл. 16, стрічка 14—15;
гл. 18, стр. 6—7, 9—12).

Граї, хлопче, граї, нехай голосить арфа,
Хай плачуть струни, як жінки над гробом
Я сам себе оплакати не можу.
Бо сліз нема. Нехай ридає арфа.
Нехай я неоплаканим не згину.

Граї, хлопче, граї! нехай той голос арфи
Заглушить голоси в моєму серці.
Ті голоси пророчи, неспокійні...

О! не на щастя став Саул пророком.
Господь його карає віщим духом!
Саул не знає страху серед бою—
Хто бачив, щоб його рука тремтіла?
Хто бачив, як він блідне й одступає?

Прийди ж, поглянь на мене серед ночі,
Як я блукаю по своїх хоробах,
Безлюдних, темних, і здіймаю руки
І ними голову безумну закриваю,
І блідну, і тремчу, і падаю додолу,
І перед власними думками одступаю,
І власних слів жахаюся пророчих...
То не мої слова—то дух лукавий
Мені через мої уста віщує,
Що мушу я... Не слухай, хлопче, грай,
Не допусти, щоб знов я був пророком.

Грай, хлопче, грай і не дивись на мене.
Вони лагідні, тії чорні очі,
Але на дні я бачу щось вороже...
За віщо ти ненавидиш мене?
Що завинив тобі Саул безумний?
Не говори, не говори нічого!
Не я питав тебе, то дух лукавий.
О, зачаруй його, заворожи!
Безсильні проти його всі закляття,
Але музика має божу силу.

Не голосно,—лагідно, ніжно грай,
Хай спів твій має силу, як струмочок,
Що тихо й ніжно точить твердий камінь.
На серці в мене камінь—хай же спів твій
Його підточить і в безодню скине,
В безодню забуття...

Мій любий хлопче,
В той час, коли так солодко говорить
До мене срібний бренькіт струн тонких.

Не вірю я ні голосам пророчим,
Ні тим ворожим поглядам твоїм.
Хто грає так, ненавидіть не може.
Та й за що б ти ненавидів мене?
Що значать всі славетні перемоги
Против одного руху твоїх рук?
Я тільки вмів людей перемагати,
А ти самого духа переміг.

Чи заздрісно тобі на сю корону,
Сю багряницю, сеє берло? Хлопче,
Повір мені, без них я щасливішим
І кращим був в той час, як час отари
На батьківських зелених полонинах.
Не гнулася моя висока постать,
І не тьмарився мій веселий погляд,
Я простий був і думкою і серцем.
Гай, гай! Чи міг же хто тоді подумати,
Що і Саул колись пророком стане?

Отак, так грай! Нехай брентить легенько
Легідна арфа. Се ж немов дзвіночки
Моїх отар... Се мов гірські потоки...
Я вже було й забув їх любий гомін.
Тут у двірці я чую інші гуки,
А в гори я вихожу лиш на біій;
Тоді не чути гомону потоків,
Іх заглушають—лютий брязкіт зброї
І сурми військові...

О, що за гук?

Навіщо ти ударив військової?
Не хочу! Годі! Не вражай! Я знаю,
За віщо ти ненавидиш мене.
Ти згадуєш, що я був пастухом
І став царем, а ти вівчар і досі.
Ти згадуєш про свій славетний вчинок.

Як ти звалив працею філістимця.
Дитина ти, дитяча в тебе й зброя!
Ти може хтїв улучить горобця,
А дав Господь, що влучив Голіата.
Ох, що за погляд! Мов з праці камінчик!
Ти от за що ненавидиш мене:
Що ти мені не зброєю подобавсь,
А тільки арфою, що я тебе тримаю
Не тільки по неволі, бо ти сам
Займаєшся святим огнем, як граєш
Перед царем безумним. Жаль тобі
Того, кого за ворога вважаєш.
Я так тебе музикою твоєю
Скував, звлзав, немов залізним путом.
Я цар не тільки тіла, а й душі,
Душі твоєї, ти, хлоп'я чорняве!
І ти повстать не можеш проти мене!

Чого ти знов так дивишся на мене!
Підступний погляд твій, немов отрута.
Отрутою боротись проти мене.
Отрутою гадаєш? О, не діждеш!
Гей, де мій спис? Приб'ю тебе до мура,
Їхидно клята!..

О, моя дитино,
Чи се ж я вбив тебе? Ні, ні, мій спис
Не зачепив тебе... О, боже правий,
Який же я нещасний і безумний!..
Гей, ви, раби, візьміть сього співця,
Нагородіть його, нехай іде додому,
Він більш не буде вже ніколи грати!

.....
Він буде грати, але тут ніколи!
Хіба тоді, як сяде тут на троні.
Адоної! За що мене караєш
Пророчим духом і останню цілгу,

Останню оборону відбираєш?
Адоні!

Моя дитино люба!
Мій хлопчику лагідний! Де ти, де ти?
Невже мене ніхто не порятує?

18/XI, 1900.

ЗАБУТІ СЛОВА.

То вже давно було. Мені сім літ минало,
 А їй либонь минуло двадцять літ.
 Сиділи ми в садку, там саме зацвітало
 І сипався з каштанів білий цвіт.

Вона не бавила мене і не учила,
 Я кидала і забавки, й книжки,
 Щоб тільки з нею бути, вона уміла
 Єдину забавку—плекти вінки.

Я подавала їй квітки, і листя, й трави—
 І з рук її не зводила очей.
 Здавалося, вона плела не для забави,
 А щоб зробити оправу для речей.

В речах зривалися слова палкі, ворожі,
 Мов грізні вироки всім тим, що кров лили,
 В вінку палали кров'ю дикі рожі,
 Слова, мов квіти ярії, цвіли.

Шумів зелений лист, а голос той коханий
 Про волю золоту співав мені,—
 В вінку мінпвся золотом рист весняний,
 І золотим дощем лились пісні.

То вже давно було. Давно пора минула
 Таких червоних необачних слів;

Либонь вона й сама про них забула—
Хто дбає про вінки, що замолоду плів?

І я забула їх, не пригадаю й слова
З тих наших довгих, запальних розмов,
А тільки барва їх, мелодія раптова
Тепер, як і тоді, мені бунтує кров.

І та мелодія не може заніміти:
Не раз, як тільки лист од вітру зашумить,
Чи блиснуть проти сонця ярі квіти,
Вона зненацька в думці забренить.

Неначе хто її поставив на сторожі,
Щоб душу в кожний час будить від сна,
Щоб не заглухли в серці дикі рожі,
Поки нова не зацвіте весна.

9/XII, 1900.

132.

Р И Т М И.

(Цикл).

I. ДЕ ПОДІЛИСЯ ВИ, ГОЛОСНІІ СЛОВА...

Де поділися ви, голосніі слова.
Що без вас моя туга німа?
Розточилися ви, як весняна вода,
По ярах, по байраках, по балках.
Чом не станете ви, як на морі вали.
Не гукнете одважно до неба.
Не заглушите туги прибоєм гучним.
Не розіб'єте смугку моєї душі
Міцним напрасним натиском бурі.
Я не на те, слова, ховала вас,
І напоїла кров'ю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява,
І посідали душі, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними.
Прудкими іскрами, летючими зірками.
Палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас виховати, слова!
Щоб ви луна гірську будили, а не стогін.
Щоб краляли, та не труїли серце,
Щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
Не будьте тільки дощиком осіннім.
Палайте, чи паліть, та не в'яліть!

26/VIII, 1900.

II. ЧИ ТІЛЬКИ БЛИСКАВИЦЯМИ...

Чи тільки блискавицями літати
 Словам отим, що з туги народились?
 Чому ж би їм не злінути угору,
 Мов жайворонка спів, дзвіночком срібним?
 Чом не розсіпатись над чорною ріллею,
 Мов дзвінкий дощ, просвічений промінням?
 Чом не заграє колом танцюристим,
 Мов ті листочки, що зриває буря,
 Мов діамантові сніжинки в хуртовину?
 Чи тільки зірка тим ясніше сяє,
 Чим темрява чорніша вколо неї?
 Чи тільки в казці вироста калина
 З убитої людини і чарує
 Усіх людей сонілкою дивною?
 Чи тільки в казці лебідь умирає
 Не з криком навісним, а з любим співом?..

26/VIII, 1900.

III. ЯКБИ ОТІ ПРОМІННЯ...

Якби оті проміння золоті
 У струни чарами якими обернути,
 Я б з них зробила золотую арфу,—
 В ній все було б ясне, і струни й гуки,
 І кожна пісня, що на інших струнах
 Бренить, мов голос вітряної ночі,
 Бреніла б на моїй злотистій арфі
 Тим співом, що лунає тільки в снах
 Дітей щасливих. Туга б відкотилась
 Від гуків тих геть-геть у далину,
 Мов білі тумани, пройняті сонцем,
 Що здалека леліють наче злото,

Не хмарою, а мрією здаються.
І жалі всі, в гармонію з'єднавшись.
Озвались би, мов хорн в емпіреях...

14/XI, 1900.

135.

IV. ХОТІЛА Б Я УПЛИСТИ...

Хотіла б я уплисти за водою,
Немов Офелія уквітчана, безумни,
За мною вслід плили б мої пісні,
Хвилюючи, як та вода лагідна,
Все далі, далі...

І вода помалу
Мене б у легкі хвилі загортала,
І колихала б, наче люба мрія,
Так тихо, тихо...

Я ж, така безвладна,
Дала-б себе нести і загортати,
Пливучи з тихим, ледве чутним співом,
Спускаючись в блакитну, ясну воду,
Все глибше, глибше...

Потім би на хвилі
Зостався тільки відгук невиразний
Моїх пісень, мов спогад, що зникає,
Збутої балади з давніх часів,—
В ній щось було таке смутне, криваве,
Та як згадати? Пісня та лунала
Давно, давно...

А потім зник би й відгук,
І на воді ще б колихались тільки
Мої квітки, що не пішли зо мною
На дно ріки. Плили б вони, аж поки
В яку сагу спокійну не прибулись
До білих водяних лілей,—там стали б.
Схилилися б над сонною водою

Берез плакучих нерухомі віти;
У тихий захист вітер би не віяв;
Спускався б тільки з неба на лілеї
І на квітки, що я безумна рвала.
Спокій, спокій...

3/ХІІ, 1900.

136.

У. НІ, Я ПОКОРИТИ...

Ні, я покорити її не здолаю
Ту пісню безумну, що з туги повстала.
Ні маски не вмію накласти на неї,
Ні в ясну одержу убрати не можу,—
Б'є чорними крильми, мов ліжая птиця,
І раниць, як тільки я хочу приборкати
Її силоміць. Гей, шалена пісню!
І в кого вдалась ти така непокорна?
Дивись, я сміюсь, коли серце ридає,
І погляд і голос мені покорились,
Я тиха, спокійна. А ти?—наче вітер!
Нема тобі вину. Тобі все одно,
Що, стрівши, вогонь доведеш до пожежі,
Що хвилі, спиткавши, розгониш до бурі,
Що темні хмари в хаос помішаєш,
Що вбогу хатинку, останній притулок,
Важкою лавиною скинеш в безодню,
Тобі все одно! Той нехай собі плаче,
Хто іскру липив на шляху необачний.
Хто човен непевній воді доручив,
Хто вийшов в дорогу темненької ночі.
Хто вбогу хатину, останній притулок,
Поставив високо над краєм безодні,—
Вдалась ти крилатою,—мусиш летіть!

Так, вільна, вільна пісню! Я не знаю,
На щастя, чи на горе тая воля,

Та я ще не скувала їй кайданів;
Не знаю я, де взять на них заліза,
І на яким вогні вони куються.
Та певне вже—кувати не кувати,
А прийде час-година—розпадуться.
І стрепенеться визволена пісня,
І вирветься з неволі, як ридання,
Що довго стримане, притлумлене тайлось
В темниці серця.

Не просить потіхи
Ви всі, що смутні від такої пісні,
Нічого в ній лагідного нема.
Вона від туги й розпачу зродилась,
За скритий жаль вона помститись хоче
Вогнем, отрутою, мечем двусічним туги.
Коли вам страшно,—геть ідіть з дороги!
Хай пролетить ся пісня одиноко,
Як вихор через море льодове.
Не треба їй ні сліз, ні спочування,
Їй треба тільки волі і простору.
Так божевільний волю здобуває,
Щоб гнатися на безвість до загину...
Летить безумна пісня—стережіться!
Бо жаль ваги не має, так як смерть!

1/II, 1901.

137.

VI. ЯКБИ ВСЯ КРОВ...

Якби вся кров моя уплинула отак,
Як ті слова! Якби моє життя
Так зникло непримітно, як зникає
Вечірнє світло!.. Хто мене поставив
Сторожею серед руїн і смутку?
Хто наложив на мене обов'язок
Будити мертвих, тішити живих
Калейдоскопом радощів і горя?

Хто гордощі вложив мені у серце?
Хто дав мені одваги меч двусічний?
Хто кликав брата святую оріфламу
Пісень, і мрій, і непокірних дум?
Хто наказав мені: не кидай зброї,
Не відступай, не падай, не томись?
Чому ж я мушу слухатись наказу?
Чому втекти не смію з поля чести,
Або на власний меч грудьми упасти?
Що ж не дає мені промовить просто:
«Так, доле, ти міцніша, я корюся!»
Чому на спогад сих покірних слів
Рука стискає невидиму зброю,
А в серці крики бойові лунають?..

Кімнопункт.
6/VI, 1900.

138.

ТРАГЕДІЯ.

(Товарищі .І. Старицькій-Черняхівській).

Чує лицар серед бою,
Що смертельна рана в грудях,
Стиснув панциря міцніше,
Аби кров затамувати.

Бачить з вежі гарна дама,
Що поблід її коханий,
Що рукою стиснув груди,—
Посила до нього джуро:

«Пане лицарю, вас просять
Залишити бій кривавий
Хоч на ту малу часину,
Поки рану перев'яжуть.

«Є у нас м'які завої
І бальзам на рану гойний,
Там на вежі біла постіль
Вже давно для вас готова».

«Любий джуро! щира дяка
Тій, що шле тебе до мене,
Але я прийти не можу
На запросини лагідні.

«Якби я хоч на хвилину
Скинув сей залізний панцир,
Кров би кинулась потоком,
І життя моє порвала б.

«Бо й такі бувають рани,
Що нема на них бальзаму,
Що нема на них завоїв,
Окрім панцира твердого».

«Ох, мій пане, ся відповідь
Зранить серце ніжній дамі».
«Коли має дама серце,
Хай його міцніше стисне...»

Кімполунг.
6/VI, 1901.

139.

ПІСНЯ.

Гей піду я в ті зелені гори,
Де смереки гомонять високі,
Понесу я жалі одинокі,
Та й пушу їх у гірські простори.

Кину свої жалі
На зелені галі,
Пушу бором свою тугу,
Чи не знайде другу...

Кімполунг.
19/VІ, 1901.

МИНАЮ Я БУЛО...

Минаю я було долини й гори
 І моря гучного непевнії простори,
 Чужі краї обступлять навкруги,
 Захоплять ніч; на горах чорні тіні,
 На морі хвилі, тумани в долині
 Здаються наче справді вороги.

І серце, хоч і звикле до блукання,
 До чужини, до вічного змагання,
 Чогось, бувало, плаче в тій порі,
 Немов дитина в темряві забута,
 Немов людина у тюрму замкнута.
 Аж поки очі не знайдуть зорі,—

Тоді затихне плач... І я дивую,
 Чим серце втішилось?—що золотую
 Маленьку цяточку вгорі знайшло?
 Та що ж йому по тім далекім світі?
 Він, може, сам давно погас в блакиті,
 Поки сюди те проміння дійшло.

Погас отак, як тії мрії перші,
 Як молоді думки давно померші.
 Що розбудили вперше дух в мені...
 Так що ж! нехай те вже давно минуло,
 А серце любить, поки не заснуло,
 Те світло, що живе і без зорі.

Кімподунг.
 20/VІ, 1901.

КАЛИНА.

- Козак умирає, дівчинонька плаче:
 «Візьми ж мене в сиру землю з собою, козаче!»
 «Ой, коли ж ти справді вірная дівчина,
 Буде з тебе на могилі хороша калина:
 Як упадуть роси на ранні покоси,
 То не в мою домовину, а на твої коси...
 А як стане сонце пришкати, гріти—
 Хай не в'ялить моїх костей, тільки твої віти».
- «Ой, що ж тобі, милий, з того за потіха,
 Щоб я мала червоніти серед мого лиха?
 Ой, що ж тобі, милий, з того за відрада,
 Щоб я мала процвітати, як мені досада?
 Чи то ж тобі стане миліш домовина,
 Як я буду зеленіти, німа деревина?»
- «Ой так не затужить і рідная ненька,
 Як ти, моя калинонько, моя жалібненька...»
 Ой, ще ж над миленьким не зросла й травиця,
 Як вже стала калиною мила жалібниця.
 Дивуються люди і малії діти,
 Що такої пригодоньки не видали в світі.
- «Чия то могила в полі при дорозі,
 Що над нею калинонька цвіте на морозі.
 Що на тій калині листя кучеряві,
 А між цвітом білесеньким ягідки криваві?»
 Шуміла калина листом зелененьким:
 «Ой, що ж то я німа стою над моїм племьким?
 Поки ніж не крає—дерево не крає.

А хто віже глибоченько, тому заспіває.
А хто віже гілку, заграє в сопілку,
То той собі в серце пустить калинову стрілку».

20/VI, 1901.

ЧОМ Я НЕ МОЖУ...

Чом я не можу злізнути угору
 Туди на те верхівля золоте,
 Де місяць просвітив біляву хмарку?
 Я ж бачила, як хмарка та вродилась:
 Вона повстала з гучного потоку
 Туманом білим, парою без барви
 І тихо поплила понал водою
 Глибокими ярами далі в гору.
 Поволі підвелась, немов насилу,
 І вгору подалась. Вона чіплялась
 За смерекові гребені зелені,
 За уступи обголеної кручі
 І за колиби, там, на полонині,
 Немов людина, що з тяжким зусиллям
 На гору добувається. І вийшла,
 І стала на верхівлі, і всміхнулась
 До місяця, мов дівчина білява,
 І зайсніла, легка та прозора,
 Мов ясна мрія. Хто у ній пізнає
 Оту важку, безбарвну, вогку хмару,
 Що сунулась так тяжко по долині?..

Ой гори, гори, золоті верхівля!
 Та нащо ж я до вас так пориваюсь?
 Та нащо ж я люблю вас так тужливо?
 Невже мені не сужено дістатись
 На ваші заповідні високості?

Коли мені не дано крил міцних,
Щоб я могла орлицею підбитись
Геть високо понад найвищі гори,
То прагну я собі потоків сліз,
Гарячих сліз, нестриманих, раптових,
Що рвуться з глибини самого серця
Джерелами живої води.
Нехай би з них душа моя повстала
І з мукою тяжкою подалася
На те верхівля вічно світляне,
Що мріє здалека моїм очам
Так неприступно, як і тії гори,
Що я на їх лиш мрією літаю.
І може б дух мій, наче тая хмарка,
На високості раптом одминився,
Просвічений нагірним, чистим світлом.

Буркут, 4/VII, 1901.

143.

ХОЧЕШ ЗНАТИ...

Хочеш знати, чим справді було
Те, що так колись пишно цвіло,
Що на серце наводило чари,
Світ вбирало в злотисті примари,
Те, що сяло, мов чистий кришталь,
А безжалісне й гостре, мов сталь.

Приторкнутись ти хочеш близенько,
Придивитись до його пильненько,
Скинуть з його покрасу й квітки,
Одрізнити основу й нитки,—
Адже часом найкраща тканина
Під сподом—просто груба ряднина!..

Залиши!.. се робота сумна,
Не доводить до правди вона.
Глянь, смереки зеленії коси
Повбирались у ряснії роси.
Не питай, чи то справді роса
Самоцвітна, всесвітня краса,

Чи то, може, те сонце здуріло,
В лелітки дощ холодний змінило;
Або, може, то хитрий вітрець;
З марних крапель спітає вінець;
Або, може, то винна смерека,
Що показує росу здалека.

Буркунт. 10/VII, 1901.

144.

ВІЧЕ.

Ще старість не прийшла, а все минуле
Не раз мені стає перед очима,
І я дивлюсь так пильно, мов боюся,
Що більш мені не прийдеться побачить
Того садочка спогадів моїх,
Що міниться барвистими квітками
При світлі мрій, мов при західнім сонці.
Ось і тепер повстав дитячий спогад
І кличе й вабить: глянь на мене ще раз!

В дворі старого замчища-руїни
Зібрались ми на віче, все поважні,
Учені голови, гладенькі й кучеряві,
І віком не малі,—якби зложити
Літа усіх, либонь століття вийшло б.
Ми всі були на зборах, всі дванадцять.
Обачні люди, тямил ми добре,
Що ми живем у небезпечний час:
Поставили сторожу біля брами,—
Як хто надійде, щоб давала гасло,—
І раду радили. Таємне товариство
Ми закладали і ніхто з «великих»
До нього доступу не мусів мати.
Зложили всі обітницю врочисту
Ховати таємницю до загину.

Яка ж буде мета у товариства?
«Мета?»—«Великі» вже-б не обійшлися

Без цього слова, ми були щиріші:
В нас не було мети. Було завзяття,
Одвага, може навіть героїзм,
І з нас було доволі. Ще ж до того
Була в гурті маленька Жанна д'Арк:
Тоненька, білолиця, голосочок
Бренів, немов дзвінок, її очиці
Блакитні блискавиці розсипали.
Злотистеє волосся розвівалось,
Мов оріфлама. В нас її вважали
За речницю великої снаги.
Вона сиділа в замковій бойниці,
Неначе в ніші, і навколо неї
Було ще досить неба весняного
В тій рамці кам'яній; західне сонце
Вінцем її голівку червонило.
Вона держала слово, і багато
Великих слів у ньому поміщалося:
Братерство, рівність, воля, рідний край...
Так, так, те все було. А далі слово
Змінилося у спів і вся громада
До дзвінкої промови прилучилась.
О, то були такі «червоні» співи,
Яких либонь не чув старезний замок
І в ті часи, коли червона кров
Йому красила тверді, сиві мури.
«Гартовані ножі» були в тих співах,
А в серці у співців була любов
До тих «великих», що були малими
На бенкеті життя. Летів той спів
Геть за зубчасті стіни і котився
Зеленими моріжками до річки.
Немов хотів поплисти за водою
До вбогих сел, що мріли навкруги.

Зубчаста тівь від замкового муру
Все довшала, а далі й двір покрила.
В бойниці небо стало темно-синім,

Не стало вже червоного віночка
На голові малої Жанни д'Арк,
А ми співали... Раптом наша варта
Нам гасло подала: «Гуси додому,
Вовк за^о горою!»—Все затихло миттю:
«Великі» йшли!.. Під муром притаївшись,
Ми бачили, як постаті незграбні,
Хитаючись та пишучи «мисліте»,
Блукали по замковому дворі,—
«Великі» йшли з веселої беседи.
Ой, видко шлях був довгий та трудний,
Либонь їм там судилось ночувати...

Таємне віче розійшлося таємно;
Скрадалися ніжки маленькі тихо
У темряві; ніхто не озивався;
Ручки стискалися мовчки на прощання,
За брамою всі різно подались...

Де ви, мої товариші колишні?
Ми розійшлися, мов стежки по лісі.
Чи ви коли ще згадуєте замок
І всі ті речі, співи, таємницю?
Чи може вам—«великим», мудрим людям—
Тепер уже не до дитячих мрій?...

10/VIII, 1901.

145.

ТЕМНА ХМАРА...

Темна хмара, а веселка ясна.
Що ти робиш, дівчино нещасна?
Ореш тугу, сієш на ній смуток.
Схаменися, який з того skutok!

То ж не зійде рута
На твоїй ріллі,
А зійде отрута,
Жалі не малі.

Хай би туга облогом лежала,
А ти б собі пшениченьку жала.
А в пшениці то мак, то волошки
Закрасили-б роботоньку трошки.

Ой, хто займе постать,—
Жни та обжинайсь,
Як надійде хмара,
То й не оглядайсь!

Буркут. (2/VIII, 1901.

ОЙ ЗДАЄТЬСЯ—НЕ ЖУРЮСЯ...

Ой здається—не журюся, таки-ж я не рада,
Чогось мені тяжко-важко, на серці досада.

Ой кину я ту досаду геть на бездоріжжя,
Зійшла моя досадонька, як мак серед збіжжя;

А я той цвіт позриваю, та сплету віночка,
Кину його червоного в воду до поточка:

Пливи, пливи, мій віночку, до самого моря,
Може буря тебе втопить, чи не збудує горя.

Ой розбила вінка буря, таки ж не втопила,
А від нього синя хвиля геть почервоніла.

Гірка вода в синім морі, гірко її пити;
Чом я свою досадоньку не можу втопити?

Бурхут. 20/VIII, 1901.

ОЙ ПІДУ Я В БІР...

Ой піду я в бір темненький, там суха смерека,
Як розпалю ясну ватру, видно всім здалека.

Запалала при смереді смолова ялиця;
Горить моя досадонька, мов сухая глиця.

Розбуялась досадонька з вогнем на просторі,
Розсипала палкі іскри, мов яснії зорі.

Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка,
Та як влучить в саме серце,—доле ж моя гірка!..

Лежи ж тепер, досадонько, тут у серці тихо,
Буду тебе колихати, чи не присплю лихо.

Притулишся до серденька, мов дитина рідна,
Буде тобі з мого серця колиска вигідна:

Що раз вдарить кров живая,—колиска шибнеться,
Ой спи, дитя, вдень і вночі, поки серце б'ється!..

Буркут. 20/VIII, 1901.

ОСІННІ СПІВИ.

(Цикл).

148.

I. Do lady L. W.

Ти як осінь умреш, розлієшся слізьми
Над квітками, багрянцем і золотом,
Передсмертний твій спів пролетить над людьми—
Вітер лине отак над болотом,
Де й вода вся важка, мов свічадо тьмяне,
Вбрано в ряску й слизьке баговиння;
Очерет тільки мертвий свій шелест почне
Обізвавшись на те голосіння,
Та й замовкне... і вітер замовкне сумний,
Об різку осоку розітнеться...
Так нехай хоч тепер спів брешить голосний!
Може що на той спів відгукнеться.
Може щастя, що ходить по ясній луці,
Гей за річкою, там, на схід сонця.
Хоч один квіт червоний, що має в руці,
Перемінить в твого оборонця.
І від нього ще раз, хоч на мить на одну
Спалахнуть золото, квіти й багрянець,
І красу небувалу, дивну, чарівну
Дасть обличчю останній рум'янець.
І мов крик бойовий обізветься в речах
Безнадійне і марне бажання,
І тріумфом останнім заблеще в очах
Розпачливе осіннє кохання.

О, тоді не картайся, що сміло береш,
Без вагання, палкими руками
Небезпечний той дар. Ти як осінь умреш,
Розіллєшся над щастям сльозами...

1902.

149.

II. ОСІНЬ.

Рветься осінь руками кривавими
До далекого сонечка любого;
Кров на шатах препишно шаріється,
Оксамит і парчу залива.

Так для сонечка осінь убралася,
Мов цариця у свято врочистее;
Все, що є на сім світі найкращого,
Все збрала на пишний убір.

Але дні все коротшають, міняться,
Гляне сонечко й знову захмариться...
Журить осінь-сухитниця сонечко,
Бо нема в ній весняних надій.

Рветься осінь. Терни невидимі
Їй все тіло поранили, змучили,
А вона розначливо всіхається:
«Сонце, сонечко, глянь, я сміюсь!»

Заховалось за горами сонечко,
З гір повіяло холодом, воткістю;
Сиві хмари на небо посунули,
«Ось я йду!»—обізвалась зима.

Осінь шарпнула шати криваві,
Аж до ніг їй упали, розсипавшись;
Непокрита, нічим незахищена,
Застогнала: «Іди, бо вже час...»

1902.

150.

III. ОСТАННІ КВІТКИ.

Ох, розкрились троянди червоні,
Наче рани палкі восени,
Так жадібно тремтять і палають—
Прагнуть щастя чи смерти вони?

Не осипляться тихо ті квіти,
Не настане життя в них нове,
Ні, ударить мороз до схід сонця
І приб'є поривання живе.

І зчорніють червоні троянди,
Наче в ранах запечена кров...
Ох, нехай же хоч сонця нап'ються,
Поки ще їх мороз не зборов!

1902.

151.

IV. ПЛАЧ ЄРЕМІЇ.

«Як золото стемніло,
змінилося срібло пречисте!»

Ще листя сухе так недовго ясніло...

«Як золото стемніло!..»

Мов око сліпе мріє озеро млисте...

«Змінилося срібло пречисте...»

Щось давнє та смутнє в душі забреніло...

«Як золото стемніло!..»

На серце лягло щось страшнє, урочистє...

«Змінилося срібло пречистє...»

Зелений Гай. 1902.

152.

НА ЗЕММЕРИНГУ.

Кучері темні уквітчала хмарка
Цвітом з гранати огнистим,
Лине туди, де здалека біліє
Шпиль своїм чолом пречистим.

Лине і щедро квітки розсипає
Геть по всім небі навколо:
Хоче зогріти палкими квітками
Теє холоднеє чоло.

Квітка торкнула і сніг загорівся
Мов золотеє багаття,
Шпиль усміхнувся новою красою,
Наче по слову закляття.

Пташкою хмарка летить до шпильочка...
Ось вони, ось вони в парі!
Як же вони поєдналися щільно
В спільнім великім пожарі!

1902.

ДЕ ТІЇ СТРУНИ...

Де тії струни, де голос потужний,
 Де теє слово крилате,
 Щоб заспівали про се лихоліття,
 Щастям і горем багате?

Щоб понесли все приховане в мурах
 Геть на просторі майдани,
 Щоб переклали на людську мову
 Пісню, що дзвонять кайдани?

Єрусалим мав свого Єремію,
 Що голосив серед поля;
 Чом же свого Єремії не має
 Наша зруйнована воля?

Полум'ям вічним на жах всім нащадкам
 Дантове пекло палає;
 Пекло страшніше горить в нашім краю,—
 Чом же в нас Данта немає?

Гей, блискавице, громова сестрице,
 Де ти? Розбий злії чари!
 Хай ми хоч раз заговоримо громом
 Так, як веснянії хмари!

24/V, 1902.

НЮБЕЯ.

Діти, діти мої, чи я ж вас навіки втеряла?
 За що покарана я? За те, що так гордо впевнялась
 На дітей моїх любих, на їх чарівную красу,
 І на славний мій рід, що я з Прометея похожу?
 Що ж, богиня страшна, хіба діти мої, що ти вбила,
 Не найкращі були серед людських і божих дітей?
 Вбити ти їх могла, а сплямити красу не здолала,
 І хоч у горе закохана, все ж я дочка Прометея
 І милосердя для себе не буду я в тебе бламати!
 Хоч би й хтіла тепер ти мені милосердя подати,
 Вже б не могла, бо скінчилася влада твоя надо мною.
 Ось я стою, мармурова, в камінних кайданах,
 Тільки очі мої ллють потоки палючої сліз.
 Сліз моїх зупинити не можеш ти, люта богиню,
 Бо й Прометеївська гордість безсила була проти них.
 ...Діти, діти мої! Мов живими я бачу усіх вас,
 Тільки постаті ваші в сльозах мов проміння

тремтять...

Ти, найстарша моя, в білих шатах, велична і пиштва,
 Наче постать богині, була ти подібна до мене,
 Тільки тепера ніхто б не пізнав, що я мати твоя.
 Мрамор оцей не такою мене одягає тепера,
 Як була я тоді, коли поруч з тобою стояла—
 Люба сестричка твоя, голубка, моя жалібниця,
 Гірко б заплакала, вгледівши бідну матусю,
 Впала б до третьої доні моєї у рідні обійми,
 Тая ж одважна була і розсудлива й тихозавязя,

Завжди готова усіх захистити одним своїм серцем,
 Тим го до неї горнулись мої всі малятка,
 Сльози свої їй несли, вона ж дарувала їм усміх.
 Любі мої! Ви і в горі, і в радощах все були вкупі,
 Наче троянди рожеві на кущику спільнім,
 А брати коло вас, наче гілля троянди колюче,
 Всякому рану готові були заподіять,
 Хто б зневажив сестричок. Мій старший, найперший,
 Він був мов кедр на верхівлі гори, негнучкий перед
 Ох, чому і за віщо так марне загинула сила, [вітром,
 Що братам додавала одваги і певности в бою?
 Тихо схиливсь його брат кипарисом лагідним та
смутним,
 Третій, молодший, мов плющ його щільно руками
обняв,
 А наймолодший,—мій вогник, багаття моє
найдорожче—
 Як він востаннє спалахнув! вся батьківська кров
обізвалась!
 Він переможцем здавався в останню хвилину
життя!..
 Всі полягли як один, тільки зброя та диски
лишились,
 Он вони між покрасами донь, між ляльками маляток.
 Марні, зайві, хіба що на теє потрібні,
 Щоб викликати з очей моїх знову потоки раптові,
 Якби часом ті сльози спинились в камінних очах.
 Ой, не спиняться, ні! будуть литись отак до загину.
 А як вихор зненацька, або землетрус мене скине,
 Камінь об камінь розіб'є, на дрібний пісок
розпорошить,
 То джерела гірські понесуть мене в море з
риданням,
 Потім хвилі морські голоситимуть вік надо мною,—
 І не вмире моя туга, мій жаль не загине у світі...
 ...Ох, якби ж хоч одно, хоч найменше зо мною
зосталось,
 Те дитяточко любе, моє немовляточко рідне!

Може б устонька гожі так міцно могли притулитись
До грудей кам'яних, що збудили б життя в моїм
серці,
І гарячая кров поборола б холодний сей мармор,
І камінні сі руки, простягнені марне у безвість,
Знов обняли б теє тільце злотисте і ніжне, мов
квітка,
І камінні уста, що поблідли й склепилися в горі,
Знов би могли цілувати ті оченьки, іскорки ясні.
Або вже б серце розбилось і я б як людина сконала,
Та не стояла б страшною потворою, каменем в тузі,
Мертва ж бо я і тепер, а тільки живі мої сльози...

ЗЮ/VI, 1902.

155.

ДИМ.

«Для нас у ріднім краю навіть дим
Солодкий та коханий»... Без ушину
Я думала собі оді слова,
Простуючи в країну італьянську.
І мріялись мені далекі села:
Дівчата йдуть, співаючи, з ланів,
Клопочуться хазяйки невспуші,
Стрічаючи отару та черідку,
Господарі вертаються з роботи,
Не прискоряючи ходи, поважно,
А нишком поглядають на димок,
Що в'ється помад комином низеньким,
І думають: «оце ж воно й вечеря»...
І мріялись мені росисті луки
Волинські: здалека чорніє ліс
Зубчастим муром, а туман на нього
Безгучним, тихим морем папливає,—
Хто в лісі, хто у полі, стережися!
То котиться пропасниця лукава.
Але ночліжники собі співають,
Простуючи до лісу, на димок,—
Се ж там товариші багаття розпалили,
Там тепло, сухо, грають роєм іскри,
Мов бджоли золоті, вогонь танцює...
«Простуймо на димок!..»

І я дивилась
На ті бездимні села італьянські

(Вогню й малого для «поленти» досить),
На ріжкові поля, страшні «різаца», *)
Де невидимкою малярія літає,
Не боячись ні диму, ні вогню.—
І слово «чужина» бренило в думці
За кожним стуком поїзду прудкого.
...Тонель! І дим влетів мені в вікно
Гіркою хмарою—поганий дим,
Либонь погане вугля італіянське—
Так не душив і дим в курній хатині
Там, на Поліссі, то ж було співали
Дружки весільні, аж дзвеніла хата,
Не хриплим, чистим голосом, дарма,
Що голови немов у хмарі мріли;
Той дим гриз очі, але все ж не так,
Бо він був з дерева, а може й те, що рідний...
...«Samprierdarena!»¹ Слава-ж тобі, Боже!
Се—хутко Генуя, там і спочинок,
Там буде море і веселе небо,
І давнє місто гордої краси
Одважного і вільного народу...
...«Он наша Генуя»—панок старенький
Показує мені у далину.
Дивлюся—і не бачу—мла закрила.
«Добродію, чи се тут часто з моря
Такий туман встає?» питаю пана.
«Туман? се не туман, се тільки дим,
Се завжди так. Воно й не диво—гляньте!»
Я глянула: немов високі щогли
У пристані великій бовваніли
Крізь сиву млу тонкії комини.
Та скільки! цілий ліс!—«Багатство наше
Оттут росте!» сказав панок поважно.
У фабриках не кришталеві стіни,
А з вікон те багатство не світилось,
За вікнами щось темне маячіло...

¹) Сампірдарена—остання станція перед Генуєю.

*) Різаца (італійське) - - ріжкові поля, на яких ростуть дерева з довгастими солодкими стрючками-ріжками.

Мені згадалось теж приморське місто,
Не італіянське, потім друге, третє,
Четверте—все над рідними морями—
І знову місто, те вже над рікою
Великою, гучною від порогів,
Мов рейнська круча, де якісь колеса
І день, і ніч глушать гук водопаду...
А потім села з полем, кучерявим
Від бурячиння... а над тим усім
Скрізь комини високі непомірно,
Мов сосни в горах—тільки, що без гілля...
Ми в'їхали у передмістя. Чорні,
Закурені стояли там будинки,
Суворі та нешипні. По будинках
До вікон хустя прип'ялось, мов злидні,
Що їх ні в двері, ні в вікно не випреш,
А з вікон визирали, мов привиддя,
Якісь бліді, невільницькі обличчя.
А над усім той дим, той легкий дим,
Що не гризе очей, притьмом не душить,
А тільки небо ясне застилає
І краде людям сонечко веселе,
П'є кров з лица і гасить людський погляд
І барви всі рівняє сивизною.
Ніхто його не чує, але завжди,
І день, і ніч, і кожну хвилину,
Безгучно і таємно, та виразно
Він промовля: «я тут, я завжди тут».
Той дим проник мені у саме серце,
І стиснулось воно, і зацімло,
І вже не говорило: чужина́.

San-Remo. 1903

156.

БРАНЕЦЬ.

Середньовічний мотив.

На країну Італьянську
Сильне військо наступило,—
За французькими полками
З різних сторін кондотьєри.

Всі злетілись, наче галич,
Наче теє хиже штаство
На порубяного трупа,
Щоб розшарпати до краю.

Де не зможе збройна сила,
Там доступить зрада потай
І вужем гонким пролізе
Від меча й вогню зручніше.

А чого не може й зрада,
Лютий рózбрат доконає,
Що зосталось від чужинців,
Те свої брати сплюндрують.

Горе тим, що йдуть одважно
У нерівний бій на згубу,
Гірше тим, що від отрути
На безслав'ї погибають;

А найгірше тим, що марне
Світом нудять у полоні,

Як отой бездольний лицар
Габріель ді Кастельнеро.

Сам Баяр, найкращий лицар,
Взяв його в полон у полі,
І тепер сидить він бранцем
У французьким таборищі.

Не закутий у кайдани
І не замкнутий на вежі,
Без сторожі пробуває
У Баяровім наметі.

Здався він на слово честі,
У нерівнім бою впавши,
А Баяр, цнотливий лицар,
Вірить лицарському слову.

Дав злочисту шаблю бранцю.
І коня, і свого джуру,
І просив усе лицарство
Мати гостем італіяця.

І «гостює» по неволі
Габріель ді Кастельнеро,
Жде, як бога, того часу,
Що підуть на розмін бранці.

Сумно дивиться з намету
На околицю препишну:
Край веселий Італіяньський
І в біді красою сяє.

В темнім листі помаранчі
Світять золотом червоним,
А оливи кучеряві
Сріблом криють всі левади.

Гори наче линуть в небо
Чистим, легким візерунком...

Але що то там біліє,
По узгір'ю темно-синім?

Чи сніги то залягають?
Чи то хмари притаїлись?
Чи цвітуть каштани в гаю?
Чи потоки грають шумом?

Не сніги то і не хмари,
І не цвіт і не потоки—
Ох! то куряться димове!
То французи палять села...

Габріель ді Кастельнеро
Стиснув шабельку злотисту;
«Гей коня»—гукнув на джуру.
«До послуги, ясний пане!»

Як почув слова французькі
Бідний лицар ігальянський,
Шаблю випустив і тихо
«Ні, не треба»,—мовив джурі.

І закрив рукою очі—
Темно стало їм і чорно,
Наче в'язням безталанним
У «колодязях» венецьких.

Габріель ді Кастельнеро
Звздрих тим безщасним бранцям.
Що Венеція держала
У своїх страшних темницях.

Бо невільники не мали
Ані зброї, ані джури,
Ні лицарських «обов'язків»—
Тільки мури та кайдани.

San-Remo. 1903.

НАПИС В РУЇНІ.

(З циклу «Єгипетські барельєфи...»)

«Я, цар царів, я, сонця син могутній,
 Собі оцю гробницю збудував,
 Щоб славили народи незчисленні,
 Щоб тмили на всі віки потомні
 Імення»... Далі круг і збитий напис.
 І вже ніхто з нащадків наймудріших
 Царського ймення прочитати не може.
 Хто збив той напис,—чи сперечник владар,
 Чи просто час потужною рукою,—
 То невідомо. Дивним візерунком
 Багато слів написано край нього
 Про славу без іменного владаря,
 Змальовано царя славетні вчинки:
 Он цар сидить високо на престолі,
 Народи подолані йдуть з дарами
 Коштовними й дододу клоняють чола,
 А він сидить, немов камінний ідол
 Під опахалами з барвистих пер.
 Лице його подібне до Тутмеса,
 І до Рамзеса, і до всіх тиранів.
 Он далі він, схопивши за волосся
 Оразу цілий гурт якихсь повстанців,
 Кривим мечем над ними замахнув.
 Лице його подібне до Тарака,
 До Менефта, як і до всіх тиранів.
 З лицем тим самим він левів полює,

Левіатанів ловить, б'є пташок
І їде полем через людські трупи,
І бенкетує по своїх гаремах,
І на війну жене своїх підданих,
І посилає на роботу люд,—
На ту страшну єгипетську роботу,
Що має вславити царське імення.

Іде той люд, мов хвилі в океані,
Без ліку, без числа на бойовисько
І стелеться під ноги коням царським,
А хто живим zostався з того люду,
Той гине на єгипетській роботі:
З його могили хоче цар зробити
Для себе пам'ятник—хай гине раб!
І раб копає землю, теше камінь,
Приносить мул з ріки і робить цеглу,
Виводить мури, статуї великі,
Запрігшись, возить самотужки й ставить
І щось будує вічне і величне,
Щось незрівняне і потужно-гарне,
Мальоване, мережане, різьблене,
І кожна статуя, колона, малювання,
Мережечка, різьба і навіть цегла
Незримими устами промовляє:
«Мене створив єгипетський народ!»

Умер давно той цар з лицем тирана,
Зоставсь по ньому—круг і збитий напис.
Слівці! не марте, вчені! не шукайте,
Хто був той цар і як йому найімення:
З його могили утворила доля
Народу пам'ятник,—хай гине цар!

28/VIII, 1904.

ІЗРАІЛЬ В ЄГИПТІ.

Хто мене виведе з цього Єгипту,
 З краю неволі, з оселі роботи?
 Син чоловічий, обранець господній?
 Дух, що з'явився в огні?

Хто б він не був, нехай швидше приходить!
 Боже, рятуй: наша віра вмирає!
 Марним здається в цій міцній кормизі
 Волі святний заповіт.

Боже! Ти мусиш обітницю справдити!
 Чи ж не навіки здобув твоє слово
 Той, хто колись у нерівному бою
 Навіть тебе поборов?

Кров покоління вимає до тебе:—
 Глянь з високости на ці піраміди!
 В них кожний камінь—проречистий свідок
 Муки народу твого.

Нащо ми сиплемо ції могили?
 Нащо ми тешем камінніі труни.
 Чи ми сховаєм у них фараонів,
 Чи поховаєм себе?

Наші батьки вже лягли підмурівком
 Там, де стоять нечестивії храми,

Нільськії багна загачено трупом
Наших безщасних дідів.

Певне тепера вже діти й онуки
Темну могилу для себе мурують...
Браття! будуймо ж її що найвище,
Хай її бачить Господь!

Хай нас рятує і власну потугу,
Бо як не буде Господь рятувати,
Встане Ізраїль, борець проти бога
І манівцями піде.

Ніч безпросвітна в пустині заступить,
Зійдуться в ній знову Дух та Ізраїль,
Знов буде бій, тільки бій вже останній
Не на життя, а на смерть,

Не за обітницю бій, не за щастя,—
Розпачу й помсти страшне бойовисько,
Зради й зневір'я страшний поєдинок
Вихід один з того—смерть!

Та як загине навіки Ізраїль
В дикій пустині, у темі безпросвітній,—
Згине з ним віра в святі заповіти,
З ним сам Єгова умре.

Тіло Ізраїля буде в могилі,
Дух, що з'являвся в огні, спопеліє,
Ця ж осоружна царська піраміда
Буде ще довго стоять...

28/VIII, 1904.

ДОЧКА ІСФАЯ.

Пусти мене, мій батеньку, на гори,
 Де ряст весняний золотом жаріє,
 Де вітер цвіт з мигдалів обсипає,—
 Хай він мене дощем рожевим скропить,
 Оплаче цвітом молодість мою.

Так, кажуть, з гір усю країну видко,—
 Нехай востаннє я побачу більше,
 Ніж бачила за все життя коротке,
 Хай стану ближче до ясного сонця,
 Скажу йому: веселеє, прощай!

Пусти мене, мій батеньку, на гори!
 Зберу всіх подруг, всіх моїх коханих,
 Я ще ніколи так їх не любила,
 Як от тепер востаннє, перед смертю.
 Ми не слізьми заплачемо,—піснями
 Веселе дівування пом'янем.

Я золотим квіткам віддам всі мрії,
 А вітрові свою дівочу волю,
 Мов пелюстки, осиплються бажання,
 У світ пушу з піснями всі думки.

Хай я сама сирій землі належу,—
 Віддай мене тому, кому обр'ік,—
 А те, що я на горах заспіваю,

Належить сонцю, вітрові й весні;
Кров кане в землю, а воно полине...

Пусти мене, мій батеньку, на гори!
Не бійся ти, що з гір я не вернуся,
Що вже не сила буде покидати
Хорошого весняного життя,—
Ні! з гір прийду мовчазна і покірна,

Схилюсь, мов квітка, на жертовний камінь,
Бо знатиму: хоч-би сто літ жила,
Такої пісні вже б не заспівала,
Життя такого більше не зазнала б,
Як в час прощання на горі високій.
Даруй мені, мій батеньку, той час!

Пусти мене, мій батеньку, на гори,
Коли ти хочеш, щоб твоя дитина
Одважно йшла на передчасну страту,
Очей в сльозах до гір не обертала
І з сонцем не прощалася риданням,
Тебе, людей і Бога не кляла!

БУЛО СЕ ЗА ЧАСІВ...

Було се за часів святої Германдади:
 Кати-ченці взяли єретика
 І поведи його до Торквемади,
 На інквізицію. І чутка є така:
 Спочатку мученик мовчав і тільки сльози
 Текли по непорушному лиці;
 Мовчав на допиті, мовчав на всі погрози,
 Раз застогнав—і мук ще додали ченці.

Раз крикнув.—«Є на каяття надія»,—
 Сказав великий серцевідець-кат:
 «Залізом і вогнем ми виженемо змія
 З його душі—і вигоїться брат!
 Завдайте ще йому!» І завдали тортури
 Несвідької, нема на неї слів,
 Здавалося, впадуть від жаху мури,
 Моливсь один з ченців, щоб єретик зомлів.

Він не зомлів. І сталось дивне диво:
 Всміхнулися поблідлії вуста,
 Пригаслі очі спломеніли живо,
 І мовив мученик: «Ченці, ради Христа,
 Давайте ще вогню! Вогонь мол відрода.
 О, дайте ще, благаю вас, кати!»
 «Спаліть його зовсім», дав вирок
 Торквемада,—
 «Надії вже нема. Перемогли чорти».

ОСЬ УНОЧІ...

Ось уночі пробудились думки:
 «Спиш?»—мені крикнули—і залюбки
 Кров мою пить почали, як вампіри...
 П'ють без ваги, без жалю і без міри...
 Ось налетіла одна промениста,
 Як метеор безпричальна, вогниста—
 І пролетіла... її не спинить...
 Чую, що погляд мій гостро зорить,
 Щільно пронизує темряву чорну,—
 Не подолати її неборну!
 Думка пролинула, зсунулась тьма,
 Ось уже ясної й сліду нема...
 Тільки даремно горять мої очі:
 Тьму освітити немає в них мочі ...
 Темно... Ох, мучать як думи вампіри!
 Годі, лишіть! всею силою віри
 Я узброююсь тепер проти вас,
 Слушний, бажаний настав тепер час.
 Вірю я в правду свого ідеалу,
 І коли б я тую віру зламала—
 Віра б зламалась у власне життя,
 В вічність матерії, в світу буття,
 Власним очам я б не вірила й слуху,
 Я б не впевнялась ні тілу, ні духу,—
 Се ж бо для віри найвища віра!
 Думка питає: «І віра та щира?»

З/ХП, 1905.

162.

ПРОРОК.

(З біблійних мотивів).

Я духові серцем сказав:
«Навіщо ти будиш мене серед ночі?
Навіщо сі тихі уста розв'язав
І речі надав їм пророчі?
Оспалі тут люди, в них в'ялі серця,
Народ сей не вдався на борця».

Мій дух промовляє мені:
«Ставай, вартовий, без вагання на чати!
Хоч люди замліли у цій стороні,
На голос твій будуть мовчати,—
Та слава про їх загремить до зірок,
Що є з їх народу пророк».

Київ. 11/X, 1906.

НАРОД ПРОРОКОВІ.

Ти прокляв нас прокльоном важким
За жорстокість, упертість і зраду.
Сам судив нас і вирок дав сам
І ніколи не кликав на раду.

Скорпіоном язик твій був нам,
Ти нас мучив і жалив невпинно,
А тепер ще й стоїш проти нас,
Мов ображений ти безневинно.

Так, генера здається тобі,
Що вже й світ не видав стільки муки,
Скільки ти від народу прийняв
За свої велемудрі науки.

Ох, який же це з тебе пророк,
Що твоє винозореє око
Тільки власною бачить біду,
Та й тієї не бачить глибоко?

Ти ще скарги заводиш та жаль,
Ти, єдиний безсмертний в сім тлумі!
Адже вічно твій житиме дух
Вкупі з словом в прокльонах та глумі.

Хоч побити ми можем тебе,
Каміняччя наверхавши силу,

Але ж тим тільки вищу тобі
Та міцнішу насиплем могилу.

Хоч блиснеш, мов летюча зоря,—
Се для твого безсмертя доволі,
Ми ж неначе Молочная Путь,
Мусим довго світити поволі...

А на кожного з нас темна ніч
Наче ворог у схові чигає,
Зимні руки—важке забуття
Із простору віків простягає.

Де є камінь такий на шляху,
Щоб на нього не збили ми поги?
Чи бував нам проводар коли,
Що не вів манівцем без дороги?

Так, зачерствіли наші серця,
Мов рілля через довгу посуху,
Та за теє не нас ти клени,
Проклинай своє браття по духу.

Чи один же такий, як і ти,
Нам казав: «Так говорить найвищий».
Інший тому брехню задавав:
«Я від бога», казав. Хто—щиріший?

Адже тільки не лутко діла
Виявляють нещирість у слові.
Як же маєм одразу, без діл,
Пізнавать вашу душу по мові?

О, якби ж ми побачить могли
Власним оком хоч раз того бога.
Що до нього ви кличете нас!
Як стріла буде б рівна дорога.

Ох, якби ж він і нам уділив
Світла мудрости з свого проміння,
Ти б не кидав прокльонів на нас,
Ми б не кидали в тебе каміння.

Та чи був би ти радий, щоб ми
Раптом стали, як ти, всевидючі?
Ох, либонь, ти б сконати волів,
Як вигнанець-пророк серед пущі...

Ялта. 3/ХІІ, 1907.

ВЕСНА В ЄГИПТІ.

(Ц и к л).

164.

I. ХАМСІН¹.

Рудий Хамсін в пустині розгулявся,
Жагою палений, мчить у повітрі,
Черкаючи пісок сухими крильми,
І дише густим полум'ям пекучим.
Якесь весілля дике! Мов сопілка—
Співа пісок, зірвавшись зненацька
З важкої нерухомости своєї,
А камінці на бубнах приграють.
Хто ж там у жовтій та сліпучій млі
На честь Хамсінові таночки водить?
Щось віє покривалами тонкими,
Так прудко-прудко крутлчись у танці...
Якісь таємні вітряні дівчата,
Веселі діти смутної пустині?
«Чужинко, не дивись! Засиплю очі!»
І заздро загорнув Хамсін полою
Кереї жовтої своїх танечниць.
Ніхто не сміє бачить їх. Араб
Серед пустині падає додолу,
Як на молитві. «Вже ж! Молись! Молись!»
«Я давній бог, я той могутній Сет,

¹ Хамсін—єгипетська назва південного вітру великої сили; сей вітер більше відомий європейцям під назвою «самум». Зимом його не буває, він починає віяти з весни.

Що тіло Озірісове нетлінне
Розшмагував і кинув у пустиню.
Ох, як годі Ізіда заридала»¹.
І звеселився спогадом Хамсін,
І вся пустиня мов знялася вгору
І в небо ринула. На жовтім небі
Померкло сонце—око Озіріса—
І стало так, мов цілий світ осліп...

165.

II. ДИХАННЯ ПУСТИНИ.

Пустиня дише. Рівний подих, вільний,
Гарячий він та чистий, мов святий.
Пісок лежить без руху золотий,
Так, як лишив його Хамсін свавільний.

Феллах² працює мовчки, тихий, пильний,
Будує дім,—там житиме пустий,
Летючий рій мандрівців, і густий
Зросте навколо сад. Феллах—всесильний.

Оази робить він серед пустині,
Лиш не для себе... Он уже він пише
Бігунчик по піддашші... Поколише
Гарячий вітер одіж на людині,
Обсушить піт... і далі по рівнині
Пролине... знов і знов... Пустиня дише.

¹ Є стародавня єгипетська легенда про те, як злий бог Сет убив доброго бога Озіріса, а потім Ізіда, жінка Озірісова, шукала свого чоловіка, щоб оживити його.

² Феллахами звуться прості люди в Єгипті.

III. АФРА¹.

Тихо. Повітря стоїть нерухоме, як води стоячі.
 Закам'янів на бананах широкий порепаний лист.
 Ніжні мімози і ті розгорнули листочки гарячі,
 Мліють без мрії...

Ой, звідки се вирвався свист?
 Сурмлять у сурми і гатять в різкі тарабани!
 Гей, схаменіться! Хто сеї муки хотів?
 Їм байдуже! Гучно силу свою англичани
 Берегом Ніла несуть, щоб Єгипет почув і тремтів.
 Ледве пройшли, як замкнулася тиша за ними,
 Наче в таємному храмі велика запона важка.
 Пальми поникли покірно гілками сухими, смутними,
 Наче на їх налягла невидимого бога рука.
 Небо, збіліле від спеки, вже сивіє, мов попеліє,
 День до останку згорів і лишилася нічка бліда;
 Світла немає, а темрява наче не сміє
 В тишу пекучу вступити. Не видно зірок ні сліда;
 Так, наче світ спорожнів. Не співа на добраніч пташина.
 Тільки безгучно літають великі, чудні кажани,
 Гасла неначе розносять, щоб стинилась ціла країна.
 Летом своїм оксамитним ще збільшують тишу вони...

IV. ВІТРЯНА НІЧ.

Чорна-чорна та глибока ніч—
 (Є такі тут погляди жіночі)—
 Вітер мчить шалено із півночі,
 Мов тікає від погоні пріч.

¹ Афра—важка, гаряча тиша в природі.

Розігрівся щось вітрець мій рідний,
Став палкий, пеначе той Хамсін,
Запальний, рвачкий Сахари син,—
Чи давно ж покинув край мій бідний?

Там він по конаючих снігах
Волочив важкі та вогкі шати,
Забирався холодом до хати
І стогнав, мов пугач по дугах.

Чи його коханням запалила
Раптом ця пустиня золота,
Що над нею він огнем літа,
Мов його й не північ породила?

Він влетів до мене у вікно,
Наче приском—в темну хату кинув
Тим дзвінким піском... і геть полинув!
Що ж, лети, про мене все одно.

Ти чужий тут став у сій країні,
Не приніс для мене ні луни
Здалека, з моєї сторони,—
Тільки спів кохання для пустині.

168.

V. ВІСТІ З ПІВНОЧІ.

Таки не дармо прилітав
Північний гість... Дивлюся ранком—
Вже заволочено серпанком
Сіреньким небо. Далі став
Помалу й дощик накрапати,
І вогким холодом до хати
Зайшов притихлий вітерець.

Щось охолонув молодець!..
Чи не сподобались пустині
Його зальоти? Чи згадав
Далеку милу й заривав
Дрібними слізьми на чужині?
Шепоче вітер в мокрім листі:
«Се ж я з твоєї сторони
Приніс оці плакучі вісті,—
Якої ще тобі луни?»..

169.

VI. ТАЄМНИЙ ДАР.

Плакати довго Єгипет не вміє. Умив свої пальми,
Руно зелене та буйне ланів понаднільських скропив
І підновив позолоту блискучу в розлогій пустині,
Та й усміхається знову,—таємнії радощі Сфінкса!
Бачу: єгиптянок очі сміються з-під чорних серпанків,—
Жінку Іслам пригнобив, але очі zostалися вільні!..
Співом свій край вихваляють жінки й чоловіки,
Гордо важенною ношу несучи на головах гарних,
Так, мов на їх спочивають подвійні Єгипта вінці.
Весь у червонім іде водонос,—мов жартуючи, дзвонить
Ясним начинням і швидко жадібному люду
Воду холодну, солодку з важкої баклажки вділяє,
Жартом її приправляє, з усміхом плату бере.
Вбогі феллахові діти пустують безжурно на сонці;—
Жваві маленькі головки! Цікаві очиці зорять...
Мов для забави дитячої просять «бакшіш»¹ у ман-
дрівця.
Дав чи не дав,—засміються, неначе б то їм і дарма.
От, аби був очерету солодкого дрібний уламок;—
Смокчуть і раді-веселі, мов панство-багатство посіли.
«Звідки ся радість?» гадаю... І мариться щось мені
в думці,

¹ «Бакшіш»—властиво дарунок, але так звуть і милостинню.

Так, наче голос таємний забутую править легенду:
«В давню давнину, як Ніл народився в пустині,
Мати його положила в розкішну зелену колиску,
Батько з високого неба промінням утішним дивився,
Як його син виростав не по днях—по годинах,
В силу вбирався і ніс тую силу до моря...
Отже при тім народженні зібрались премудрі Гатори ¹,
Сім їх було і несли вони всі для дитини дари.
Перша сказала: «Даю тобі ситую землю в обладу».
Зважила друга: «Три жнива нехай тобі буде на рік».
Третя промовила: «Ра ² буде вічно ласкавий до тебе».
Руку четверта простерла:—«Ось пальмовий щит проти
Сета» ³.

П'ята мовчазно папірус і лотос, і камінь поклала.
Шоста шепнула: «Ніхто не вгадає твоїх таємниць».
Сьома всміхнулась крізь сльози і мовила щиро:
«З заздросців вічно неволю судили боги твоїм дітям,
Я ж у незломную радість озброю народнюку душу,—
Гніт фараонів, кормига чужинців її не здолає».
Так на початку віків обіццали премудрі Гатори...
Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь!

Єгипет, Гелуан.
22—30 марця, 1910 р.

¹ Гатори—давнє-єгипетські богині долі.

² Ра—бог сонця.

³ Сет—лихий бог.

170.

З ПОДОРОЖНЬОЇ КНИЖКИ

(Цикл).

I. PONTOS AXEINOS¹.

«При березі гори в жалобі,
Снігами лямовані хмари
Всі чорні мов покрив на гробі,
Під ними узгір'я, як мари...

Така тут земля. А на морі...
Чайки якимось хижо кигичуть,
Злу радість я чую в тім хорі,
Мов згубу на нас вони кличуть.

Рипить корабель, стогне тяжко,
Здригається, наче конає,
Угору здіймається важко,
Ще важче уділ поринає.

Маленький гурток подорожніх
Притих, не почувеш і слова,
Лише по каютах порожніх
Іде якась жаска розмова:

То вітер часами закине
В віконечка снігом-крупкою

¹ «Непривітне (негостинне) море» — найдавніша назва нашого Чорного моря.

І в двері покинуті лине,
Злий холод несучи з собою.

День, вечір, ніч, ранок—все біле,
Все тьмяне, ні темне, ні видне;
За хмарами сонце зомліло,
Від місяця мла тільки блідне.

Мандруємо вогким туманом
Назустріч сліпій сніговиці...
Так линуть малим караваном
У вирій запізнені птиці.

171.

II. У ТУМАНІ.

Боже! куди се я плину
Сим біловійним туманом?
Може я лину на безвість
В вогкі летючі сніги?

Може то тільки легенда
Край той осяяний сонцем,
Край той, куди я збиралась
Болі свої віднести?

Може то казка знадлива
Тії смарагдові луки,
Плеск тепловодної річки,
Злотоїскристі піски?

Може то відьма-гарячка
Спогади й мрії збрала,
З них на вогні мого палу
Дивний зварила напій,

І прийняла мені душу
Непереможним безумством
Тим, що людину заводить
На бездоріжжя страшні?

Може і в сніжних пустелях
Fata Morgana панує,
Марева срібно-блакитні
Сіючи в білих снігах?

Може прокинуся хутко
З сеї примари-омани
Десь на безлюднім просторі
І без надій на життя?..

172.

III. НА СТОЯНЦІ.

На помості корабельнім
Розгорілося багаття,
То матроси розпалили,
Щоб заклакні руки гріти.

І крізь мокру сніговицю
Бачу я вогонь червоний,
Наче сонце, що конає
У молочній білій млі;

А навколо нього мріють
Наче тіні чорних птахів,—
То матроси італіянські
Посідали у плащах.

Ті плащі в Палермі ріднім
Гріли так ретельно, щиро,—
Що ж се трапилося з ними
В стороні сій бусурменській?

Пропускають зимний вітер,
Наче плетева венецькі,
Кожна жилочка тріпоче...
О, зрадливі плащі!

В густій, білій сітці снігу
Служка бігає маленький,
Наче рибка, що попала
Необачна в клятий невід.

Се так гріється хлоп'ятко—
Вірить в кров палермітанську,
Що кружляє в нього в жилах,
Більш, ніж в той чужий вогонь.

І не чує, як гукають
Старші: «Ти чого снуєшся?
Чи тобі немає діла?
Що за капосне створіння!..»

А від злости та натуги
Ніжна мова італ'янська
Так спотворилась, мов хижих
Прибережних чайок крик.

Та дарма, він звик до того,
Звик до лайок і до чайок,
Він не думає про теє,
Він зовсім про інше марить:

...Ось він вернеться додому
І на сонці серед площі
Буде грати лепсько в паці,
А виграна все за ним!

Потім вкупі з товариством
У гарячий порох ляже

Серед вулиці, так просто,
І почне плести, плести...

Аж роти пороззявляють
Кекко, Джанні й Паоліно,
Бо вони всьому повірять
Тії «раки сухопутні».

Вже ж він їм накаже дива!
І про зміїв попідводних,
І про турків-людожерців,
Про Великого Могола.

А вони йому за теє
Найсолодших помаранчів
Залюбки дадуть, накравши
У єпископа в садку...

Тут його матрос по плечах
Стусонує, заклявши люто:
«А не підеш ти з дороги?!
От душа без покаєння!»

Поруч з іншими покірно
Сів малий коло багаття
І простяг, мов на молитві,
До вогню ручки тоненькі.

Постать згорбилась легенька,
Смагле личко посмутніло,
Лиш в очах перебігають
Ясні блиски від багаття.

Ох, коли-б скоріше, хлопче,
Мрії ті твої справдились,
Бо й на їх позаздрить може
Якийнебудь злий божок...

IV. МРІЇ В БУРЮ.

Лежу самотна в накритті важкому,
Від холоду чим можу боронюся,
Щоб не впинався в тіло пазурами,
І бурю слухаю...

Як тонко свище

Шнурок від лота, мов співає пісню,
Стерно рипить, мов голосом старечим
На бурю скаржиться, на трудну путь.
Машина бухає і стогне важко,
Мов велетенські груди в агонії...
Вже другий день блукаємо по морю,
Втерями шлях, од берега відбились.
Ніхто не відає, куди нас кинуть
Свавільні хвили. І здається часом,
Що так судилось плавати довіку,
Як мореходцям проклятим в легенді.

.
Закрию очі, сплю—не сплю, і марю.
Здається, мов би мчу я у санках
По сніговім шляху, так швидко-швидко,
З замета на замет, з гори в долину.
Рипить сніжок, співає полозок,
Санки летять під білії намети
Ялин лапятих, поміж колонати
Струнких, поважних сосен, через ріки
У сталь заковані. Шугає вітер,
А сніжні зорі все мені цілують
Чоло гаряче. Без ваги лечу
В шалену сніговицю на погибель...
В діл з кручі раптом кинулись санки...
Ох!.. Прокидаюсь. То міцніє буря.
Гудок ридає, гасла подає.
Стук, брязкіт, падає, що може впасти,
Ніхто вже її не вважає—хай там гине!—

Всяк сам неначе краб держиться чіпко...
Блиснуло сонце, але хвилі чорні,
Мов крила птаства хижого... А далі
Покрила все сліпа та біла луга.

І знов я трачу тямок в тяжкій мрії.
...Се я лечу на дикому коні.
Упала охляп і держусь за гриву.
Кінь скаче вчвал що сили є, що духу.
Я чую, як у ньому серце б'ється,
От-от розірветься... Ой, коню, швидше!
За нами мчить зле-лютая погоня.
Якась орда велика, незчисленна,
Вона гукає, гоготить, регоче
Злорадим сміхом, людодьським. Чорна,
Страшна орда... Ой, коню, коню, швидше!
Чи то не кулі тонко заспівали?
Що гримає? Чи грім, чи гаківниці?
Що так сичить? бичі з живих гадюк?
Боюся озирнутися. Боюся
Зомліти, як углежу їх обличчя
Бридкі та дикі, щоб з коня не впасти
І не достатися їм на поталу...
Гей, коню, вчвал!.. Перелетіли црірву.
Орда за нами. Ой, вона ще ближче!
От зараз кинеться і нас розірве,
І вип'є миттю нашу кров гарячу,
І чорним роєм наші трупи вкриє...
Спіткнувся кінь! Упав... Ой, мрії-мари!..
Страшніші ви, ніж ся справжня буря.
Вже буду краще так, без сну лежати,
Дивитимусь. як тут по білій стелі
Від бурних хвиль перебігають тіні,
Чекатиму, чи не заблісне промінь,
І буду слухати без марних жахів
Потужний моря спів, та й—будь що буде.

V. ЗЕМЛЯ! ЗЕМЛЯ!

Земле чужая, яка ж бо ти рідна для мене!
 Мати-землице, рятуй свою бідну дитину!
 Зрадило море мене, за любов заплатило знущанням.
 Чуєш? і досі радіють з жарту лихого чайки.
 Що ж се? я бачу—і ти постраждала від зради?
 Пишна земля візантійська наче вдова в простих шатах,
 В тяжкім покрові снігів тихо сумує, бо сонце,
 Сонце кохане її—полюбило сперечницю хмару...
 Мати-землице, потішся! Нехай там зрадливого друга
 Звабила інша на час,—діти з тобою zostались,
 Лихо і зрада, і горе, все їх зближає до тебе,
 А як доповниться чаша—вернуться в надра твої.
 Щастя такого не має. мати-людина ніколи.
 Ти щасливіша над всіх. Земле, радій і цвіти!

Чорне море коло Анатолії.
 15—21. I, 1911.

VI. ЕПЛОГ.

Хто не жив посеред бурі,
 Той цїни не знає силі,
 Той не знає, як людині
 Боротьба і праця милі.
 Хто не жив посеред бурі,
 Не збагне журби безсилля,
 Той не знає всеї муки
 Примусового безділля.
 Як я заздрила тим людям,
 Що не мали відпочинку,
 Поки їх нелюдська втома
 З ніг валила на часинку!

День і ніч—вони на варті,—
Довгий труд, коротка зміна.
День і ніч—вони в роботі,
Аж німіли руки й спина.
Певне їм тоді здавалось,
Що немає гірше муки...
Ох, борці, якби ви знали,
Що то є безсилі руки!
Що то є—лежати тихо
Мов сумний розбигок долі
І на ласку здатись бурі
Та чужій сназі і волі.
Що ж зосталося такому?
Тільки думати-гадати...
Ви, борці, прийміть сі думи.
Більш не маю що вам дати.

176.

НА РОКОВИНИ.

Не він один її любив.
Відавна Україну
Поети славили в піснях,
Немов красу-дівчину.

Від неї переймали сміх
І жарти, і таночки,
Її байки, немов квітки,
Сплітали у віночки.

Той в ній давнину покохав,
Той мрію молоденьку,—
Він перший полюбив її,
Як син кохає неньку.

Хоч би була вона стара,
Сумна, змарніла, бідна,—
Для сина вірного вона
Єдина, люба, рідна.

Хоч би була вона сліпа,
Каліка, недоріка,—
Мов рана ятриться в ньому
Любов його велика.

Вкраїна бачила не раз,
Як тії закоханці

Над вечір забували все,
Про що співали вранці

І, взявши дар від неї, йшли
До іншої в гостину;
Вони не знали, що то є
Любити—до загину.

Він перший за свою любов
Тяжкі дістав кайдани,
Але до скону їй служив
Без зради, без омани.

Усе знесла й перемогла
Його любови сила.
Того-ж великого вогню
І смерть не погасила.

1911.

177.

ХВИЛЯ.

Хвиля йде,
вал гуде—
білий, смілий, срібний, дрібний,—
нападе
на сухеє баговіння,
на розсіпане каміння,
білим пломенем метнеться,
стрепенеться,
скине з себе все, що ясне,
й гасне...
Хвиля смутна,
каламутна,
вже не ясна, вже не біла,
відпливає посумніла,
мов до гробу,
і з плачем до себе горне
баговіння тьмяне, чорне,
мов жалобу.
І зітхає,
і втихає,
риє в море величезне
й чезне...
Чи вона
йде до дна?
Може буде там покійно,
мов рабиня, тихо, вірно,
колихать малі молюски,

гаптувать прозорі луски,
на коралі класти карби,
вартувати морю скарби,
і слугою
під вагою
там вона до віку стане
й не повстане?..
Чи полине
межи сестри, межи млі,
вільні хвилі,
розтечеться, розпливеться,
знову сили набереться,
потім зрине—
і гучна,
і бучна
переможно вгору сплесне
і воскресне?

178.

КАЗКА ПРО ОХА-ЧАРОДІЯ.

В тридев'ятім славнім царстві,
Де колись був Цар-Горох,
Є тепер на господарстві
Мудрий пан, вельможний Ох.

Сам той Ох на корх заввишки,
А на сажень борода,
Знає край і вдовж і вширшки,
І кому яка біда.

Чи хто правий, чи неправий,
Чи хто прийде сам, чи вдвох,—
Всіх приймає пан ласкавий,
Тільки треба мовить «Ох!»

На зеленому горбочку
Спершу він людей приймав,
Потім сів у холодочку,
Звідти голос подавав.

А як зранку то й до ранку
Стали люди обридать,
Ох зробив собі землянку,
Оха більше не видать.

Але хто те місце знає,
Де трухлявий пеня і мох.

Той приходить і волає,
Або й тихо каже «Ох!»

Хоч би навіть ненароком
Теє «ох!» промовив ти,
Знай, що вилізе те боком,—
Вороття вже не знайти!

Бо затягне з головою
Трясовиця мохова
І з душею, ще живою,
Під землею похова.

Під землею ж там—палати,
Де вельможний Ох сидить,
Гарні, пишнії кімнати,
Срібло-злото скрізь ряхтить;

Дорогії самоцвіти,
Наче зорі, миготять,
Скрізь заморські дивні квіти;
По клітках пташки сидять;

Золотії грають рибки
В кришталевих скриньочках;
І ведмеді ходять дибки
В рукавичках, жупанках.

Враз тебе там обморочать
Блиск і пахощі мідні,
Попугаї заторочать
Приказки якісь дивні.

І безглузді очі втупить
В тебе рибка, мов чига...
Тут ведмедів гурт обступить,
Кожен лапу простяга,—

Той бере тебе за руку,
Той торкає за плече;

Боронь Боже ворухнутись!
Кров одразу потече.

Бо крізь білі рукавички
Враз проб'ються пазурі
Гачкуваті, мов гаплички,—
Так і вп'ються, мов щурі.

То ж, коли вже раз попався,—
Наче в пастку бідна миш,—
То сиди, мов прикувався,
Не рушай, мовчи та диш!

Вийде Ох: «Вітай в гостині!
Чи волієш нам служити?
Чи волієш, може, нині
Головою наложити?»

Скажеш: «Я служити не згоден»,—
Зараз цок тебе в лобок,
Якщо ти носить не годе
Рукавички й жупанок.

Стань на службу—подарують
Рукавички й жупанець,
Привітають, пошанують,—
Тільки ж там тобі й кінець!

Вічно будеш пробувати
У підземному дворі,
Більш тобі вже не видати
Ані сонця, ні зорі.

Де поткнешся—всюди брами,
Під замком та під ключем...
Десь далеко хтось часами
Озивається плачем.

Спів на плач відповідає,
Плач на спів, так без кінця...
Кажуть, бранка там ридає,
Жде юнака-молодця;

Коло неї там Жар-птиця
Співом душу, потіша,
Та сумна міцна темниця,
Смутна в дівчини душа.

Якби хтів їй волю дати
Хто з хоробрих юнаків,
Мусить перше розрубати
Сімдесят ще й сім замків...

Вже вам казка обридає?
Що ж! хто має «кладенець»,
Хай замки ті розрубає,—
Буде казочці кінець!

179.

ІТАЛІЙСЬКА НАРОДНЯ ПІСНЯ.

(Переспів).

Тебе не бачу, хоч вікно низенько,
Недобра мила! З туги я загину.
Як свічка яра, так пала серденько,
Коли на ймення кличе хто дівчину.

Ой подивись на сніг, ти, горда мила,—
Холодний сніг і той дається в руки,
Ти ж бачиш добре, що мене зв'ялила,
Чом не рятуєш від тяжкої муки?

Хотів би я хорошим стать на вроду,
Під ганками гукав би серед міста,
Як ті, що продають холодну воду:
«Мої красуні, ось водиця чиста!»

Спитала б може люба гордівниця:
«А хто цей красень, що іде з відерцем?»
Я б гречно відповів з тремтячим серцем:
«Кохання сльози це, а не водиця!»

ГРАФ ФОН-ЕЙНЗІДЕЛЬ.

Чого в пишнім замку ні в однім вікні
 Всю ніч аж до ранку не гаснуть огні?
 Чи граф фон-Ейнзідель гуляє?
 Так чом же ні співів не чуть, ні музик,
 А зрідка чувати приглушений крик?
 Чи граф фон-Ейнзідель вмирає?

Ні, граф фон-Ейнзідель і жив, і здоров,
 Йому тільки в жилах бентежитьсь кров,
 Думки не дають йому спати.
 І вдень він даремне розваги шука,
 А потім по ночах марою блука,
 Обходить всі залі й кімнати.

Що гляне в вікно, то зустріне пільму
 І марища в вічі заглянуть йому;
 Він мусить заплющити очі,
 Та з думки не гинуть обличчя бліді
 І постаті згорблені, тонкі, худі,
 Старечі, дитячі, жіночі...

Ті самі, що бачить він вдень навспражки:
 Усе то піддані його й двораки,
 Все слуги «від бога надані».
 Чого ж вони хочуть? Що винен він їм?
 Що він заподіяв підданім своїм?
 За щó його мучать піддані?

Він з божої волі, не з власної, пан
І катом ніколи не був для селян,
І панщина в нього лагідна.
Малії відбутки і легкі чинші,
Він з світа не звів нічиєї душі,—
За щó ж ся кара негідна?

Чому ж як він ступить на замковий двір,
У кожних очах зустрічає докір,
Мов Каїн, що вбив свого брата?
Як піде на лан, де жінці його жнуть,
Здається, жінці його мовчки кленуть:
«Бодай тобі наглая страта!

Ми тут мов у пеклі за душу твою,
А ти розкошуєш неначе в раю!
За щó тобі тії розкоші?
Така хіба воля небесна була,
Щоб кмет їв свій хліб тільки в поті чола,
А ти їв і дарма й за гроші!»

Бренять день і ніч ті мовчазні слова,
Болить від них серце, болить голова,
Немає потіхи нізвідки.
Граф пити покинув червоне вино—
Підданською кров'ю відгонить воно—
Не милі напитки й наїдки.

І ворогом стала графиня—жона,
Турбот свого пана не тямить вона,—
Для неї то марні розмови!
Спокійно живе серед панських вигод,
Йї тільки на думці пишніота клейнод,
Забави, турніри та влови.

У неї працюють в покоях дівки,
Все шати гаптують, мережать хустки,
Нанизують перли дрібненькі.

А графові страшно тих гарних річей:—
«Жона бере світло дівочих очей,
Щоб з нього робить витребеньки»...

Був син-одиначок, мале пахоля,
Тепер він за пажа в дворі в короля,
Бо так забажалося графині.
Відколи в столицю подавсь його син,
Зостався Ейнзідель, як палець, один
У замку своєму, як в пустині.

З кімнати в кімнату, з палат до палат
Як тінь сновигає нещасний магнат.
За ним мов слідкують очима
Суворі портрети з золочених рам.
Аж граф затремтить і зупиниться сам,
Бо холод пройде за плечима,

І руки тремтячі до їх простяга
І так серед тиші у голос блага:
«Скажіть мені, предки велебні,
Хто дав мені панства непрошений дар?
І як мені скинуть сей прикрий тягар,
Сі пута, для духа ганебні?»

Мальовані очі, мов справді живі,
Йому відмовляють: «Ми всі вартові
Твого предковічного права,
Ми лицарі всі без догани й страху.
Ми в серці ховали не марну пиху,
А цноти, що зрощує слава.

«Глянь, всі ми—закуті в залізо борці,
Або посивілі в науках ченці,
Ми світочі свого народу.
За нами спокійно жили орачі,
Бо ми боронили і вдень і вночі
Плоху гречкосійську породу.

Лицарські повинності—гірше ярма,
Ти скинуть їх прагнеш тепер? та дарма!
 У кров переходить лицарство!
Поглянь у свічадо,—чий погляд зорить
З очей твоїх чорних та гострих в сю мить?
 Чи є ж проти спадку лікарство?

Якби ж ти той спадок в собі поборов,—
На тебе повстане вся предківська кров
 І буде змагатись запекло.
З твоїх пориваннів не буде пуття:
Хто так на розпутті прожив все життя,
 Не піде ні в рай, ані в пекло»...

181.

ЛИСТ ДО БРАТА МИХАЙЛА.

Которого єь там марта
У 90-й рік!
Сьогодні дням і числам
Я загубила лік.

Михайлику мій любий!
Я зважила собі
Сьогодні написати
У віршах лист тобі.

Перо й чорнило маю,
Натхнення лиш нема!
А надо мною муза
Стоїть, як стовп, німа.

Ї лихім гуморі муза,
Так само, як і я,—
Прив'язана за ногу
Фантазія моя.

Ба, що ж робить! не всім же
На світі вільним быть,
Століття люди б'ються,
Щоб воленьки здобуть!..

Коли ж «принципіально»
Питання розбирать,
То видно, що не варто
Над ним і сумувать.

Філософи новітні,—
Ти, я та пан Максим¹—
Давно вже порішили
З питанням мудрим сим.

На чім тоді ми стали,
Ти знаєш сам здоров.
Отож нема потреби
Про те казати знов².

Вернусь на ґрунт «реальний»,
До ближчих, власних справ:
Учора мене папа
Як слід у шори вбрав!

Вночі тепер сплю мало
І ледве сліз не ллю,
А вдень зо всієї сили
Об землю лихом б'ю.

Могла б про «сміх крізь сльози»
Згадати я при сім,
Але вже ся тема
Давно обридла всім!..

Але переконання
Я здобула святе:
З принципів трьох найкращий
Єсть принцип—Liberté!

¹ «Пан Максим»—очевидно Максим Славинський, юнацький приятель сестри і брата, спільник Лесин у перекладах з Гайне.

(Редакція).

² Коли мені pomoже
Аполло, ясний бог,
Зложу я на сю тему
Чудовий «тріялог».

Тепера справоздання
З життя свого здаю:
Приїхавши, я три дні
Жила, як у раю.

Три дні мені ні в чому
Ніхто не заважав,
Була собі я вільна
Від всяких прикрих справ.

Тепер мені здається,
Що то було у сні!
Тепер мені настали
Години навісні...

Еге ж!—Переписала
Я Гайнові пісні,
Сиділа, як заклята,
Над ними я три дні.

Вже можу я сказати:
Grâce à Dieu c'est fini!
Бо вже та переписка
Увірилась мені.

Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе,
І як допоможуть музи,
То подолаю все.

Перекладу найперше
Елегію *Lucie*,
Там *le mie prigioni*,
А там і «ночі» всі.

Помучитись прийдеться
З усім тим не на жарт,
Але ж «козацька слава»
Теж чого-небудь варт!..

Коли-ж на мене прийде
Годинонька така,
То мушу написати
Шонебудь для «Дзвінка».

Ну, як же там «Плеяда»,
Як справи йдуть у нас?
Чи «Музи співодайні»
Навідують там вас?

Чи будеш ти писати
«Нечімнеє» своє?
А може воно досі
Написане вже є?

Conseil législatif наш
Чи він вже де зібравсь?
І як там делегат наш
На йому пописавсь?

Однак, про сеє довго
Прийшлося би писати;
Вже до твого приїзду
Прийдеться подождати.

Коли ви там зберетесь,
То там судить—рядить,
Для нашого видання
Обложку встановить.

Вже мушу я кінчати,
Вже годі віршувати,
Бо починає теми
Для віршів бракувати.
Прости за «schlechte versen»
Без толку, без пуття,—
Тепер моє писання
Таке, як і життя.

Коли ти жірондістів
Побачиш наших де,
Скажи їм, що усіх їх
Vita Charlotte Corde.

Тепер, мій любий брате,
Мій друже, прощавай,
Та з Київа додому
Хутенько прибувай.

Твоя сестра Лєся.

P. S. А знаєш, що недавно
Оце я утяла?
Die Armesüderbluше
Таки перемогла!

Еп і л о г:

...Але вже годі мі співать
Позаяк музи співодайні
Не хтять натхнення мі всператъ.

ПРИМІТКИ ДО II ТОМУ.

З пропаших років. (Цикл).

93. I. Я знаю, так, се хворіі примари...—Д, 90; Н, II, 201—
без змін.

94. II. Обгорта мене туга...—Д, 91; Н, II, 202, без змін.

95. До товариша.—Д, 92; Н, II, 204—без змін.

96. Як дитиною бувало...—Д, 93; Н, II, 205—без змін.

97. Романо.—Д, 94; Н, II, 207—без змін.

Сльози-перли. Цикл. (В «Народі» р. 1897-го, де цей
цикл друковано вперше, цикл має назву «Ридання».

98. I. Сторомонько рідна, коханий мій краю...

«Народ», 1897 р., ч. 7; Н, I, 29.

99. II. Україно, плачу слізьми над тобою...

«Народ», 1897 р. ч. 7; Н, I, 30.

В рукописові, з яким ми знайомилися, маємо ще дві до-
даткових строфи, що їх при подвійному друкуванні пере-
нущено.

Після першої друкованої строфи (після слів «...невелика
послуга») в рукописові є така строфа:

Чи я-ж би такої бажала роботи?

Чи я-ж би терпіла брудкі твої пута?

Багато у серці моїм і одваги її охоти...

Та ти-ж у кайдани закута!

Так само, після третьої друкованої строфи (після слів
«...веселого слова здобути») в рукописові така додаткова
строфа:

От знову ридання оті навіснії

У грудях мені закипають.

Оїі доле! невже сі ридання тяжкі, голоснії

Отак подаремне лунають?

100. III. Всі наші сльози тугою палкою...

«Народ», 1897 р. ч. 7; Н, I, 30. «На крилах пісень», року

1904-го цього циклу з трьох поезій зовсім не вміщено,— очевидно з міркувань цензурних.

Кришталі відгуки. (Цикл).

101. I. Імпровізація.—Д, 94. Н, II, 208.

102. II. Уривки з листа. (До І. М. Стешенка).

Ів. Матв. Стешенко—видатний культурний діяч український передреволюційної доби, приятель і близький товариш Лесі. З нею вона працювала в соціал-демократичному гуртку. Народився р. 1873 в Полтаві, виступив на літературне поле, як поет, у дев'яностих роках; його збірники віршів—«Хуторні сонети» (р. 1898), «Степові мотиви» (1901 р.). Переклав Овідієві «Метаморфози» та Шіллерову «Орлеанську Діву» українською мовою; залишив дві наукових монографії «Поезії Ів. Котляревського» (р. 1898) та «Історія української драми», том. I. р. 1908). Був одним з видатніших київських педагогів, року 1918-го, в часи «тимчасового уряду», був першим українським міністром народньої освіти. Забитий того-ж року, 1918-го, в Полтаві грабінниками. В молоді роки, в часи приятелювання в Києві з Лесею Українкою, мав великий вплив на українську радикальну молодь.

«Уривки з листа» друковано:—Д, 95; Н, II, 210.

В рукописові тієї поезії є великі її цікаві варіанти; наводимо їх тут.

Після 24-го рядка друкованого тексту («поважних, високих...», після чого йде рядок крапок, що відзначає перепуск) йде:

...поважних, ставних.

Поки я дивлюсь на море, гадаю, що й я така вільна,
Як хвиля білява, (що весело сонцю киває),
(Голівкою ясною, з темною синяви моря).
Оглянусь на гори, що з півночі світ заступили
(Суворою тінню),
І тень мені дужку покриє,
І раптом прокинеться спогад,
Що я не на волі, а тільки ланцюг мені довгий
На час, на годину дала моя доля лукава,
Дозволила (глянути) вийти за темну гір огорожу,
Немов за ворота турми і глянути втомленим оком
На вічне вільне море.

(Нема в мене сили) Коли б мені сила, щоб раптом ланцюг
розірвати,
Схопити човен-дупогубку і легке подвійне весельце
І швидко, мов чайка морська білокрила, полинуть по хвилях
Геть за далекий обрій, звідки сонечко сходить
В новії незнані світа,
На іншу долю й долю!..
Марнії мрії! За кожним моїм (прудким) неособачним,
незміреним рухом
Бряжчить невидимий ланцюг і болем до'кості мене протинає.
Гай-гай, не розірвеш його,
Не такий його майстер кував (!)..
[Щоб моїм недотепним рукам розірвати.
(Хіба) тільки час,—він усякі замки розбива!—
Сю кормигу розіб'є й мене вкупі з нею..
Ось які тіні, товаришу, кидають гори на мене,
Дай вам Боже ніколи не знати (таких) сих тінів
І не ходити у хмару повитим (по ясному світі) по світі
веселім.
Ні, ви не з тих, що живуть у тумані!.

25-й рядок: Я тільки що знов прочитала
Ваш дужий, неначе у (зброю) крицю
закований міцно узброєний вірш,
Чим же за нього віддячити вам, побратиме?
(Притчу) Байку хіба розкажу...

34-й рядок: ...наче килим розкішній,
(Вище облади тієї ми стали)
Ось уже й лаврів, поетами люблених, пишних
магнолії не видко,
(Ось поминули останню фалангу...)
(Темних), ані струнких кипарисів...

39-й рядок: ...та борвію звиклі,
(Далі) Але її вони (не здолали ніти вже) вже
зостались далеко за нами,

41-й рядок: ...нам у дорозі,
(Потім каміння само)
Потім не стало і їх.

43-й рядок: (Сіре) (Жов...) (Біла) Крейда, (і сіра) пісок,
червонясте і сіре каміння
(Геть) Скрізь по над шляхом нависло неплідне.

54-й рядок: І краплі (великі) роси самоцвіт(ні)ом
блищали на дні,
(Камінь пробила вона, той камінь)

(Де) (Наче сльози щасливі)
Камінь пробила вона, той камінь, що все
переміг...

60-й рядок: І (добуватися чести) шанувати її більше
пишного лавру.
Чи не зроста, побратиме, та квітка у вас
на стіні?

Взяті в квадратіві дужки 7 рядків (від слів «щоб моїм недотепним» до «живуть у тумані» в рукописові закреслено. Останній рядок рукопису («Чи не зроста»...) не закреслений але в друківаних текстах його немає.

Леся Українка, друкуючи цю поезію під заголовком «Уривки з листа», пропустила 28 рядків, дуже цікавих та характерних для неї, але, очевидно, визнаних за надто особисті. В якому тексті одержано цього листа І. М. Стешенком, нам досі довідатися не вдалося.

103. III. Східня мелодія. «Літ.—Н. В.», р. 1898, кн. II; Л. 97; Н, II, 213, без змін.

Ця поезія в рукописові має низку значних варіантів. Наводимо їх тут.

- 1-й рядок: (Гори палали багрянцем і золотом)
Гори багрянцем кривавим спалахнули,
2-й „ (З сонцем західнім, червоним прощаючись)
З промінням сонця західнім прощаючись
3-й „ Так моє серце (спалахнуло тугю)
(...колись загорілося)
...жалеж загорілося,
5-й „ (Білої чайки)
Геть по над (морем, над синіми хвилями)
...(синіми хвилями моря)
...морем над хвилями синіми
7-й „ (Де тебе мають шукати на безвісті)
(Марно шукають тебе на чужині)
Де тебе мають шукати на безвісті
8-й „ Любий мій, (мислі) думи мої бистрокрилі.

Далі написано два рядки і закреслено так старанно, що можна розібрати тільки перше слово першого рядка «Чорний»... та останнє слово другого рядка—«обгорнулося».

Після цих закреслених рядків іде в рукописові дві додаткових строфи, що не ввійшли у друкований текст:

Різні тепер нас моря заколихують,
По межі нами країни просторі,
Що-ж розлучило нас? хвиля противная,
А чи тумани морські, непрозорі?

Весла, стерно і вітрила могутні
Можуть боротися з хвилею кожною,
Яснеє світло на щоглі запалено
Світить зорею у тьмі переможною.

В дальшому тексті поезії такі рукописні варіанти:

- 10-й рядок: (Милий,) твого вороття (сподіваючись)
Любий, твого вороття дожидаючись
- 11-й „ (Світло на щоглі у мене запалено)
(Поки-ж віщує: ми з милим зострінемось)
Хай він просвітить (по хвилях) доріженьку
Хай він просвітить по морю доріженьку,
- 12-й „ (Знайнеш його ти) з чужини вертаючись
Щоб не зблудив ти, з чужини вертаючись.
- 13-й „ (Доле моя, скільки сліз маю вилити,
В горі твого вороття дожидаючись)
(Поки ти вернешся, буду ходити я,
Буду твого вороття дождатися)
Світе мій! буду тебе дождатися,
- 15-й „ (Я)посажу кипарисову (гілочку)
(дереце)
(гілку)
І посажу кипарисову гілечку
- 19-й „ (Вище, ніж всі мінарети високі)
(Вище над всі мінарети він виросте)
Здійметься він над всіма мінаретами.

У вид. «На крилах пісень» 1904 р. дату поставлено:

«Ялта. 27/І. 1897». Мабуть, це помилка, бо в рукописові рукою Лесі Українки стоїть: «5 ноября, 1897. Ялта».

104. IV. Мрії. «Л.—Н. В.», 1898, ч. II; Д, 98.

В Н. II, 215—без останніх сьоми строф, можливо—з причин

цензурних. Майже всі критики Лесі Українки відзначали цю поезію, як надзвичайно характерну для її активних, протестуючих настроїв, наводячи вирази: «Убий, не здамся!» та

Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!

Рукопис цієї поезії дає багато цікавих варіантів, важливих для розуміння творчого процесу Лесі Українки. Подаємо далі їх.

- 5-й рядок: Тільки дивно, (не герої)
Тільки дивно, що не принци
- 6-й „ (Перемогою) укриті
Таємницею укриті,
- 8-й „ (Поривали моє серце)
Розум мій очарували.
- 9-й „ (Інші образи, смутніші)
(Я дивилась крізь давнину,
Мов крізь чорні серпанки,
На кривавих, подоланих,
На блідих закутих бранок).
Я дивилась на малюнках...
- 12-й „ (Кажуть гордо так: «здавайся!»)
Промовляють люто: «здайся!»
- 15-й „ (Під копитами румака)
До землі прибитий списом...
- 16-й „ (Шопотів) Говорив: «Убий не здамся!»
- 18-й „ Той (одважний) завзятий пишний лідар,
- 21-й „ (Ох, як серце поривала)
Тільки серце чарувала...
- 24-й „ (Та заставить жити—ні)
(Та примусить жити—ні)
Але жити не примусиш!
- 27-й „ Але (шум) гомін вод весняних...
- 28-й „ Не забудеться повік.
- 29-й „ (І тепер, коли недуга...)
(Часто він мені лунає...)
Він було мені лунає

- 30-й рядок: У безсонні (тихі) довгі ночі
- 31-й „ (І еднався так непевно)
І еднається так дивно
- 33-й „ [«А коли недуга в мене
Тихий стогін виривала,
(Він бренив, немов пригровка)
Мов пригровка, був той стогін
До легенд середньовічних»].
(Стеля) мріє стеля надо мною...
- 35-й „ (А гілки плюща сплелися)
А гілки квіток сплелися
- 38-й „ (Червонясте світло впало)
(Світло падало червоне)
Червонясте світло впало...
- 45-й „ (Хто се жалібно так стогне,
Що за гуки тут у хаті?
Жалібні такі та хворі?)
Чи се лютий бізь у мене...
- 48-й „ (Щастям зраджений у бою)
Знемагаючи на рани.
- 49-й „ (Щастя зрадило у бою
Незрадливого юнака)
«Хто живий у сьому замку?
- 59-й „ (Не за рідний край пролита
Нащо кров...)
Будь проклята кров ледача,
Не за рідний край пролита!
- 62-й „ (Ох, коли б загоїть рани)
(Ох, коли б одужать швидче)
Ось воно все голосніше...
- 69-й „ (І здається мені...)
І не раз мені здається,
- 80-й „ Дикий гомін (бойовиська) з бойовиська.
- 81-й „ [«І холоне серце в грудях,
Так, немов я кров стеряла,
Але поки я притомна,
Стогін мій не залунає.

- Стогін мій не залунає,
 (А скоріше) Залунає гучний поклик:
 «Хто живий? Зійди на вежу!»]
 Так і хочеться гукнути,
- 82-й рядок: Наче лідар мрій дитячих:
 83-й „ «Хто живий? Зійди на вежу,
 88-й „ (Хай джерелом...) (Одніми) Хай мені від-
 криють жили,
 89-й „ (Хай мені джерелом) Хай джерелом кров
 полетється,
 92-й „ (Не за рідний край пролита)
 (Хай вона за чесний стяг...)
 Не за чесний стяг пролита!

Двічі вжиті «квадратові» дужки зазначають рядки, що їх закреслено в рукописові.

105. V. Зимова ніч на чужині. „Л.-Н. В., 1898, ч. V; Д, 101; в Н. П, 218 відкинута 20 рядків. (Від рядка «Нема нам з тобою»... до рядка «Прошу тебе, свіжої рани не руш!»—включно).

В рукописові маємо низку варіантів та цікаву кінцеву строфу, що її потім закреслено і в друкованому тексті немає. Подаємо їх:

- 1-й рядок: (Розваж мене, Музо, моя чарівниця)
 Розваж мене, Музо, моя ти порадо
- 2-й „ (Так тяжко, так гірко на серці мені)
 Так важко в сей вечір на серці мені!
- 4-й „ (З'являлась) .Летіла на поклик мій в крації
 дні.
- 5-й „ (Не я забарилась, а ти зажурилась)
 (Дарма нарікаєш, не я забарилась)
 Дарма нарікати! не я забарилась
- 6-й „ (Мовч...) (Край тебе я часто стояла, ждучи)
 Я часто край тебе стояла, ждучи
- 8-й „ (Безмовно) Самотно, мовчазнії сльози ллючи.
- 11-й „ (Мов дикая птиця, що кожну хвилину)
 Мов хижая птиця, засне на хвилину
- 12-й „ І (то) зо сну її кожний шелест ляка.

- 13-й рядок: (Настрой свої струни) Настрой свою ліру
гучну, невидиму...
- 14-й „ (Струна струні...) (Одна одній) Струна струні
стиха нехай промовля...
- 19-й „ (В гаю розцвітають квітки)
Усе відживається знов,
- 35-й „ (В той час, коли (ви) інші усі танцювали)
В той час, як навколо усі танцювали...

Остання строфа друкованого тексту має в рукописові інший вигляд: є варіанти, а крім того—слова останніх двох рядків належать не авторові, а Музі:

(Тепер) нехай мої думи (крилаті) й садочки квітчасті
Заснули, оковані спом зимовим.

Муза.

(Пісні) (Тоді наші) На весні і співи, і квіти, гранати
Огнем запалають новим яскравим.

І після цих слів—ще додаткова строфа — відповідь автора Музі:

О, Музо, ти знаєш потужні чари,
Тремтить моє серце, як в ліри струна,
Ще гори повиті в зимовій хмарі,
А в серці моєму співає весна.

Після цього всі вісім рядків закреслено і залишено ту редакцію в чотири рядки від імені автора, що звичайно друкується. Дата поезії відрізняється від зазначеної в «На крилах пісень» в рукописові—«29 грудня 1897 р. Ялта», в збірникові—5 грудня.

106. VI. Іфігенія в Тавриді. Д, 106; Н, II, 223, без змін.

107. VII. Весна зимова. «Л.-Н. В.» 1899 р., ч. II (друковано як ритмовану прозу), Д, 113; (передруковано повністю тільки як вірші). Н, II, 232. В цій збірці, через цензурні вимоги, перепущено рядок 11-й з кінця («Брами з важкими замками, сторбжу її високу ограду») та 9-й з кінця («Що, коли ви не спите в дню хвилину»), а рядок 10-й з кінця — змінено так: «А за оградою—вас, мій товаришу бідний...»—замість—«мій товаришу, в клітці тюремній...»

108. Порвалася нескінчена розмова... «Л.-Н. В.» р. 1898, ч. X; друкуємо повний текст з 10 строф з цього видання,

«Думи і мрії»—без шостої строфи („І там, де на всьому лежить печат мовчання“ і т. д.), також без восьмої строфи («Коли б могли вони...» і т. д.)—очевидно, з обережних міркувань можливості переправити книжку на Наддніпрянську Україну. В Київському виданні «На крилах пісень» (Н, II)—цієї поезії зовсім не вміщено—так само, очевидно, за її тодішню «нецензурність».

109. У пустині. «Л.-Н. В.» 1899 р. ч. II; кінець поезії тут подано в трохи іншій редакції, а власне:

Умер пророк—на нас мов грім ударив!
Замість проводиря осталась тільки мрія,
Далека, наче марево в пустині—
Тепер ми вже не боїмося кари,
Бо гіршої над ту, що знаєм ми,
Сам грізний бог Адонаї не має!
Ходім! А чей це гіркеє страждання
Нашадкам нашим скоротить дорогу
До ясної і певної мети.

(Замість восьми—дев'ять рядків).

Л, 116; Н, II, 235—в редакції, що її подано в тексті.

110. На столітній ювілей української літератури. Л.-Н. В., р. 1899, ч. II; Збірник «Вік»; т. I. К. 1902 (2-ге вид.) Д., 117; Н, II, 237. В цій останній збірці поезію надруковано без останніх дев'яти рядків, кінчаючи рядком: «І батьківським шляхом пішли».

В рукописові є незначні варіанти, а саме:

3-й рядок: Булы „золотыи выкы“, (лапки Л. У., ред.)

5-й „ Въ «мицниихъ сього свита» — й не тилько на гроби (лапки Л. У. ред.)

8-й „ Король самъ спивцямъ роздававъ нагороды,

9-й „ Винъ долю ихъ мавъ у руди;

21-й „ У панськимъ—льцарськимъ гурти...

(Зберігаємо правопис рукопису).

Л. Старивцька-Черняхівська подає такі відомості до історії цієї поезії: «У 1898 році ми бучно одсвяткували Столітній ювілей Української літератури. Для сього свята Леся написала вірш:—«У кожного люду, у кожній країні»; вона не визнавала віршів «rag occasion», але ся тема давно вже зростала в її серці, і вірші Лесині вийшли високо-хороші.

На вечері декламував Їх мій батько. Як зараз, пам'ятаю сей момент. Заля була залита публікою понад береги. Вірні Лесю зустріли рясними аплодисментами. Тоді тато мій спустився з естради і, взявши Лесю за руку, вивів Її перед очі публіки. Се була хороша хвилинка, хороша група! Батько мій мав високу гарну статуру і коли він, старий поет і старий чоловік з довгими сивими вусами, вивів на естраду молоду бліду дівчину, відому вже всім по своїх творах, — загреміли оплески. Довго стояли вони так вдвох на естраді, довго вклонялась схвильована молода дівчина, довго греміли оплески. Се вітала молодь свою любу письменницю і виявляла їй почуття своєї пошани і любови. («Л.-Н. В.» 1913, ч. X, ст. 24).

111. **Зоря поезії.** (Імпровізація). Д, 119; Н, II, 239, без змін

112. **Забута тінь.** Д, 121; Н, II, 243, без змін.

В рукописові — без заголову. Одна з найкращих поезій Лесі Українки, має в рукописові низку цікавих варіантів. Наводимо Їх:

1-й рядок: (Суворий) (величний) Суворий Дант, вигна-
нець флорентійський

2-й „ (Встає із темряви) (скрізь темряву)
(Як ті часи, пісні)
(За ним його пісні)
(Палає, наче світоч негасимий)

4-й (Встає із темряви часів середньовічних.
(Знайшов він Їх) Він Їх знайшов в містич-
нім, темнім лісі...

6-й „ (У тих піснях, як в чорних водах Стікса
Одбилося криваве дихоліття)
(І хто одважився б іти за ним блукати)
(Мій дух не...)

7-й „ Чий дух одважився б іти за ним блукати
(В тому хаосі) По тій дуброві, якби там
між терням...

9-й „ (Збірив співець) (як-би співець) Зібрав спі-
вець мистецькою рукою...

10-й (Не спітав) (Оті квітки, скропив...)
Оті квітки (і спітав) і снів Їх у вінок,
(Скушав його в темних водах Стікса)

- 11-й рядок: Скропив його небесною росою,
 [(Кому ж він виспівав свої пісні
 (Кому ж він виспівав свою найкращу пісню
 (Неї й він) Кому ж він дарував свою найкращу
 мрію-
 Кого він завітчав вінцем такої слави
 (Якого ще) Якою ні одна з жінок ще не пи-
 шалась],
- 12-й .. (Зложив він той вінець) на ранню могилу...
 І подожив на ранню могилу
- 21-й .. (Коли) І хоч зайшло те сонце променисте.
- 23-й .. (Вигнання, й самотині і недолі)
 (Він не забув його її при хатньому багатті)
 А ні при хатньому багатті привітному
- 24-й .. (Скрізь: на землі, і в пеклі, і на небі)
 Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю...
- 25-й .. Він не (знайшов другої) Беатріче
 Він не забув своєї Беатріче
- 26-й .. (Її одну шукав він за життя)
- 29-й .. (І) Бо в тій країні, де він жив душею
 (Її завітчав він) Він завітчав її вінцем
 такої слави,
- 31-й .. (І по^{сльозах} її, мов по росі перлистії
 Пройшла в країну слава Беатріче)
 Безсмертна пара Данте й Беатріче
- 35-й Що стала поміж їх, немов тремтяча тінь,
 Як сон зомлілої людини невиразно?
- 36-й .. (Хто сля жінка) Нема на ній вінця, ні ореола—
- 43-й .. Се жінка Дантова. (Його дружина вірна).
 Другого ймення
- 45-й .. (Зроду вона) Вона не мала власного імення.
- 47-й .. (Вона, як тінь, пішла слідом за мужем)
 Вона, як вірна тінь, пішла слідом за тим
- 49-й (Вона пішла за ним у безвість, на вигнання)
 Вона ділила з ним твердий вигнання хліб
- 51-й .. Серед чужої хати. (Кожний раз) І не раз
- 58-й .. Вона закрила їх (набожною) побожною рукою
- 59-й .. (І на чужині зберегла могилу)

Так, вірна тінь! А де-ж її життя...

60-й рядок: (Де-ж власне щастя) Де-ж власна доля, радощі і горе?

61-й „ (Про те мовчить історія. З...)

Історія мовчить. Але я бачу в думці

65-й „ І довгих як нужда, я бачу сльози... (сльози)...

Данте Аліг'єрі—найбільший поет Італії та один з найгеніальніших світових поетів, народився р. 1265 у Флоренції, помер р. 1321 у Равені. Натхненням мотивом його лірики є його ідеальне кохання до Беатріче, дочки багатого флорентинця Портінарі. Це кохання почалося, коли Данте було 9 років, а Беатріче—8 років, і пройшло через все життя Данте; коли Беатріче вийшла заміж за другого, а року 1291 вмерла. Данте все кохав її та дав дивний і високий образ її в образі Беатріче своєї славетної „Divina Commedia“ (Божествена Комедія). Р. 1295 Данте одружився з Джеммі Донаті, мав від неї двох синів та двох дочок, з яких молодша звалася Беатріче. Року 1302 Данте, що приймав участь у політичній та релігійній боротьбі, був засуджений на смерть і примушений був тікати з рідного міста. Далі він блукав по всій Італії, зазнавши з сім'єю великої нужди, до самої смерті. Він прославив своє ім'я та ім'я коханої Беатріче. Ім'я тої людини, що «ділила з ним твердий вигнання хліб» стало відоме тільки невеличкому колу вчених. Ця несправедлива доля жінки Дантової вразила Лесю Українку і дала їй тему для поезії «Забута тінь».

Твори Данте перекладав на українську мову Вол. Самійленко («Пекло». Частина перша «Божественної Комедії». Десять пісень. «Правда», р. 1892).

113. Прокляття Рахілі. «Л.-Н. В.» 1918, ч. I. Твір відноситься до 1898 року; рукопис має дату, але Леся Українка його ніколи не надрукувала. В «Л.-Н. В.» поему вміщено з такою приміткою редакції: «Поема доставлена до редакції кривними Лесі Українки в листопаді 1917 р. Оригінальний рукопис зберігся в Галичому у матері М. У. Поема не була авторкою остаточно оброблена до друку».

144. Поворот. Д, 120; Н, II, 241 (в цьому виданні відкинуто п'яту, шосту і сьому строфи, очевидно, з цензурних міркувань).

115. Полярна ніч. «Червоний Шлях», 1923 р., ч. II.

116. Години праці. «Червоний Шлях», 1923 р., ч. II.

Обидві поезії—тільки з 1923 року стали відомі і друкуються, як зазначено в примітці у часописові,—«з власного рукопису письменниці без змін». Дата є тільки для поезії «Години праці» (19, X, 1899), але треба гадати, що її поезія «Полярна ніч» відноситься до тих же років. В «Черв. Шляхові» 22-й рядок поезії «Години праці»—читається так:

Заглянуть сивими очима, і всі речі в кімнаті...

Подібного цьому порушення ритму віршу в поезії Лесі Українки ніде не трапляється. Вважаємо потрібним вбачати тут якусь друкарську помилку, бо хоч поезія не була поеткою видрукована, але припустити, що, закінчивши її, Леся Українка залишила рядок такого ритму—трудно. Рукопис нам незнайомий.

сарейські молодії. (Цикл).

117. I. Як Ізраїль діставсь ворогам у колон... «Л.—Н. В.», 1900 р., ч. VIII; «Відгуки», 5; Н, II, 246—усюди без змін.

118. II. грім, зловісний пророче... «Л.—Н. В.», 1900 р., ч. VIII; «Відгуки», 5; Н, II, 247—усюди без змін.

Хвилни. (Цикл).

119. I. Lied ohne Klang. «Л.—Н. В.», 1902 р., ч. I; «Відгуки», 33; Н, II, 265—без змін.

120. II. Свята ніч. «Л.—Н. В.», 1902 р., ч. I.

Тут є додаткова строфа, що її знято в дальших передруках. Після четвертої строфи (після рядка: «І між нами світили пизенько», була ще строфа:

Нам не раз крізь волосся світила зоря,
Мов горицвіт у темному листі,
Наче ми, перепливши небесні моря,
Заквітчалися в краплі сріблясті...

«Відгуки», 33; Н, II, 265—вже без цієї строфи. Оскільки обидві останні книжки редагувалися самою поеткою, ми випустили цю строфу з основного тексту і подаємо її тут; але треба зазначити, що строфа ця нічим не гірша від інших і звертає на себе увагу своєю легкістю та мелодійною прозорістю.

121. III. Ви щасливі, пречистії зорі. «Л.—Н. В.» 1902 р., ч. I; «Відгуки», 35; Н, II, 269—без змін.

122. IV. Талого смігу платочки сивонькі. «Л.—Н. В.», 1902 р., ч. I, «Відгуки», 36; Н, II, 270.

Ця невеличка поезія належить, на загальне визнання, до справжніх шедеврів Лесиної лірики; ритміка поезії надзвичайно пасує до її безнадійного змісту; психологічний паралелізм переведено тут майстерно.

123. Сфінкс. «Відгуки», 45; Альманах «Дубове листя». К. 1903. стор. 67. (Разом з поезією «Ра-Менеїс»—під загальним заголовком: «Єгипетські фантазії»). Н, II, 279—без змін.

В рукописові цієї поезії бачимо варіант другого рядка і відсутність третього рядка друкованого тексту:

2-й рядок: Серед розлогої мовчазної пустині,

В душі раба, що зріс в тяжкій неволі.

Дата поезії в рукописові не 24/чп 1900, як в «На крилах пісень», а 25/чп 1900.

124. Ра-Менеїс. «Відгуки», 47; Альманах «Дубове листя», стор. 68; Н, II, 282, без змін.

Рукопис має деякі варіанти: [сонце...

7-й рядок: Влада цариці була, мов жеруще єгипетське

36-й " Ніл (каламутний) жовтоводий, свята

непрозора річка,

45-й " Арфи сумні голосили, квилли Єгиптянки

співом...

48-й " Ледве на берег пісковатий, там, звідки

видно високі...

49-й " Царські могили (зійшов погребовий той поїзд)

Царські могили, винесли тіло цариці.

53-й " (Квіти в воду покидав)

(Лотосу квіти столочив)

Лотосу квіти стоптав і барку спалив на

кострищі,

57-й " Час летів і пройшли над Єгиптом (століття

століттів) віки незчисленні.

79-й " (Ра-Менеїс уявилась, нетлінно-вродлива

цариця)

Ра-Менеїс підвелася, дивно-нетлінна цариця.

5-й рядок з кінця: Що пролежала віки під єгипетським сонцем (огнистим) жерущим.

2-й рядок з кінця: (Хтс ж мав дочку його люду
знищенню в здобич не дати!)

Правив там холод ворожий і вохкість
байдужа туману...

125. Жертва. «Відгуки», 55. В збірку «На крилах пісень» р. 1904 не ввійшла.

126. Легенди «Відгуки», 57; Н, II, 291, без змін.

127. Епілог. «Відгуки», 7. В збірку «На крилах пісень» р. 1904 не ввійшла.

Одна з найбільш виразних поезій для характеристики соціально-політичних настроїв Лесі Українки. В дій поезії автор порівнює бадьоре покоління української молоді років революційного народництва з млявою, безпорадною та пасивною молоддю свого покоління, що воно найкращі дні своєї провеси зустріває сумом, що для нього «погасли всі вогні». Ті, хто залишився від старшого покоління, вже тепер не бойової вчать науки, і молоде покоління—це безсилі «лідарі без спадку». Це—«епілог» боротьби за волю.

128. Ох, як то темно... «Відгуки», 27. В «На крилах пісень» р. 1904 поезію вміщено з купюрами (перепусками): перепущено рядки 7—9 та 17—20. Очевидно до цього примушували цензурні умови, бо в рядках цих йде мова про «червону короєвку», поставлену так високо, «де й сам оред гнізда не сміє звить». Основним мотивом дієї поезії є героїчний порив поетки покинути «широкий, битий, курявою вкритий» шлях, «де люди всі отарою здаються» і кинутися на верхівля, заглянути в таємну безодню. В останніх рядках маємо гарний символ життя, повного боротьби, як «вільного, і дзвінкого вітру» та «веселої метелиці». Його б хтіла побачити поетка, що має «палкі та необачні очі».

129. Саул. (Монолог). «Відгуки», 59; Н, II, 293, без змін.

130. Завжди терновий вінець буде кращий... «Відгуки», 15; Альманах «Терновий вінок». К. 1908. До «На крилах пісень», 1904 р.—не вміщено.

Крім яскравого й характерного афористичного виразу перших двох рядків, ця поезія звертає на себе увагу глибо-

кою аналізою громадського подвига, коли він, «тямлючи вищу красу», «по воді вінчається терном», і людина тямить, «на що й куди вона йде». Леся Українка протиставляє тут такий свідомий подвиг тим, які робляться тільки тому, що немає сил, щоб од тернів боротися. Очевидно, останнє є закид більшости покоління поетки.

131. Забуті слова. «Відгуки», 10. Н, II, 248—без одної строфи, знятої, можливо, й з художніх міркувань. Подаємо її тут. Після слів:

А щоб зробити справу для речей
ідуть:

В її речах слова котились наче хвилі.
Мов сльози по її замучених братах—
В вінку, здавалось, блідли квіти білі,
І в'янули слова журливі на устах.

Дальша строфа починалася протиставленням:

То знов зривалися слова палкі, ворожі... і т. д.

Очевидно, Леся Українка викинула цю строфу, щоб не ослаблювати цих «забутих слів», палких та ворожих, словами «журливими», що котяться «мов сльози».

М. Драй-Хмара говорить про цю поезію: В вірші «Забуті слова» пригадує вона (Л. Українка) одну жінку, яка навчала її, семилітню дівчинку, цих «червоних, необачних слів». Жінка та розказувала їй про своїх замучених братів, про золоту волю, і в речах її зривалися грізні вироки всім тим, що лили кров. З цих запалених розмов запам'ятала вона не слова, а тільки барву їх, раптову мелодію, що їй досі бунтує її кров. Таким чином, бунтарство, що характеризує всю Лєсину творчість, було прищеплено їй ще замолоду. Революційна пісня, якої співала вона на дитячому віці, ніколи не затихла в її серці і завжди стояла на сторожі, щоб кожен раз будити душу від сна. («Леся Українка». К. 1926. стор. 10).

Ритми. (Цикл).

132. І. Де поділися ви, голосні слова... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 19; Н, II, 250, без змін.

Весь цикл «Ритми» (шість поезій) присвячено такій характерній та близькій Лєсі Українці темі—її поетичному

слову. В першій поезії «Де поділися ви, голосніє слова», вона нарікає на млявість своїх поетичних слів і хоче, щоб вони були могутнім засобом впливу, захоплення її зараження людських душ,—вражали, різали, навіть убивали, тільки не були б «дощиком осіннім».

133. II. Чи тільки ж блискавицям літати... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 20; Н, II, 252, без змін.

В цій поезії продовжується мотив попередньої і висловлюються жалі, що поетичне слово—тільки блискавиця і не може бути ні жайворонка співом, ні дивною сопілкою народньої казки. Разом з тим висловлюється типова для психології Лесі Українки думка, що зірка поетичного слова тим ясніше сяє, «чим темрява чорніша коло неї». Л. Українка образом цим підкреслює значіння своєї поезії в оточенні важкої громадської реакції її часів.

134. III. Ябни оті проміння золоті... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 21; Н, II, 253, без змін.

В цій поезії Л. Українка торкається постійного для поетів питання про безсилля поетичного слова. Вона б хотіла, щоб у ньому «все було б ясне» і з'єднане в «гармонію».

135. IV. Хотіла б я уплисти за водою... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 22; Н, II, 254, без змін.

Леся Українка, як великий ліричний поет, особливо ліричний поет її доби та її оточення, знала велику амплітуду хитань поетичного настрою, від нестримного поривання на подвиг і аж до мрії про «блакитну, ясну воду», де спускався б з неба «спокій, спокій».

136. V. Ні, я покорити її не здолаю... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 24;—повністю. Н, II,—256—тільки перші 24 рядка, до рядка «Вдалась ти крилатою,—мусиш летіть!» включно.

Ця поезія є одним з шедеврів ліричної сили Лесі Українки. Вона ніби з'являється контрастовою відповіддю на попередню поезію з бажанням «спокою». «Ні, я покорити її не здолаю, ту пісню безумну», «ні маски не вмію накласти на

неї», «ні в ясну одежу убрати не можу», бо це шалена пісня, їй, наче вітру, нема спини:

Летить безумна пісня—стережіться!
Бо жаль ваги не має, так як смерть!

Здається, ще ніхто з українських поетів так виразно і міцно не говорив про силу поетичного слова.

137. VI. Яби вся кров улинула отак... «Л.—Н. В.», 1901 р., ч. IX; «Відгуки», 26. В «На крилах пісень», р. 1904 цієї поезії не вміщено.

Ця остання поезія з циклу «Ритмів» підводить підсумки. Хтось поставив поета «сторожею серед руїн і смутку», наложив на нього обов'язок «будити мертвих, тішити живих»,— і поет не сміє втекти «з поля честі».

Рука стискає невидиму зброю,
А в серці крики бойові лунають...

Цикл поезії «Ритми» вражає своєю композиційною досконалістю. Так послідовно—антитетично розвивається в ньому думка про призначення поетове та про ролі поетичного слова, щоб прийти врешті до висновку, що поезія є «поле честі», з якого ні втекти не можна, ні відступити, ні падати на ньому.

Щодо способу циклізації віршів, звичайному для Лесі Українки (цикли «Кримські спогади», «Сім струн», «Мелодії», «З пропавших років», «Сльози-перли», «Кримські відгуки», «Єврейські мелодії», «Хвилина», «Ритми», «Осінні співи», «Весна в Єгипті», «З подорожньої книжки»), то можна бачити в цій особливості по-перше—нахил до композиційної завершеності певних тем, по-друге—еволюційний шлях Лесі Українки, як поета, від ліричних уривків, через ліричну циклізацію до ліричної та ліро-драматичної поеми.

138. Трагедія. «Відгуки», 64; Н, II, 299, без змін.

139. Пісня. («Гей піду я в ті зелені гори...») «Відгуки», 38; Н, II, 273, без змін.

Ця поезія починає собою невеличку групу «пісень», що наближаються до народніх пісень, як психологією, так і фор-

мами. Як відомо, Л. Українка з дитинства цікавилася народніми піснями, любила їх; образовість добре відомої народньої творчості прислужилася їй пізніш в праці над «Лісовою піснею». Народні скарби в Лесиній пам'яті були незадово до смерті її зібрані й записані від неї Кл. В. Квіткою. («Народні мелодії». З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка. ч. I, ч. II. К. 1917). 1901-го року, перебуваючи в Буркуті, вона дала дашину цій своїй пристрасі до народньої пісні кількома художніми спробами її стилізації (дивись ще поезії за №№ 145, 146, 147).

140. *Минаю я було долини й гори...* «Відгуки», 37; II, II, 271, без змін.

141. *Калина*. Вперше надруковано з рукопису Лесі Українки в «Червоному Шляху», 1923, кн. III.

142. *Чом я не можу злинути у гору...* «Відгуки», 29; II, II, 260, без змін.

143. *Хочеш знати, чим справді було...* «Відгуки», 39; II, II, 274.

144. *Віче*. «Відгуки», 12. Після цього ніде в збірках не передруковувалася.

145. *Темна хмара, а веселка ясна...* «Відгуки», 40. Після цього не передруковувалася.

146. *Ой, здається—не журюся...* «Відгуки», 41; II, II, 276, без змін.

147. *Ой піду я в бір теменький...* «Відгуки», 42; II, II, 277, без змін.

Осінні співи. (Цикл).

148. I. *Do lady L. W.* «I.—H. B.», 1903 р., ч. I.

149. II. *Осінь*. Там-же.

150. III. *Останні квітки*. Там-же.

151. IV. *Плач еремії*. Там-же.

Чотири поезії циклу «Осінні співи» у великій мірі характерні для лірики Лесі Українки. Вже не раз критика відзначала, що мотиви її лірики мають двоїстий характер: одна частина—це мідна, палка та енергійна лірика, що закликає до впертої боротьби, та за яку Ів. Франко назвав Лесю Українку «трохи чи не самотнім чоловіком на всю новочасну соборну Україну»; друга—це типово-жіноча лірика, лагідно-сумна, інтимна й зворушлива. Цикл «Осінні співи» належить до другої цієї ча-

стини Лесиної лірики. Цим циклом, крім того, Леся Українка звязалася з новітньою західньою лірикою її часів, що покинула поетично вихваляти переважно весну і в добу занепадних настроїв перенесла свою поетичну увагу на хвору, стомлену, безнадійну, засуджену на смерть осінь. В першій поезії маємо зразок символізації пізньої любови через щастя осінніх сліз і опоетизування гіркою тріумфу «розпачливого осіннього кохання»; в другій—яскраві, різноманітні, як фарби осінньої природи, образи осінньої смерти, аж до її «кривавих шат»; в третій—також приховано символізацію, коли під морозом зими зчорніють троянди, як «в ранах запечена кров»; нарешті, четверта поезія циклу являє собою рідкий для Лесі Українки, а особливо взагалі для української лірики того часу зразок рефренового збудовання поезії, при чому рефрен грає роль поєднання осени природи та осени серця.

152. На Земмерінгу. «Збірник на вічну пам'ять Котляревському». К. 1904. Земмерінг-гірський прохід в Альпах.

153. Де тії струни, де голос потушний...

Друковано в Львівському студентському часопису «Молода Україна», не пізніш 1925 року. Ні дати поезії, ні року та числа часопису встановити досі не вдалося. Вірші ці, як вирізка з часопису, ласкаво передані для цього видання К. В. Квіткою. Не треба змішувати цю «Молоду Україну» з наддніпрянським дитячим часописом такої ж назви, що його видавала де-який час як раз мати письменниці нашої, Олена Пчілка.

154. Ніобея. Альманах «Нова Рада», К. 1908.

Ніобея—в грецькій мітології—дочка Тантала і Діони, жінка Фівянського царя Амфіона, породила багато синів та дочок та пишалася цим перед всіма і насміхалася над богинею Латоною, що породила тільки двох дітей—Аполлона та Артеміду. За це Аполон та Артеміда вбили всіх дітей Амфіона й Ніобеї, Амфіон з горя позбавив себе життя, а Ніобея, що її жахливий біль втрати призвів до стану здеревенілості, була переутворена богами в камінь, який не переставав проливати сльози. Міт про Ніобею своєрідно був використаний 1907 року письменницею Ольгою Кобилянською в її повісті «Ніоба».

155. Дим. Поезія друкується вперше, з рукопису, який була змога використати з ласки акад. С. О. Єфремова, що йому рукопис належить; (був надісланий в свій час С. О. Єфремову для збірника, що мав вийти, але не вийшов).

Поезія цікава, не тільки, як пластичний описовий малюнок, а й тим, що дим італіянських фабрик та сногад про дим рідних українських цукроварень об'єднали ненависть поетки, і серце вже не говорило на італіянській дим—«чужина» і серце стиснулось і заніміло і від італіянського людського нещастя.

156. Бранець Збірник «На вічну пам'ять Котляревському». К. 1904.

157. Нанис в руїні. «Л.-Н. В.» 1905 р., ч. IV, «Вільна Україна», 1906 р., ч. III (цикл «Єгипетські барельєфи»).

Одна з цікавіших для розуміння соціальної психології Лесі Українки поезія, де єгипетські піраміди будують не фараони для своєї слави, а єгипетський народ. З художнього боку вона так само майстерна своєю образовістю і компонована на антитезі: «хоче цар зробити для себе пам'ятник—хай гине раб! А доля судила інакше: «З його могил утворила доля народу пам'ятник, хай гине цар!»

158. Ізраїль в єгипті. «Л.-Н. В.» 1905 р., ч. IV; «Вільна Україна», 1906 р., ч. III. Тут маємо передостанню строфу («Та як загине навіки Ізраїль»), що її немає в «Л.-Н. В.».

159. Дочка Іефай Збірник «За красою». 1905.

Іефай, один з суддів ізраїльських, подолав у бою амонитян; він дав богові обіт за перемогу принести у жертву свою дочку і зробив це. («Книга судей», гл. 11).

160. Було се за часів святої Германдади.. Альманах «З потоку життя». Херсон, 1905.

Германдада—братство, спілка кастильських міст (Іспанія) 15-го століття проти шляхти та принців. Помилково зв'язують Германдаду з еспанскою інквізицією; це трапилося в цій поезії і з Лесею Українкою, бо мабуть в її руках було помилкове джерело.

Фома Торквемада був у часи інквізиції в Іспанії в 15-му столітті (з 1481 року, головним королівським генерал-інквізитором і мав почесну назву «незрівняного ката».

161. Ось уночі пробудились душі. «Червоний Шлях»; 1923 р., ч. III. Тут вперше надрукована з рукопису.

162. Пророк. «Рідний Край», 1906 р., ч. 51—52.

163. Народ. «Рідний Край», 1908 р., ч. 2.

Про останні дві поезії треба гадати, що вони належать до значно раннього часу написання, ніж їх видруковано; очевидно, рукописи їх були в розпорядженні матері Лесі Українки редактора «Рідного Краю», і були своєчасно використані.

Весна в Єгипті. (Цикл).

164. I. Хашем. «Рідний Край», 1909 р., ч. 43.

165. II. Дихання пустині. Там же. Ця поезія є одним з нечисленних сонетів Лесі Українки, яка на свій час була піонером сонету в українській поезії. Фактура композиційна цього сонету бездоганна, але незвичайно просте для сонету римування.

166. III. Афра. «Рідний Край», 1909 р., ч. 43.

Поезію писано римованим гекзаметром; таку трансформацію гекзаметра в ті часи вже припускали; проте шість рядків з двадцяти недовдержали гекзаметру і з'являються п'ятистопним дактилем.

167. IV. Вітряна ніч. «Рідний Край», 1909, ч. 44.

Поезія, мимо її образної сили, є новиною для українського віршування своїм метром—п'ятистопним хорезом з охоплюючим римуванням.

168. V. Вісті з півночі Там же.

Поезія звертає на себе увагу легкою будовою та легким звучанням, до того різноманітним строфічним римуванням (*аваа, аваа, аваа*).

169. VI. Тасмій дар. Там же.

Поезію знову написано класичним гекзаметром, вже й без рими. 5 рядків порушують гекзаметр (п'ятистопний дактиль).

Цей Єгипетський цикл, мимо своєї «екзотичної теми», показує, як не байдуже ставилася Леся Українка до своєї віршової форми, як вона шукала старанно виходу з обмежених традицією звичайних в тодішній українській поезії метрів та віршових ритмів.

З подорожньої книжки (Цикл).

170. I. *Pontos Achaïnos*. «Л.-Н. В.», 1911 р., ч. V.

171. II. У тумані. Там же.

172. III. На столиці. Там же.

173. IV. Шрії в бурю. Там же.

174. V. Землі! Землі! Там же.

175. IV. Епілог. Там же.

Весь цикл поезій цих вражає мастерною формою віршу. Це не дозволяє говорити про занепад ліричного віршу Лесі Українки в добу її переважно драматичної творчості. Ідейне значіння лірики Лесі Українки не викликає ні з якого боку заперечень. Але ж треба поставити їй в заслугу, що вона старанно працювала над тим, щоб підвищити й урізноманітнити і зовнішню форму українського віршу.

176. На роковини. «Рідний Край», 1911 р., ч. 9—10.

Цю поезію на роковини Шевченкові цікаво порівняти з першою поезією Лесіною «На роковини Шевченка» (див. том I, стор. 38). Порівняння покаже, як далеко своїм творчим шляхом Лесі Українка відійшла від традиційної лексики та ідейних ресурсів доби її молодості. Проте, говорючи про поезію «На роковини», треба брати на увагу, що традиція Шевченкова в кожному разі, в поезії, йому присвяченій, відіб'ється значно більше, ніж її залишилося у Лесі Українки, як поета взагалі.

177. Хвиля. «Л.-Н. В.» 1912 р., ч. I.

Для пояснення цієї незвичайної з технічного боку поезії Лесі Українки потрібно подати її власні слова з приводу поезії в листі до матері: «...до „Хвилі«—я зовсім згоджуюсь з твоїм присудом про неї, доказ тому, що вона три гола ждала посылки до друку (писана ще в Євпаторії). Тепер послана більше на доказ того, що її «старі» поети можуть, коли хочуть, «дзеньки-бреньки» писати, і писали їх раніше, ніж той великий приклад подали «молоді», та тільки не спішаються з тим межі люди, бо вважають се марницею; для того й точна дата стоїть під віршиком» («Червоний Шлях», 1923 р., ч. VIII, стор. 242).

178. Казна про Оха-чародія. «Молода Україна», часопис для дітей. 1912 р., ч. 4.

Поетія має значіння тільки як доказ, яким різноманітним було поетичне обдаровання Лесі Українки.

179. Італьянська народня пісня. (Переспів). «Рідний Край», 1912 р., ч. 18.

180. Граф фон-Ейзидель. «Рідний Край», 1913 р., ч. 1.

Можливо, що й ці останні три поезії написані значно раніш і тільки з старих «запасів» Лесі Українки передані до обох часописів, що їх редагувала мати письменниці. Оскільки видно з публікованого листування Лесі з матір'ю, Олена Пчілка часто нагадувала дочці про потребу в матеріалі для своїх часописів.

181. Лист до брата Михайла. Друкований в «Червоному Шляху», 1923 р., ч. 8, стор. 246—249.

Це є чудесний зразок талановитої гри з своїм віршовим даром з боку Лесі Українки. Подаємо його в виданні серед віршів, бо це ж все таки є один з «низьких», але зовсім не легких поетичних жанрів.

Брат Михайло Косач був також здібною її талановитою людиною, але рано загинув. У молоді роки він писав під псевдонімом Михайла Обачного. З ним разом Леся Українка переклала та видала «Вечерниці» Гоголеві. (Львів, 1885). По скінченні університету він був доцентом фізики спочатку при Дорпатському (Юр'ївському), а потім при Харківському університетах. Одружений був з Ол. Судовщиковою (теж письменниця, мала псевдонім Грицька Григоренка), Михайло вмер р. 1903-го у Харкові.

Б. Якубський.

ЗМІСТ II ТОМУ.

«Лірика Лесі Українки на тлі еволюції форм
поезії. Стаття Б. Якубського VII—XXXIII

ЛІРИКА. (Продовження).

З пропавших років. (Цикл).	Стор.
93. I. Я знаю, так, се хворіу примари...	3
94. II. Обгорта мене туга...	4
95. До товариша	5
96. Як дитиною бувало...	6
97. Романс	7
Сльози — перли. (Цикл).	
98. I. Сторононька рідна!.,	8
99. II. Україно! плачу слізьми	9
100. III. Всі наші сльози...	9
Кримські відгуки. (Цикл).	
101. I. Імпровізація	11
102. II. Уривки з листа	12
103. III. Східня мелодія	14
104. IV. Мріу	15
105. V. Зимова ніч на чужині	18
106. VI. Іфігенія в Тавриді	22
107. VII. Весна зимова	28
108. Порвалася нескінчена розмова...	30
109. У пустині	32
110. На столітній ювілей української літератури	34

111. Зоря поезії	36
112. Забута тінь	38
113. Прокляття Рахілі	41
114. Поворіт	45
115. Полярна ніч	47
116. Години праці	50

Єврейські мелодії. (Цикл).

117. I. Як Ізраель діставсь ворогам у полон	52
118. II. Єреміє, зловісний пророче	52

Хвилини. (Цикл).

119. I. Lied ohne Klang	54
120. II. Свята ніч	55
121. III. Ви щасливі, пречистії зорі	55
122. IV. Талого снігу платочки сивенькії	56
123. Сфінкс	57
124. Ра-Менеґс	59
125. Жертва	64
126. Легенди	66
127. Епілог	68
128. Ох, як то тяжко тим шляхом ходити	71
129. Саул	73
130. Завжди терновий вінець буде кращий...	78
131. Забуті слова	79

Ритми. (Цикл).

132. I. Де поділися ви, голоснії слова	81
133. II. Чи тільки блискавицями літати	82
134. III. Якби оті проміння золоті	82
135. IV. Хотіла-б я уплисти за водою	83
136. V. Ні, я покорити її не здолаю	84
137. VI. Якби вся кров моя уплинула отак	85
138. Трагедія	87
139. Пісня	89
140. Минаю я було долини й гори	90
141. Кадина	91

142. Чом я не можу злинути у гору	93
143. Хочеш знати, чим справжди було	95
144. Віче	96
145. Темна хмара, а веселка ясна	99
146. Ой, здається не журюся	100
147. Ой піду я в бір теменький	101

Осінні співи. (Цикл.)

148. I. Do lady L. W.	102
149. II. Осінь	103
150. III. Останні квітки	104
151. IV. Плач Єремії	104
152. На Земмерингу	105
153. Де тії струни, де голос потужний	106
154. Ніубея	107
155. Дим	110
156. Бранець	113
157. Напис в руїні	116
158. Ізраєль в Єгипті	118
159. Дочка Ієфая	120
160. Було се за часів святої Германдади	122
161. Ось уночі пробудились думки	123
162. Пророк	124
163. Народ пророкові	125

Весна в Єгипті. (Цикл.)

164. I. Хамсін	128
165. II. Дихання пустині	129
166. III. Афра	130
167. IV. Вітряна ніч	130
168. V. Вісті з півночі	131
169. VI. Таємний дар	132

З подорожньої книжки. (Цикл.)

170. I. Pontos Axeinos	134
171. II. У тумані	135
172. III. На стоянці	136

173. IV. Мріє в бурю	139
174. V. Земля! земля!	141
175. VI. Епілог	141
176. На роковини	143
177. Хвиля	145
178. Казка про Оха-чародія	147
179. Італійська народня пісня	151
180. Граф фон-Ейнзідель	152
181. Лист до брата Михайла	180
Примітки до II тому	I—XXVIII

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

до «Лірики»

Аве Регіна	I, 107
Ангел помсти	I, 123
Афра	II, 130
Байдари	I, 60
Бахчисарай	I, 62
Бахчисарайська гробниця	I, 63
Бахчисарайський дворець	I, 62
Безжалісно музо! куди ти мене завела...	I, 106
Безсонна ніч	I, 55
Бескиди сиві, червоні скелі...	I, 60
Божа іскра	I, 95
Боже! куди се я плину...	II, 135
Бранець	II, 113
Був сон мені колись...	I, 33
Був ясний день веселий, провесняний...	I, 87
Була весна весела, щедра, мила...	I, 84
Було се за часів святої Германдади...	II, 122
В великому місті, в розкішну теплицю...	I, 31
В гаю далекім, в гущавині пишній...	II, 11
В дитячому крузі	I, 46
Весна в Єгипті	II, 128
Весна зимова	II, 28
Веснянка	I, 50
Вечірня година	I, 41
Вже очі ті, що так були привикли...	I, 90
Відгуки	I, 130
Вісти з півночі	II, 131
Вітряна ніч	II, 130

Віче	II, 96
Вишеньки	I, 71
Ви щасливі, пречистії зорі...	II, 55
В магазині квіток	I, 31
В небі місяць зіходить смутний...	I, 22
Ворогам	I, 90
Всі наші сльози тугою палкою...	II, 9
В темний вечір сижу я в хатні...	I, 58
В темну безсонную ніч...	I, 10
В темну ніч ми зібрались...	II, 55
В тридевятім славнім царстві...	II, 147
В час гарячий, полудневий...	I, 54
В'язень	I, 17
Геї, піду я в ті зелені гори...	II, 89
Геть їх постів! навіщо їх співи...	I, 95
Гетьте, думи, ви хмари осінні...	I, 23
Гімн Grave	I, 65
Годі тепера! ні скарг, ані плачу...	I, 91
Години праці	II, 50
Гори багрянцем кривавим спалахнули...	II, 14
Горить моє серце...	I, 79
Граї, хлопче, граї...	II, 73
Граф фон-Ейнзідель	II, 152
Грішниця	I, 111
Дивно, в дитячий любий вік...	II, 176
Давня весна	I, 84
Де поділися ви, голоснії слова...	II, 81
Де тії струни, де голос...	II, 106
Діти, діти мої, чи я-ж вас на віки втеряла...	II, 107
Дивлюсь я на яснії зорі...	I, 80
Дим	II, 110
Дихання пустині	II, 129
Для нас у ріднім краю навіть дим...	II, 110
До	I, 75
Довго я не хотіла коритись весні...	I, 75
Do Lady L. W.	II, 102
До мого фортеп'яно	I, 73
До музи	I, 82

До натури	I, 12
Дорога довга. Чагарі, долини...	I, 60
Досвітні огні	I, 30
Досить невільная думка мовчала...	I, 55
До тебе, Україно, наша бездоляная мати...	I, 65
До товариша	II, 5
До товаришів	I, 93
Дочка Ісаїя	II, 120
Епілог («Хто не жив посеред бурі...»)	II, 141
Епілог («Чи сумно вас, чи радісно читать...»)	II, 68
Єврейська мелодія («Ти не мій! розлучив нас...»)	I, 103
Єврейські мелодії	II, 52
Єремїє, зловісний пророче...	II, 52
Єсть у мене одна...	I, 21
Жертва	II, 64
Забута тїнь	II, 38
Забуті слова	II, 79
Завжди терновий вінець буде краще...	II, 78
Завітання	I, 10
Заспів	I, 53
З вітром весняним сосна розмовляла...	I, 77
Земле чужая, яка-ж бо ти рідна...	II, 141
Земля! земля!	II, 141
Зимова ніч на чужині	II, 18
Знов весна і знов надії...	I, 79
Зорі, очі весняної ночі...	I, 20
Зоря	I, 22
Зоряне небо	I, 20
Зоря поезії	II, 36
З подорожньої книжки	II, 134
З пропащих років	II, 3
З'явилося нове світло в світі...	II, 41
І все таки до тебе думка лине...	I, 89
Ізраель в Єгипті	II, 118
Імпровізація («В гаю далекім...»)	II, 11
Імпровізація («Через тумани лихі...»)	II, 36
Італійська народня пісня	II, 151
Іфігенія в Тавриді	II, 22

Казка про Оха-Чародія	II, 147
Калина	II, 91
Козак умирає, дівчинонька плаче...	II, 91
Коли втомлюся я життям...	I, 25
Колискова Agregio	I, 66
Колись давно, в далекій стороні...	I, 111
Колись давно, під сонцем полудневим...	II, 57
Колись нашу рідну хату...	I, 38
Конвалія	I, 3
Contra spem spero	I, 23
Кратно рідная! ох, ти далека мрія...	II, 45
Кримські відгуки	II, 11
Кримські спогади	I, 53
Кучері темні уквітчала хмарка...	II, 105
La	I, 68
Легідні весняніґ ночі зористі...	I, 68
Легенди	II, 66
Лежу самотня в накритті важкому...	II, 139
Lied ohne Klang	II, 54
Літо краснее минуло...	I, 46
Лист до брата Михайла	II, 180
Мамо, іде вже зима...	I, 47
Мати-невільниця	I, 87
Мелодіґ	I, 78
Мердвен	I, 60
Mi	I, 66
Мій давній друже!..	I, 73
Мій шлях	I, 27
Місяць ясененький...	I, 66
Минаю я було долини, гори...	II, 90
Михайлику, мій любий...	II, 180
Мов зачарований, стоїть Бахчисарай...	I, 62
Моя любя зоря ронить в серце мені...	I, 21
Мріґ	II, 15
Мріґ в бурю	II, 139
На весіллі бренять чарочки	I, 29
На вічну пам'ять листочкові	I, 129
На давній мотив	I, 42

Надія	I, 6
На добридень, ти, моя голубко...	I, 42
Надсонова домівка в Ялті	I, 63
Над хвилями моря, на скелі...	I, 5
На зеленому горбочку...	I, 46
На Земмерянгу	II, 105
На країну Італіанську...	II, 113
На мотив з Міцкевича	I, 131
Напис в руїні	II, 116
На помості корабельнім...	II, 136
На провесні	I, 13
Народ пророкові	II, 125
На роковини Шевченка («Колись нашу рідну хату...»)	I, 38
На роковини. [Шевченка]. («Не він один її любив...»)	II, 143
На столітній ювілей української літератури	II, 34
На стоянці	II, 136
Натура гине, вся в оздобах, в злоті...	I, 52
Натуро-матінко! я на твоєму лоні...	I, 12
На човні	I, 56
На шлях я вийшла ранньою весною...	I, 27
Не він один її любив...	II, 143
Негода	I, 58
Не дивися на місяць весною	II, 7
Не дивуйте, що квітом прекрасним...	I, 13
Не співайте мені сеї пісні...	I, 78
Ні долі, ні волі у мене нема...	I, 6
Нюбея	II, 107
Нічка тиха і темна була...	I, 78
Нічко дивна! тобі я корюся...	I, 56
Ніч темна людей всіх потомлених скрила...	I, 30
Ні, я покорити її не здолаю...	II, 84
Nosturpo	I, 68
Обгорта мене туга...	II, 4
О, горе тим, що врожени в темниці...	I, 120
О, знаю я, багато ще промчить...	I, 121
Ой, здається не журюся...	II, 100
Ой, палка ти була, моя пісне...	I, 129
Ой, піду я в бір теменький...	II, 101

О, не забуду я тих днів на чужині...	I, 93
Осінні співи	II, 102
Осінь	II, 103
Остання пісня Марії Стюарт	I, 9
Останні квітки	II, 104
Ось уночі пробудились думки...	II, 123
Ох, розкрились троянди червоні...	II, 104
Ох, як-то тяжко тим шляхом ходити...	II, 71
Палкого сонця промені ворожі...	I, 63
Перемога	I, 75
Південний краю! як тепер далеко...	I, 53
Північні думи	I, 91
Пісня Вгіосо	I, 66
Пісня («Гей піду я в ті зелені гори»)	II, 89
Пісня («Реве-гуде негодонька...»)	I, 66
Пісня («Чи є кращі між квітками...»)	I, 8
Пишно займались багрянit зорі...	I, 14
Плакати довго Єгипет не вмiє...	II, 132
Плач Єремії	II, 104
Поблискують черешеньки...	I, 71
Поворiт	II, 45
Поет пiдчас облога	II, 99
Полярна нiч	II, 47
Pontos Acheinos	II, 134
Порвалася нескiнчена розмова...	II, 30
При березi горя, в жалобi...	II, 134
Прилинь до мене, чарiвниця мила...	I, 82
Прокляття Рахiлi	II, 41
Пролiтав буйний вiтер над морем...	I, 130
Пророк	II, 124
Пусти мене, мiй батеньку, на гори...	II, 120
Пустиня дише. Рiвний подих вiльний...	II, 129
Ра-Менеїс	II, 59
Рветься осiнь руками кривавими...	II, 103
Ре	I, 66
Реве-гуде негодонька...	I, 66
Ряття	II, 81
Розбита чарка	I, 29

Розваж мене, музо...	II, 18
Розпечений весняним гострим сонцем...	II, 156
Романс	II, 7
Rondeau	I, 68
Росла в гаю конвалія...	I, 3
Рудий Хамсін в пустині розгулявся...	II, 128
Саул	II, 73
Сафо	I, 5
Свята ніч	II, 55
Се було в ті часи, як Мессія...	II, 64
Settina	I, 69
Si	I, 69
Сім струн	I, 66
Сім струн я торкаю струна по струні...	I, 69
Сиділи ми при згаслому багатті...	II, 47
Сидить в темниці в'язень самотний...	I, 17
Сказав господь: «Мені належить помста!..»	II, 32
Скрізь плач, і стогін, і ридання...	I, 40
Slavus-slavus	I, 97
Слав'янина!—який величний гук...	I, 97
Слово, чому ты не твердая криця...	I, 127
Сльози—перли	II, 8
Смутна оселя! В веселій країні...	I, 63
Sol	I, 68
Соловейковий спів на весні...	I, 68
Сон	I, 33
Сонет («Натура гине...»)	I, 52
Сонет («Фантазіє, ти сило чарівка...»)	I, 67
Сон літньої ночі	I, 36
Сосна	I, 77
Співець	I, 14
Стій, серце, стій!.. не бийся так шалено...	I, 109
Сторононька рідна! коханий мій краю...	II, 8
Стояла я і слухала весну...	I, 80
Суворий Дант, вигнанець флорентійський...	II, 38
Сфінкс	II, 57
Східня мелодія	II, 14
Таємний дар	II, 132

Таки не дармо прилітав...	II, 131
Талого снігу платочки сивенькії...	II, 56
Там за містом, по над шляхом битим...	I, 61
Татарочка . . .	I, 61
Тебе но бачу, хоч вікно низенько...	II, 151
Темна хмара, а веселка ясна...	II, 99
Тішся дитино, поки ще маленька...	I, 48
Ти не мій! розлучив нас далекий твій край...	I, 103
Ти прокляв нас прокльоном важким...	II, 123
Тихо і тепло, так наче і справді весна...	II, 28
Тихо. Повітря стоїть нерухомо...	II, 130
Тиша морська . . .	I, 54
Ти, як осінь, умрени, розлієшся сльозами...	II, 102
To be or not to be?	I, 109
То була тиха ніч-чарівниця...	I, 83
Товаришко! хто зна, чи хутко доведеться...	I, 105
Товаришу мій, не здивуйте з лінивого вірша...	II, 12
Товаришці на спомин . . .	I, 105
То вже давно було. Мені сім літ минуло...	II, 79
Трагедія . . .	II, 87
Триптих . . .	II, 156
У дитячі любі роки...	II, 15
Уже скотилось із неба сонце...	I, 41
У кожного люду, у кожній країні...	II, 34
Україно! плачу сльозми над тобою...	II, 9
У легендах стародавніх...	II, 66
У місті панує велика тривога...	I, 99
У пустині . . .	II, 32
У путь . . .	I, 44
Уривки з листа . . .	II, 12
У темряві таємній серед ночі...	I, 123
У тумані . . .	II, 135
У чорну хмару зібралася туга моя...	I, 86
Ға . . .	I, 67
Фантазіє! ти сила чарівна...	I, 67
Fiat pox . . .	I, 125
«Хай буде тьма!» сказав наш бог земний...	I, 125
Хамсін . . .	II, 128

Хвилина розпачу	I, 120
Хвилини (цикл)	II, 54
Хвилини йдуть...	I, 44
Хвиля	II, 145
Хотіла-б я піснею стати...	I, 80
Хотіла-б я уплисти за водою...	II, 83
Хочеш знати, чим справді було...	II, 95
Хоч не зруйнована, руїна ся будова...	I, 62
Хто мене виведе з цього Єгипту...	II, 118
Хто не жив посеред бурі...	II, 141
Цілу ніч до зорі я не спала...	I, 55
Через тумани лихі, через великеє горе...	II, 36
Чи є кращі між квітками...	I, 8
Чи згадали хоч раз ви про мене в тюрмі...	II, 5
Чи сумно вас, чи радісно читать...	II, 68
Чи тільки блискавицями літати...	II, 82
Чого в пишнім замку ні в однім окні...	II, 152
Чого-то часами, як сяду за дію...	I, 7
Чом я не можу злинути угору...	II, 93
Чорна-чорна та глибока ніч...	II, 130
Чує лідарь серед бою...	II, 87
Ще листя сухе так недовго ясніло...	II, 104
Ще старість не прийшла...	II, 96
Що я тепер, о боже...	I, 9
Я духові серцем сказав...	II, 124
Я знаю, так, се хворії примари...	II, 3
Якби вся кров моя уплинула отак...	II, 85
Якби мої думи німії...	II, 54
Якби оті проміння золоті...	II, 82
Як дитиною бувало...	II, 6
Як Ізраель діставсь ворогам у полон...	II, 52
Як що прийде журба...	I, 72
Як я люблю оді години праці...	II, 50
Як яснеє сонце...	I, 50
Я не кохаю тебе і не прагну...	I, 131
Я сьогодні в тузі, в горі...	I, 22
Я цар царів, я сонця син магутній...	II, 116

